Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Bijlagen bij de Vraagspecificatie

(Prestatiecontract)

Het meerjarig in stand houden van, monitoren van en informeren over de toestand van het Areaal, met upgradewerkzaamheden, in het beheergebied van Rijkswaterstaat Midden-Nederland, district Noord en district Zuid.

Zaaknummer: 31142566 en 31142564

23 mei 2019

Colofon

Uitgegeven door	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Rijkswaterstaat, Programma's, Projecten en Onderhoud
Datum	23 mei 2019
Status	Definitief
Versienummer	1.0

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Inhoud

	Inleiding	**5**
Bijlage AA	**Verkeersmanagement voor werk in uitvoering op rijkswegen**	**9**
Bijlage AD	**Specificatie NEN 3140 en NEN 3840 inspecties**	**10**
Bijlage A	**Informatie Areaal**	**11**
Bijlage B	**Levering areaalgegevens**	**15**
Bijlage C	**Calamiteiten, incidenten en schadeherstel**	**24**
Bijlage D	**Werkbare Uren (WBU)**	**33**
Bijlage E	**Slot's**	**34**
Bijlage F	**Aanvragen verkeersmaatregelen**	**35**
Bijlage G	**Overzicht ten behoeve van Activiteiten**	**36**
Bijlage H	**Projectrisicolijst**	**43**
Bijlage I	**Reinigen van zeer open asfaltbeton**	**44**
Bijlage J	**Beoordelingsmethodiek schade bovenbouw en onderbouw**	**45**
Bijlage K	**Integraal Veiligheidsplan**	**46**
Bijlage L	**Definities integrale veiligheid**	**47**
Bijlage M	**Regelingenschema Kabels en Leidingen Derden**	**48**
Bijlage N	**Richtlijn Samenwerking Rijkswaterstaat - Markt op Integrale Projecten**	**51**
Bijlage O	**Rijkswaterstaat Brede Afspraak Archeologie**	**52**
Bijlage P	**Programma van Eisen voor uitvoerend archeologisch onderzoek**	**53**
Bijlage Q	**Rijkswaterstaat Brede Afspraak Duurzaam Inkopen**	**54**
Bijlage R	**Staat van prijzen per eenheid calamiteiten en incidenten**	**55**
Bijlage S	**Melding inzet zelfstandige hulppersoon**	**61**
Bijlage T	**Coördinatie van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen**	**62**
Bijlage U	**Informatievoorziening ter plaatse bij verkeersmaatregelen ten behoeve van wegwerkzaamheden**	**69**
Bijlage V	**Richtlijnen Cybersecurity**	**70**

Deel 1: Cybersecurity Implementatierichtijn Objecten – RWS 72

Bijlage W Invulinstructie format LV BRO 127

Bijlage X Richtlijnen voor inspectie en onderhoud van faunavoorzieningen bij wegen 2008. 129

Bijlage Y Quick Reference Card Wekelijkse Rapportage 130

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Inleiding

Deze bijlagen maken onderdeel uit van de Vraagspecificatie behorende bij de Overeenkomst.

1. Leeswijzer

De bijlagen zijn een aanvulling op de eisen en bepalingen in de Vraagspecificatie, waarbij de bijlagen in een aantal groepen kunnen worden ingedeeld:

- gegevens betreffende het Areaal, die relevant zijn voor het Meerjarig Onderhoud, het Werk en/of de Werkzaamheden;
- risico's betreffende het project;
- nadere en aanvullende eisen en bepalingen met betrekking tot het Meerjarig Onderhoud, het Werk en/of de Werkzaamheden;
- kaders en richtlijnen, die door Rijkswaterstaat worden gehanteerd en van toepassing zijn op de Overeenkomst;
- regionale bijlagen.

De regionale bijlagen bevatten eisen en bepalingen die specifiek voor de regio of een deel daarvan gelden, waar de Overeenkomst betrekking op heeft. Deze kunnen per contract verschillen maar zijn altijd aanvullend op de algemene eisen, bepalingen en bijlagen.
In de Vraagspecificatie Eisen staat de relatie en hiërarchie van de diverse eisen, bepalingen en documenten beschreven.

De bijlagen hebben allemaal een bijlageletter en -titel, waarnaar vanuit de diverse delen van de Vraagspecificatie en de Basisovereenkomst wordt verwezen. In de volgende paragraaf is een referentielijst opgenomen, waarin deze relaties zijn aangegeven, zodat vanuit de bijlagen ook de bijbehorende eisen zijn te vinden.
De bijlagen A tot en met V zijn standaard voor wat betreft de structuur, indeling en tekst, waarbij een aantal gegevens wel regiospecifiek is ingevuld. De overige bijlagen zijn regio- of projectspecifieke bijlagen.

2. Referentielijst

Onderstaande referentielijst geeft een overzicht van de documenten waarnaar vanuit eisen wordt verwezen en die als bijlage bij de Vraagspecificatie zijn opgenomen , op internet beschikbaar zijn, bij CROW aangeschaft kunnen worden en anders apart zijn verstrekt.

Omschrijving referentie	**Vraagspecificatie deel**	**Eis / bepaling**	**Bijlage bij de Vraagspecificatie**
Levering areaalgegevens (inclusief alle documenten die genoemd zijn in bijlage B "Levering areaalgegevens" van de Vraagspecificatie, ook indien elders in Vraagspecificatie genoemd)	Proces	US220 OP120 OP220	B
NEN-EN-ISO 9001; vigerende versie, beschikbaar op internet	Proces	KM020	-
Projectrisicolijst	Proces	RM110	H
Integraal Veiligheidsplan	Proces	RM110	K
Regelingenschema Kabels en Leidingen Derden	Proces	B-KL100	M
CROW-publicatie 500 "Schade voorkomen aan kabels en leidingen, Richtlijn zorgvuldig grondroeren van	Proces	KL210	-

Omschrijving referentie	Vraagspe-cificatie deel	Eis / be-paling	Bijlage bij de Vraag-specificatie
initiatief- tot gebruiksfase" d.d. 2 november 2016 ISBN 978 90 6628 658 verkrijgbaar via CROW, zie www.crow.nl			
CROW-publicatie 515 "Specificaties voor Materiaal en Materieel", d.d. 28 maart 2013 ISBN 978 90 6628 617 7 inclusief erratum verkrijgbaar via CROW, zie www.crow.nl	Proces	VM600	-
CROW-publicatie 516 "Beleid en proces veilig werken aan wegen", d.d. 23 juni 2014 ISBN 978 90 6628 641 2 verkrijgbaar via CROW, zie www.crow.nl	Proces	VM600	
CROW-publicatie 517 "Maatregelen op niet-autowegen – Werk in uitvoering 96b", d.d. 21 november 2014 ISBN 978 90 6628 647 4 verkrijgbaar via CROW, zie www.crow.nl	Proces	VM600	
CROW-publicatie 519 "Maatregelen op autosnelwegen – Werk in uitvoering 96a", d.d. 22-06-2017 ISBN 978 90 6628 661 0 verkrijgbaar via CROW, zie www.crow.nl	Proces	VM600	-
CROW-publicatie 976 "Omleidingen en tijdelijke be-wegwijzering", d.d. 1 november 2005 ISBN 90 6628 467 6 verkrijgbaar via CROW, zie www.crow.nl	Proces	VM600	
Werkbare Uren (WBU), Venstertijden Afsluitingen (VTA) en werkvensters	Proces	B-VM710 B-VN420 UA350	D
Slot's	Proces	B-VM320 B-VN450	E
Aanvragen verkeersmaatregelen	Proces	VN600 VN630 VN800	F
Rijkswaterstaat Brede Afspraak Archeologie versie 2.2, d.d. 22 november 2016	Proces	AW020	O
Programma van Eisen voor uitvoerend archeologisch onderzoek	Proces	AW030	P
Werkveldspecifiek certificatieschema voor het sys-teemcertificaat Opsporen Conventionele Explosieven WSCS-OCE: 2012, versie 1	Proces	NE020	-
Rijkswaterstaat Brede Afspraak Duurzaam inkopen	Proces	VW310	Q

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Omschrijving referentie	Vraagspe-cificatie deel	Eis / be-paling	Bijlage bij de Vraag-specificatie
Versie 3.1, d.d. 7 juli 2017			
CROW Publicatie 210, Richtlijn omgaan met vrijko-mend asfalt, d.d. juni 2015 ISBN 978 90 6628 655 9 verkrijgbaar via CROW, zie www.crow.nl	Proces	B-UV340	-
Gedragscode soortenbescherming Rijkswaterstaat d.d. 11 augustus 2017; zie www.rws.nl/gedragscode-soortenbescherming	Proces	FF020	-
Kader Beheer Groenvoorzieningen 2013, zie http://www.rws.nl/groenvoorzieningen-infrastructuur	Proces	UT950	-
Richtlijnen voor inspectie en onderhoud van fauna-voorzieningen bij wegen 2008	Proces	FF050	X
Life Cycle Cost onderbouwing: LBT (LCC bij Beheer en Onderhoud Tool) en gestandaardiseerde business case template.	Proces	VI130 VI230 VW510	-
Veiligheidshandboek Rijkswaterstaat NEN 3140, zie http://publicaties.minienm.nl/documenten/veiligheids handboek-nen-3140-rijkswaterstaat-zuid-holland-direct	Proces	VH060 VH070	-
Staat van prijzen per eenheid calamiteiten en inciden-ten	Basisover-eenkomst Proces	Art.2 lid 8 B-US970 B-US990	R
Handreiking "Criteria voor toepassingen van bekledin-gen op waterkeringen"	Eisen	AR.As.Re. DD.01	-
Eisen Bovenbouw versie 2; los verstrekt	Eisen	4.1	-
Eisen Markering versie 3; los verstrekt	Eisen	4.1	-
Componentspecificatie Openbare Verlichting versie 3.3; los verstrekt	Eisen	4.1	-
Eisen Voertuigkering versie 1; los verstrekt	Eisen	4.1	-
Eisen Berm versie 6; los verstrekt	Eisen	4.1	-
Eisen Onderbouw versie 6; los verstrekt	Eisen	4.1	-
Eisen Hemelwaterafvoer (HWA) Systeem voor wegen op aardebaan versie 3; los verstrekt	Eisen	4.1	-
CROW Publicatie 207, Richtlijnen voor de bebakening en markering van wegen, d.d. 1 januari 2005 ISBN 90 6628 417 X verkrijgbaar via CROW, zie www.crow.nl	Eisen	4.2.2.2	-

Omschrijving referentie	Vraagspe-cificatie deel	Eis / be-paling	Bijlage bij de Vraag-specificatie
CROW Publicatie 322, Richtlijnen Bewegwijzering 2014. d.d. 23 januari 2014 ISBN 9789066286313 verkrijgbaar via CROW, zie www.crow.nl	Eisen	4.2.4	-
Archeologische MonumentenKaart (AMK) van de Rijks-dienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), zie https://geoservices.rijkswaterstaat.nl/ext/geoweb51/index.html?viewer=ArcheologischeTerreinenInfra.Webviewer	Proces	AW020	-
Rijkswaterstaatskaart AMK-terreinen met een hoge archeologische waarde, zie https://geoservices.rijkswaterstaat.nl/ext/geoweb51/index.html?viewer=ArcheologischeTerreinenInfra.Webviewer	Proces	B-AW040	-
Herkennen van archeologische vondsten uit waterbo-dems en hoe daar mee om te gaan, zie https://cultureelerfgoed.nl/publicaties/herkennen-van-archeologische-vondsten-uit-waterbodems-en-hoe-daar-mee-om-te-gaan	Proces	AW070	-
Rijkswaterstaatskaart van door Rijkswaterstaat be-heerde objecten ouder dan 1966 met een wettelijk beschermde hoge cultuurhistorische waarde, zie https://geoservices.rijkswaterstaat.nl/geoweb51/index.html?viewer=Monumenten.Monumenten	Proces	B-CW030	-
Specificatie NEN 3140 en NEN 3840 inspecties, versie 4.5 d.d. 18 januari 2019	Proces	VH081	AD

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage AA Verkeersmanagement voor werk in uitvoering op rijkswegen

Voor bijlage AA 'Verkeersmanagement voor werk in uitvoering op rijkswegen versie 1.2 21-12-2018' wordt verwezen naar de Digitale Bijlage behorend bij deze Overeenkomst.

Bijlage AD Specificatie NEN 3140 en NEN 3840 inspecties

Voor bijlage Specificatie NEN 3140 en NEN 3840 wordt verwezen naar de Digitale Bijlage behorend bij deze Overeenkomst.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage A Informatie Areaal

A.1 Inleiding

Op TenderNed behorende bij de Overeenkomst zijn mappen aanwezig met de areaalgegevens. Het gaat hierbij om de kwantiteit (waaruit bestaat het areaal) en de kwaliteit (toestandsinformatie en onderhoudshistorie) van het Areaal. Hieronder staat een toelichting per map. Sommige mappen bevatten de gegevens over het gehele Areaal of grote delen ervan, andere mappen bevatten submappen per beheerobject, bijvoorbeeld een sluis, brug of wegvak.
Indien beschreven gegevens niet beschikbaar of niet van toepassing zijn, is dit expliciet aangegeven in de betreffende map.

A.2 Kwantitatieve beschrijving Areaal

A.2.1 GIS bestanden

Ordening: Areaalgeneriek
Inhoud: Kerngis Droog en/of Beheerkaart Nat shapefiles

- Geografische kaart van het Areaal uit het Geografische Informatie Systeem (GIS) van de Opdrachtgever te weten de beheerapplicatie Kerngis Droog en/of Beheerkaart Nat (zie document 'OMS, BMS en Beheerapplicaties'). Het GIS bestand geeft inzicht in onder andere Areaalgrenzen (eigendom, beheer, onderhoud), locatie beheerobjecten zoals gebouwen, terreinen, kunstwerken en locatie elementen zoals verlichtingsobjecten, geleiderail, bewegwijzering, DRIP's en TDI's. Verder de belangrijkste kenmerken van de areaaldelen, zoals soort areaal, nadere typering en specifieke kenmerken als archeologische, cultuurhistorische en/of landschappelijke waarde.

Aandachtspunt:
De Opdrachtnemer kan de shapefiles *alleen* met behulp van CAD- of GIS-systemen raadplegen. Naar behoefte van de Opdrachtnemer kan het GIS bestand ook in de vorm van een Personal Geo-database worden geleverd, die echter *alleen* in te lezen is in de Rijkswaterstaat beheerapplicatie Kerngis Droog c.q. Beheerkaart Nat, welke onder ArcGIS draait. De aan ArcGIS verbonden kosten zijn voor rekening van de Opdrachtnemer. De beide beheerapplicaties zijn te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad 'Kerngis Droog respectievelijk Beheerkaart Nat'.

A.2.2 Objectinformatie

Ordening: Areaalgeneriek
Inhoud:

- Rijkswaterstaat decompositie NEN-2767:
  Opbouw decompositie Rijkswaterstaat Areaal vanaf (delen van) rijkswegen c.q. rijkswateren tot op element- en/of bouwdeelniveau in een decompositierapportage uit het Rijkswaterstaat Ultimo.
  Nadrukkelijk wordt gesteld, dat Rijkswaterstaat in Ultimo niet standaard altijd decomponeert tot en met niveau 6 en dat in sommige situaties elementen of bouwdelen worden gegroepeerd in één opboselement respectievelijk bouwdeel (zie document "RWS gebruiksregels NEN decompositie" op www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad 'Ultimo'.)
- Cybersecurity weerstandsniveau beheerobjecten:
  Een overzicht met het cybersecurity weerstandsniveau van de beheerobjecten, zoals kunstwerken, waarvoor dit van toepassing is.
- Materieel:
  Overzichten van en informatie over aggregaten, werktuigen etc.

- Areaaldelen met beperkte of geen gegevens:
  Overzicht van delen van het Areaal, waarvan nog geen of nog niet alle areaalgegevens zijn verwerkt in de beheerapplicaties, maar die wel binnen de scope vallen. Het gaat hierbij m.n. om areaalgegevens die van projecten moeten komen.

Ordening: Objectspecifiek
Inhoud:

- Object infobladen, -paspoorten of -omschrijvingen:
  Informatie over en/of beschrijving van de functionele opbouw van objecten van bijvoorbeeld OV-installaties, VRI's en TDI's.
- Overzichten installaties:
  Fabricaat, jaartal en typeaanduiding op elementniveau en afhankelijk van het niveau van onderhoud, risicoprofiel, functionaliteit en specialistisch werk aangevuld met primaire en secundaire bouwdelen.
  Eventueel aangevuld met een opsomming van calculeerbare eenheden als het aantal camera's en monitoren.
- Back-up proces:
  Niet meegeleverd ten behoeve van Taken en Services. Ter inzage op kantoor of op aanvraag.
- Overzichtstekening van complexen en andere objecten:
  Overzichtsinformatie hoe (grotere) beheerobjecten dan wel specifieke areaaldelen zijn opgebouwd.
- Technische tekeningen en schema's:
  - *Niet* meegeleverd ten behoeve van Taken en Services. Ter inzage op kantoor of op aanvraag.
  - Ten behoeve van Activiteiten: op hoofdlijnen ten behoeve van vervanging of als uitgangspunt voor modificatie, alle aanvullende informatie is ter inzage op kantoor of op aanvraag.
- Cultuurhistorische waarden:
  Bouwhistorisch onderzoeksrapporten van de door Rijkswaterstaat beheerde objecten ouder dan 1966 met een:
  1. wettelijk beschermde hoge cultuurhistorische waarde (rood genoteerd);
  2. niet wettelijk beschermde hoge cultuurhistorische waarde (oranje genoteerd)

A.2.3 Extra of uitgezonderd onderhoud

Ordening: Areaalgeneriek
Inhoud:

- Extra onderhoud:
  Aanvullende werkzaamheden buiten de scope of het Areaal.
- Uitzonderingen / afbakeningen:
  Areaaldelen of werkzaamheden, die niet onder de scope vallen of informatie over tot waar de verplichting van de Opdrachtnemer loopt.
- Afspraken derden:
  Afspraken, vastgelegd in overeenkomsten, met en vergunningen van andere overheden, instanties of bedrijven voor bepaalde objecten over de Onderhoudswerkzaamheden.

A.3 Beschrijving kwaliteit Areaal

A.3.1 Toestand Areaal

Ordening: Objectspecifiek
Inhoud:

- Toestandsrapportages:
  Het actuele beeld van de toestand van het Areaal.
- Specifieke toestandsrapportages:

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

  - Rapportage boomveiligheidscontrole:
    Meest recente versie.
  - Inventarisatieresultaten flora en fauna:
    Resultaten van de inventarisatie van aanwezige beschermde dieren en planten. Deze gegevens worden online ter beschikking gesteld.
  - Lodingen en peilingen:
    Lodingenplots van de laatste 3-5 jaar (afhankelijk van het soort werk).
    De tekeningen van de diepteligging van de bodem van beheerobjecten en zo nodig de trends van de bodemontwikkeling (zandbanken, dichtslibben, etc.).
  - Onderwaterinspecties:
    Onderwaterinspecties van het Areaal.
- Ontbrekende toestandsinformatie:
  Inspecties conform de NEN 2767 van de onderdelen waarvan geen actueel beeld over de toestand van de betreffende onderdelen beschikbaar is.
- Rapportages Niet Gesprongen Conventionele Explosieven:
  Rapportages van vooronderzoeken met betrekking tot niet gesprongen conventionele explosieven.

A.3.2 Huidige onderhoudsstrategie

Ordening: Areaalgeneriek
Inhoud:

- Onderhoudsregime groen:
  Huidige Onderhoudswerkzaamheden conform het geldende groenbeheerplan inclusief de bijbehorende beheertypen tekeningen en/of beheerbestanden.
- Keuringsplichtige delen van objecten:
  Overzicht van specifieke keuringsplichtige objectdelen. Deze objectdelen zijn zoveel mogelijk in Ultimo RWS, EAM of SAP-PM opgenomen met een kopie van het certificaat (origineel bij objectdeel zelf). Alle overige middelen zijn verantwoordelijkheid van de Opdrachtnemer zelf. Het gaat hierbij om objectdelen met wettelijke keuringen, zoals hijs, hef-, hulp- en veiligheidsmiddelen en speeltoestellen, en regiospecifieke objectdelen, zoals roldeuren en intercominstallaties.
- Waterbodem:
  Nautisch profiel per beheerobject (sluis, rivier/kanaalvak, meer, etc.).
- Waterniveau:
  Streefpeil, maximum & minimum peil.

Ordening: Objectspecifiek
Inhoud:

- Onderhoudsregime installaties:
  Huidige onderhoudsinterventies of onderhoudsmethodieken.
- Onderhoudsregime civiele constructies die van invloed zijn op de primaire beschikbaarheid van beweegbare objecten:
  Huidige onderhoudsinterventies of onderhoudsmethodieken.
- Onderhoudshandboeken:
  Ter inzage op kantoor/object, tenzij specifiek voorgeschreven.
- Draaiboeken:
  Ter inzage op kantoor/object, tenzij specifiek voorgeschreven.
- Overzicht kritische generieke reserveonderdelen en wisseldelen:
  Geen regulier verkrijgbare onderdelen.
- Garantieverplichtingen (Garantiebank Verhardingen):
  Afspraken of termijnen die de Opdrachtnemer moet bewaken.
  Uitgezonderd hierop zijn de garanties, die verstrekt zijn voor asfaltverhardingen. Deze asfaltgaranties zijn opgenomen in de Garantiebank van Rijkswaterstaat, waarvoor de Opdrachtnemer toegang krijgt conform bijlage B "Levering areaalgegevens" bij de Vraagspecificatie § B.2.1 'Toegang tot beheerapplicaties'.

A.3.3 Specifieke eisen

Ordening: Objectspecifiek

Inhoud:
- Geplande en ongeplande niet-beschikbaarheid van beheerobjecten of groepen van beheerobjecten, die dienen te blijven binnen de grenzen die voor deze beheerobjecten of groepen van beheerobjecten zijn opgenomen.
- Rekenblad niet-beschikbaarheid en betrouwbaarheid.
- Informatie ten behoeve van de uitvoering van de bonus-/malusregeling zoals opgenomen in de bij de Vraagspecificatie gevoegde annex XIII.

A.3.4 Historische onderhoudsgegevens

Ordening: Areaalgeneriek
Inhoud:
- Calamiteitenregister:
  Globaal overzicht calamiteiten en schades van de afgelopen jaren.
- Historische overzichten afgevoerd materiaal:
  Uit OMS van de vorige opdrachtnemer op basis van afleverbonnen.
- Historische overzichten verbruiksmaterialen:
  Uit OMS van de vorige opdrachtnemer of opdrachtbonnen Rijkswaterstaat.

Ordening: Objectspecifiek
Inhoud:
- Historisch overzicht storingen en gebreken:
  Storingenregisters uit het Rijkswaterstaat Ultimo (urgent) en OMS vorige opdrachtnemer (niet urgent) met analyses 3-5 jaar ingedeeld in storing, oorzaak, reparatie en actie.

A.3.5 Risicodossier

Ordening: Areaalgeneriek
Inhoud:
- Rijkswaterstaat areaalrisico's:
  Areaalspecifieke technische risico's, die de Opdrachtnemer *niet* vanuit zijn vakkennis kan weten.
- Integraal veiligheidsdossier:
  V&G dossier met generieke en projectspecifieke V&G risico's, RI&E's.
  Het Integraal Veiligheidsplan is opgenomen in bijlage K "Integraal Veiligheidsplan" bij de Vraagspecificatie.
- Rijkswaterstaat onderhoudsplan:
  RUPS programmering met de al geïdentificeerde onderhoudsrisico's met bijbehorende maatregelen, zo mogelijk nader toegelicht met onderliggende rapportages.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage B Levering areaalgegevens

B.1 Algemeen

In deze bijlage staan de eisen met betrekking tot de levering van areaalgegevens ten behoeve van het beheer van het Areaal door Rijkswaterstaat.

B.1.1 Wijziging specificaties en software

Tijdens de looptijd van de Overeenkomst kunnen de specificaties van de geo- en databestanden genoemd in deze bijlage wijzigen. De Opdrachtnemer dient te borgen, dat het door hem op te leveren bestand conform de op het moment van levering geldende versie is opgebouwd. De Opdrachtnemer kan er vanuit gaan, dat deze wijzigingen minimale extra kosten met zich meebrengen. Indien de wijzigingen meer kosten dan wat redelijkerwijze door de Opdrachtnemer kan worden ingeschat, dient hij dit onderbouwd aan de Opdrachtgever voor te leggen.

Voor de in deze bijlage genoemde software en beheerapplicatie geldt, dat ten tijde van de oplevering, de dan bij de Opdrachtgever vigerende versie dient te worden gehanteerd.

B.2 Beheerapplicaties

B.2.1 Toegang tot beheerapplicaties

De Opdrachtgever verleent de Opdrachtnemer toegang tot de nodige beheerapplicaties van de Opdrachtgever. Voor de toegang tot de beheerapplicaties bestaan verschillende procedures. Belangrijk is het om in eerste instantie toegang te vragen voor de medewerkers van de Opdrachtnemer die daadwerkelijk areaalgegevens, bijvoorbeeld bij storingen, in het BMS gaan bewerken. Naderhand kan altijd voor andere medewerkers, eventueel met andere taken, toegang worden aangevraagd. Een account mag alleen worden gebruikt door degene voor wie het is aangevraagd. Tevens stelt de Opdrachtgever, indien nodig, één PC met benodigde software beschikbaar op Rijkswaterstaat locatie.

De aanvraag voor de toegang tot beheerapplicaties gaat als volgt:

- Ultimo RWS, DISK en DTB: de Opdrachtnemer kan de toegang tot Ultimo RWS, DISK en DTB niet zelf aanvragen. Op verzoek van de Opdrachtnemer zal de Opdrachtgever de aanvraag voor netwerktoegang derden RWS indienen;
- Overige beheerapplicaties: op verzoek van de Opdrachtnemer zal de Opdrachtgever hiervoor de contactpersoon doorgeven.”.

Het BMS bestaat uit de volgende beheerapplicaties:

Beheerapplicatie	Van toepassing	Toegang
Ultimo	Ja	Internet
Digitaal Topografisch Bestand (DTB)	Ja	Internet
Kerngis droog	Ja	PC RWS locatie
Beheerkaart Nat	Nee	PC RWS locatie
DISK	Ja	Internet
TMX (storingen van pompen en verkeersregelinstallaties)	Ja	PC RWS locatie
MobiMaestro	Nee	PC RWS locatie
Aquaview	Nee	PC RWS locatie
RCM Cost	Nee	PC RWS locatie
EOD verkenner	Ja	PC RWS locatie
Meridian	Ja	PC RWS locatie

B.2.2 *Consistentie tussen beheerapplicaties*

Rijkswaterstaat heeft een aantal beheerapplicaties, met daarin gedeeltelijk dezelfde objecten en areaalgegevens. Iedere beheerapplicatie heeft een eigen doel en inhoud (zie document 'OMS, BMS en Beheerapplicaties' te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen), maar waarvan de inhoud wel aan elkaar is gerelateerd.

De Opdrachtnemer dient bij het actualiseren van areaalgegevens de consistentie tussen de verschillende beheerapplicaties te borgen, zodanig dat na de Werkzaamheden de meervoudig opgeslagen areaalgegevens, met name de decompositie en de beschrijvende kenmerken, in de beheerapplicaties consistent ten opzichte van elkaar blijven. Het actualiseren van de GIS beheerapplicaties en van DISK/Ultimo RWS kan vaak parallel lopen.

De Opdrachtnemer dient minimaal te voldoen aan de volgende eisen met betrekking tot het borgen van de consistentie van de areaalgegevens en de volgorde van het actualiseren van de beheerapplicaties:

1. DISK/Ultimo RWS voor wat betreft kunstwerken:
2. Nieuwe kunstwerken of onderdelen aanmaken en leveren voor in Ultimo RWS.
    a. Nieuwe kunstwerken of onderdelen aanmaken in DISK in overeenstemming met de decompositie in Ultimo RWS.
3. GIS bestanden:
    a. Eerst het Digitaal Topografisch Bestand (DTB) actualiseren, omdat dit het leidende systeem voor wat betreft topografie is.
    b. Daarna met behulp van het geactualiseerde DTB het Kerngis Droog respectievelijk de Beheerkaart Nat (BKN) opbouwen en aanvullen met administratieve gegevens, onder andere bij kunstwerken de beheercode en relevante kenmerken uit DISK.
    c. De GIS-laag "Kabels & Leidingen" dient conform de termijnen in paragraaf 4.2.3 van de Vraagspecificatie Proces te worden geactualiseerd en geleverd, ongeacht of dit eerder is dan het actualiseren van Kerngis Droog dan wel Beheerkaart Nat zelf.
4. Ultimo RWS voor wat betreft niet-kunstwerken:
   De decompositie van het niet-kunstwerken Areaal in overeenstemming brengen met de situatie in het Kerngis Droog en/of de Beheerkaart Nat en leveren voor het Ultimo RWS.
5. Meridian / Ultimo RWS:
   De decompositie van nieuwe of gewijzigde areaaldelen dient in Ultimo RWS te zijn opgenomen en/of aangepast, voordat de Documenten van deze nieuwe of aangepaste areaaldelen in Meridian en Ultimo RWS kunnen worden opgenomen.".

B.3 Beheer en Onderhoud Managementgegevens

B.3.1 *Decompositie (objectenboom)*

De Opdrachtnemer dient een voorstel voor de nieuwe of gewijzigde decompositie in de beheerapplicaties van het Beheer Management Systeem aan te leveren en bij het actualiseren gebruik te maken van de NEN-2767 decompositie en de aanvullende Rijkswaterstaatspecificatie 'Decompositiekader NEN-2767 RWS'. Dit document is te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Ultimo".

De Opdrachtnemer dient er rekening mee te houden, dat pas na verwerking van de nieuwe of gewijzigde decompositie door de Opdrachtgever de bijbehorende gegevens door de Opdrachtnemer in Ultimo RWS en Meridian kunnen worden opgenomen. De Opdrachtgever heeft twee weken nodig om de nieuwe of gewijzigde decompositiegegevens te verwerken. De Opdrachtnemer dient in overleg met de Opdrachtgever hierover afspraken te maken.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

De Opdrachtnemer mag in overleg met de Opdrachtgever de nieuwe of gewijzigde decompositie vooruitlopend op het af- of opleverdossier, zo nodig, in delen leveren.

De Opdrachtnemer dient er rekening mee te houden, dat de NEN-2767 en de aanvullende Rijkswaterstaatspecificatie nog veranderen, waardoor mogelijk de decompositie in het Beheer Management Systeem wijzigt en de Opdrachtnemer de decompositie in zijn Onderhoud Management Systeem eveneens dient te wijzigen.”.

B.3.2 *Actueel houden Ultimo RWS van Opdrachtgever*

De Opdrachtnemer dient in de beheerapplicatie Ultimo RWS kwalitatieve gegevens te actualiseren conform de feitelijke toestand van het Areaal en de kwantitatieve gegevens te actualiseren, die als gevolg van de Werkzaamheden wijzigen.
Het actualiseren in het Ultimo RWS dient binnen één week na afronding van de betreffende Werkzaamheden te gebeuren uiterlijk bij oplevering gereed te zijn, tenzij bij de betreffende eis in de Vraagspecificatie een andere periode is aangegeven.
Het actualiseren dient te gebeuren conform de volgende specificatie, waarbij nadrukkelijk wordt aangegeven, dat alleen de decompositie zelf via export-import kan worden verwerkt in het Ultimo RWS:

- Productspecificatie Ultimo; Invulinstructie Ultimo.

Deze documenten zijn te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad “Ultimo”.

B.3.3 *Meridian*

De Opdrachtnemer dient na de Werkzaamheden de brondocumenten in de beheerapplicatie Meridian te actualiseren dan wel nieuwe documenten te maken en deze te leveren aan de Opdrachtgever ten behoeve van opname in Meridian. Tevens dient de Opdrachtnemer de meta-data van deze (bron)documenten te leveren aan de Opdrachtgever. De Opdrachtnemer dient aan te geven welke (bron)documenten vervallen inclusief de vervaldatum en vervalreden.
De Opdrachtnemer dient ten behoeve van het actualiseren de brondocumenten op te vragen bij de Opdrachtgever. De Opdrachtnemer dient ten behoeve van nieuwe documenten een documentnummer aan te vragen bij de Opdrachtgever.

Het opvragen, leveren en actualiseren dient te gebeuren conform de volgende specificatie:

- Eisen voor Datamodel Technische Documentatie.

Dit document is te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad “Meridian”.

B.4 Areaalgegevens

B.4.1 *Areaalgegevens*

De Opdrachtnemer dient de Areaalgegevens van de door hem uitgevoerde Werkzaamheden te leveren, zodat Rijkswaterstaat een goed beheer over het Areaal kan doen. Hiervoor dient de Opdrachtnemer de volgende lijst als uitgangspunt te gebruiken:
Lijst Areaalgegevens van Aanleg naar BeheerGegevensmatrix Areaal Nat

Indien er Areaalgegevens zijn, die niet op de lijst staan, maar die naar analogie van de rest van de lijst logischerwijs ook zouden moeten worden geleverd, dient de Opdrachtnemer hiervoor zo spoedig mogelijk na constatering een voorstel aan de Opdrachtgever te doen en deze na goedkeuring van het voorstel te leveren.
Indien door de Opdrachtnemer te bouwen objecten ontbreken op de lijst, dan dient hij zo spoedig mogelijk na constatering een voorstel te doen aan de Opdrachtgever over welke Areaalgegevens van het object logischerwijs conform vergelijkbare objecten op de lijst door hem aan de Opdrachtgever moeten worden geleverd. Tevens

dient de Opdrachtnemer deze Areaalgegevens te leveren na goedkeuring van het voorstel door de Opdrachtgever.

De wijze waarop de gegevens moeten worden aangeleverd is afhankelijk van het systeem respectievelijk het format, dat in de bovengenoemde lijst per gegeven staat aangegeven in de kolom 'Opslagsystemen / Format voor gegeven'. Indien er meerdere systemen en/of formats staan genoemd, dient voor al deze systemen en formats in het eigen formaat gegevens te worden aangeleverd.
Bestanden dienen een naamgeving te hebben conform de aan het bestand gerelateerde documentatie. Indien dit niet beschreven is, dient de bestandsnaam de inhoud van het bestand weer te geven door middel van de typering van het document en een kenmerk (bijvoorbeeld het woord vergunning met vergunning nummer).

Wegenareaal

- AutoCad: conform paragraaf "AutoCad bestanden en tekeningen";
- AutoCad: conform CIV-voorschriften: indien Activiteiten met betrekking tot kunstwerken plaatsvinden, zijn dan wel worden de eisen nader gespecificeerd in aanvullende mini-vraagspecificatie;
- CD-ROM: ieder softwarepakket dient op een aparte CD-ROM te worden geleverd, waarop tevens een bestand staat met een beschrijving van de inhoud van de bestanden op de CD-ROM;
- DISK c.q. Kunstwerkpaspoort: conform paragraaf B.4.12 DISK;
- Document: opzet conform voorschriften regionaal onderdeel. In geval een specifiek voorschrift wordt genoemd, geldt het genoemde voorschrift;
  bestandsformaat: inleesbaar in MS Office;
  indien alleen analoog beschikbaar: OCR (Optical Caracter Regognition) scannen en aanleveren in Adobe Reader ;
- Document Management Systeem: aanleveren ten behoeve van T^2 e-recordsHummingbird regio-eigen DMS;
- Foto's van doorrijprofielen: conform paragraaf "Doorrijprofielen";
- Garantiebank: conform § B.4.8 'Garantiebank';
- DTB (voorheen IVRI): conform paragraaf "Digitaal Topografisch Bestand";
- Kerngis: conform paragraaf "Kerngis";
- NWB: conform paragraaf "Nationaal WegenBestand";
- WEGGEG: conform paragraaf "Nationaal WegenBestand".

Alle overige gegevens dienen te worden geleverd m.b.v. de volgende Excel formats:

- Areaallijst Excel Formats.zip
  Deze is te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Areaalgegevens".

B.4.2 AutoCad bestanden en tekeningen

De Opdrachtnemer dient de As-built bestanden en tekeningen betreffende de bestaande situatie, voor zover niet reeds verstrekt, op te vragen bij de Opdrachtgever.

Bestaande tekeningen in RTW, die wijzigen door het Werk, dienen omgezet te worden naar NLCS (Nederlandse CAD standaard).

Voor alle aangepaste en nieuw gerealiseerde (civiele) Werken dienen de As-built bestanden en tekeningen geometrisch en inhoudelijk een exacte weergave te zijn van het aangepaste c.q. gerealiseerde Werk. Tevens dienen de vervallen en aangepaste As-built bestanden en tekeningen als gevolg van het aangepaste of nieuw gerealiseerde Werk aan de Opdrachtgever te worden gerapporteerd.

De Opdrachtnemer dient de As-built bestanden en tekeningen te leveren conform de volgende specificaties:

- Bestandsformaat: inleesbaar in Autocad Map 3D 2014;

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

- Tekeningenformaat: opgebouwd conform NLCS (Nederlandse CAD standaard); Voor nadere informatie zie: www.nlcs-gww.nl;
- Document 'Aanvullende eisen tekenwerk Rijkswaterstaat', te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen tabblad "CAD-bestanden en tekeningen Rijkswaterstaat";
- Document 'Tekenvoorschrift Object- en lijninfrastructuur gebonden installaties', te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "CAD-bestanden en tekeningen Rijkswaterstaat".".

Bestaande tekeningen die niet conform NLCS zijn opgebouwd dienen, als daar kleine wijzigingen op plaatsvinden, niet te worden omgezet naar NLCS.
Voor de aan te passen bestaande tekeningen, die niet naar NLCS worden omgezet, gelden de volgende specificaties:

- Richtlijn Tekeningverkeer Waterstaat (RTW), versie RTW-2.5_ACAD2000-2010-1.4_MX-1.1. De RTW en bijbehorende toolbox te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "CAD-bestanden en tekeningen Rijkswaterstaat".
- Alle bestanden en tekeningen dienen met de RTW-checker te zijn gecontroleerd en de resultaten dienen in het bijbehorende formulier te worden aangeleverd. De RTW-checker, inclusief formulier, zit in de bovengenoemde RTW-toolbox.
- Document 'Aanvullende eisen tekenwerk Rijkswaterstaat' , te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "CAD-bestanden en tekeningen Rijkswaterstaat".

B.4.3 *Digitaal Topografisch Bestand*

De Opdrachtnemer dient de gewijzigde terreinsituatie digitaal en geïntegreerd in het beschikbaar gestelde Digitaal Topografisch Bestand (DTB) te leveren conform de volgende specificaties:

- Productspecificaties Digitaal Topografisch Bestand;
- Handboek DTB-Droog en DTB-Nat.

Alle in het kader van het Werk nieuw aangebrachte en gewijzigde topografie dient te worden ingewonnen. Onder gewijzigde topografie worden ook vlakken en lijnen verstaan die door vergroten, verkleinen of verleggen van aangrenzende vlakken respectievelijk lijnen kleiner of groter zijn geworden.
Deze documenten zijn te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Digitaal Topografisch Bestand".

B.4.4 *Kerngis*

Indien Werkzaamheden aan rijkswegen dan wel kabels & leidingen zijn verricht, dient de Opdrachtnemer alle benodigde gegevens in het kader van het Werk ten behoeve van het Kerngis te leveren conform de volgende specificaties:

- Productspecificatie Kerngis-data;
- Invulinstructie datamodel Kerngis-data.

Deze documenten zijn te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Kerngis Droog en Beheerkaart Nat".

Het bijwerken van de Kerngis-database vindt plaats op kantoor van het betreffende district met behulp van IT-voorzieningen van de Opdrachtgever.
Levering van Kerngis bestanden dient altijd na de levering van bijbehorende DTB bestanden te gebeuren omdat de topografie in Kerngis op DTB is gebaseerd.
De Opdrachtgever stelt de 'Controletool Kerngis-data' beschikbaar, die voor de Opdrachtnemer een hulpmiddel kan zijn om de kans op tekortkomingen in de door de Opdrachtnemer te leveren Kerngis-data te verkleinen. Deze "Controletool Kerngis-data" is in beheer bij Rijkswaterstaat CIV en is te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Kerngis Droog en Beheerkaart Nat". Voor het gebruik van de "Controletool Kerngis-data" geldt de meegeleverde disclaimer.

B.4.5 *Beheerkaart Nat*

Indien Werkzaamheden aan rijksvaarwegen zijn verricht, dient de Opdrachtnemer alle benodigde gegevens in het kader van het Werk ten behoeve van de Beheerkaart Nat te leveren conform de volgende specificaties:

- Productspecificatie Beheerkaart Nat 3 (BKN3);
- Invulinstructie Beheerkaart Nat 3 (BKN3).

Deze documenten zijn te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Kerngis Droog en Beheerkaart Nat".
Het bijwerken van de Beheerkaart Nat database vindt plaats op kantoor van het betreffende Waterdistrict met behulp van IT-voorzieningen van de Opdrachtgever. Levering van Beheerkaart Nat bestanden dient altijd tegelijk of na de levering van bijbehorende DTB bestanden te gebeuren omdat de topografie in Beheerkaart Nat op DTB is gebaseerd.

B.4.6 *Wijzigingen objectinformatie*

De Opdrachtnemer dient wijzigingen aan objecten door te voeren op de desbetreffende objectinfobladen en/of informatieoverzichten, zoals verstrekt in bijlage A "Informatie Areaal" bij de Vraagspecificatie, § A.2.2.

B.4.7 *Doorrijprofielen*

Indien Activiteiten aan rijkswegen zijn verricht, dient de Opdrachtnemer voor de (vervroegde) in gebruikneming van het Werk, dan wel delen daarvan, waarbij Werkzaamheden aan de verharding, kunstwerken, portalen en/of objecten aan de portalen plaatsvinden, aan de Opdrachtgever de doorrijprofielen (doorrijhoogten en doorrijbreedten) van de kunstwerken en portalen, die zich geheel of gedeeltelijk boven de Rijksweg bevinden, te leveren conform 'Productspecificaties Doorrijprofielmeting kunstwerken en portalen'.
Dit document is te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Doorrijprofielen".

Indien Werkzaamheden worden uitgevoerd aan een enkele rijstrook waarbij de deklaag en eventueel de tussenlaag wordt vervangen door een nieuwe deklaag en een eventuele tussenlaag, waarbij de nieuw aangelegde verharding binnen de eisen van de Overeenkomst blijft, is het niet nodig om de doorrijprofielen opnieuw in te meten.

Tevens dient de Opdrachtnemer van bestaande en toekomstige doorrijprofielen twee maanden vóór aanvang van de voorgenomen (tijdelijke) beperking deze ter kennis te brengen aan de Opdrachtgever, door middel van een duidelijke digitale foto (jpeg) of bij toekomstige objecten een (ontwerpschets) van het object waarop de doorrijhoogte, doorrijbreedte en locatie zijn weergegeven.

B.4.8 *Garantiebank*

Indien Activiteiten aan de verhardingen van rijkswegen zijn verricht, dient de Opdrachtnemer voor de start van de garantieperiode van de deklaagverhardingen als bedoeld in de bij de Vraagspecificatie gevoegde Annex XV, dan wel delen daarvan, aan de Opdrachtgever de garantiegegevens te leveren conform de volgende specificaties:

- 'Productspecificatie vullen garantiebank verhardingen'
- 'Specificatie administratieve gegevens garanties verhardingen.xls'

Het actualiseren van de garantie gegevens dient te gebeuren conform de methode "Rechtstreeks muteren in de Garantiebank""Actualiseren Garantiebank middels tussenstap Excel-bestanden""Actualiseren garantiebank middels shape-bestanden".
Deze documenten zijn te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Garantiebank".

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

B.4.9 *Lodingen, peilingen en sonaropnamen*

Op lodingen, peilingen en sonaropnamen zijn van toepassing de "Nederlandse normen voor hydrografische opnemingen". Deze norm is te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Hydrografische normen".

Bijwonen peilingen (inclusief kalibratiemetingen en praktijktoets)

De Opdrachtgever zal door de Opdrachtnemer in de gelegenheid gesteld worden om aanwezig te zijn bij de peilingen, inclusief metingen die bedoeld zijn om aan te tonen dat de kwaliteit van de peilingen voldoet aan de eisen. Hierbij dient de Opdrachtnemer minimaal vijf werkdagen voor aanvang van deze werkzaamheden aan de Opdrachtgever aan te geven wanneer en waar ze gaan plaatsvinden.

Praktijktoets

De praktijktoets dient te worden uitgevoerd met de personen die ook ingezet gaan worden voor de Werkzaamheden uit de Overeenkomst.
Indien de Opdrachtgever de praktijktoets bijwoont dient de Opdrachtnemer ter plaatse te laten zien hoe de dagelijkse controleprocedures bij de peilingen verlopen.

Voor onderdelen van de praktijktoets waarbij er gemeten wordt op locaties waarvan de bodemhoogte bekend is, gelden voor het verticale betrouwbaarheidsniveau van de gevalideerde meetpunten de volgende aanvullende eisen:

- Bij een waterdiepte < 10 meter moet, binnen een vooraf gedefinieerd gebied met gridcellen van 0,25x0,25 meter, het gemiddeld verschil per gridcel met de bekende bodemhoogte ≤ 0,05 zijn.
- Bij een waterdiepte ≥ 10 meter moet, binnen een vooraf gedefinieerd gebied met gridcellen van 1x1 meter, het gemiddelde van de verschillen in het hele gebied met de bekende bodemhoogte ≤ 0,05 zijn.

Controlemetingen door de Opdrachtgever

Door of namens de Opdrachtgever kunnen controlemetingen worden uitgevoerd. De resultaten van de controlemetingen van de Opdrachtgever zijn bindend en vormen zodoende de basis waarop de Opdrachtgever vaststelt of de Opdrachtnemer aan de eisen voldoet.

Te leveren producten

Uitgaande van de uitgevoerde peilingen dient de Opdrachtnemer de volgende producten te leveren:

- Kaarten
  - Cijferkaarten van de gemeten diepten.
  - De kaarten dienen zowel digitaal als analoog geleverd te worden. In digitale vorm dienen de kaarten geleverd te worden in PDF formaat. De vormgeving van de kaarten (o.a. formaat, schaal en legenda) zal in overleg met de Opdrachtgever worden vastgesteld.
- Profielen
  - Profielen worden eerst dan gevraagd als niet wordt aangetoond d.m.v. kaarten dat de te onderhouden breedte wordt gehandhaafd.
  - De profielen dienen zowel digitaal als analoog geleverd te worden. In digitale vorm dienen de profielen geleverd te worden in PDF formaat.
  - De vormgeving van de profielen (o.a. formaat, schaal en legenda) zal in overleg met de Opdrachtgever worden vastgesteld.
- Hoeveelhedenberekeningen (kuberingen)
  - Voor het bepalen van historische baggerhoeveelheden.
- Sonar rapportages
  - De Opdrachtnemer dient de vorm van sonaropnamen rapportages in overleg met de Opdrachtgever vast te stellen.
- Onderliggende datasets inclusief meta-informatie
  - Grids:
    Alle geleverde producten dienen gebaseerd te zijn op basisgrids met gridcel-

len van 1x1 m. De waarden van het basisgrid dienen berekend te zijn als het rekenkundig gemiddelde van de gevalideerde meetpunten binnen de betreffende gridcel, tenzij anders aangegeven. Bij metingen volgens een raaienpatroon dienen de waarden van het basisgrid berekend te zijn met behulp van interpolatie.
Wanneer (bijvoorbeeld voor de presentatie op kaarten) gebruik wordt gemaakt van grotere gridcellen, dienen de waarden daarvan te zijn afgeleid uit de gridcellen van het basisgrid.
Alle grids dienen geleverd te worden conform de in deze paragraaf (onder "Geo-referentie") gestelde eisen.

- Meetdata:
  a. Gevalideerde meetdata (ruwe gemeten data na verwijdering van alle missers en blunders) op basis waarvan de kaarten en grids zijn geproduceerd. Deze data dienen digitaal geleverd te worden in een ASCII-X,Y,Z-formaat. Het exacte formaat dient in overleg met de Opdrachtgever te worden vastgesteld.
  b. Ruwe data; indien gewenst door de Opdrachtgever dienen de ruwe data van de peilingen digitaal geleverd te worden. Het te leveren formaat dient in overleg met de Opdrachtgever te worden vastgesteld.
- De resultaten van de metingen die zijn uitgevoerd om aan te tonen dat de kwaliteit van de peilingen voldoet aan de eisen.
- Meta-informatie van de geleverde datasets:
  De metadata dienen als XML-bestand te worden geleverd en te voldoen aan de meest recente versie van de Nederlandse metadatastandaard voor geografie (ISO 19115:2003 NL profiel / ISO 19139 implementatie [xml]), zoals beschreven op www.geonovum.nl.
  De invulling van de velden van de metadata dient te worden vastgesteld in overleg met de Opdrachtgever.

- Indien aangegeven door de Opdrachtgever dient de Opdrachtnemer naast de hiervoor genoemde producten ook de 'uitvoeringsdocumenten', die te maken hebben met het inwin- en/of verwerkingsproces, te leveren.

Geo-referentie
Het te gebruiken coördinatenstelsel in de Overeenkomst is:

- RD-NAP conform de meest recente versie van de procedure RDNAPTRANS™. Informatie over deze procedure is te downloaden van www.kadaster.nl/Coordinatentransformatie .
- ETRS89 voor het horizontale vlak en LAT voor het verticale vlak.

Alle voor de Overeenkomst gebruikte grids dienen te voldoen aan de volgende definitie:

- De oriëntatie van de gridcellen is noord gericht;
- De virtuele oorsprong (0,0) van het XY-coördinaatstelsel valt samen met een hoekpunt van een gridcel.

De vereiste afmetingen van de gridcellen kunnen verschillen afhankelijk van de specifieke eisen. Deze afmetingen worden daarom bij de specifieke eisen aangegeven. Grids dienen digitaal geleverd te worden, waarbij het formaat in overleg met de Opdrachtgever dient te worden vastgesteld.

Indien er gewerkt wordt met profielgegevens dienen er voor de uitvoering van het werk in overleg met de Opdrachtgever een kilometrering en een aslijn te worden vastgesteld. Alle door de Opdrachtnemer geleverde profielgegevens dienen gebaseerd te zijn op de vastgestelde kilometrering en aslijn. De volgende kenmerken van kilometrering en aslijn dienen te worden vastgesteld:

- ligging van de aslijn (XY-coördinatenlijst);
- richting van de oplopende kilometrering;
- definitie van het nulpunt (XY-coördinaten van een bepaalde kilometerwaarde).

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Kwaliteit van peilingen en sonaropnamen
De peilingen en sonaropnamen dienen te voldoen aan "NL Norm A" conform de meest recente versie van de "Nederlandse normen voor hydrografische opnemingen", uitgegeven door Rijkswaterstaat CIV in samenwerking met de Dienst der Hydrografie van het Commando Zeestrijdkrachten, met uitzondering van de eisen over een volledig bodemonderzoek. Daar waar de peilingen gecorrigeerd moeten worden voor de ter plaatse geldende waterstand, dient de manier waarop dat gebeurd, te worden bepaald in overleg met de Opdrachtgever.

Peilingen dienen te worden uitgevoerd als gebiedsdekkende metingen. Hierbij dient de datadichtheid (na validatie) te voldoen aan de volgende eis:
- 10 Hits per gridcel (moet gelden voor 95% van de gridcellen), uitgaande van een grid met gridcellen van 1x1 m.
- De gebieden (max. 5%) met minder dan het in het vorige punt genoemde aantal hits per gridcel mogen aaneengesloten niet groter zijn dan 0,5% van het totaal of 1000 m2, waarbij de kleinste waarde als criterium geldt.
- Voor gebieden met een diepte van meer dan 10 meter kan in overleg met de Opdrachtgever worden afgeweken van de hier gestelde eis aan de datadichtheid.

Bij de peilingen dient een frequentie te worden gebruikt van minimaal 200 kHz.

B.4.10 Nationaal WegenBestand (NWB)
De Opdrachtnemer dient de NWB-gegevens aan de Opdrachtgever te leveren conform de Aanleverspecificaties NWB en WEGGEG.
Deze specificaties zijn te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Nationaal Wegenbestand".

B.4.11 Electronische Navigatiekaart (ENC)
De Opdrachtnemer dient in het kader van aanpassingen aan, op of in het water(weg)infrasysteem de data conform de "featurelijst voor enc.xlsx" 10 dagen voordat de aanpassing wordt gerealiseerd te leveren door middel van een ontwerptekening. De ontwerp-tekening dient inleesbaar te zijn in ArcGIS of Autocad.
De featurelijst is te downloaden van www.rws.nl/datacontracteisen, tabblad "Electronische navigatiekaart (ENC)".

B.4.12 DISK
De Opdrachtnemer dient na de (gedeeltelijke) instandhoudingsinspectie conform UA055 van de Vraagspecificatie Proces de volgende Werkzaamheden in DISK uit te voeren conform de 'Handleiding DISK' welke te vinden is op: http://vpr.rws.nl/Algemeen/DISK-Helpdesk/default.aspx:
- de decompositie actualiseren;
- het inspectierapport van de (gedeeltelijke) instandhoudingsinspectie uploaden;
- het instandhoudingsplan actualiseren en completeren, waaronder het bijwerken van schades, risico's en maatregelen. Het instandhoudingsplan dient alle maatregelen te beschrijven die periodiek benodigd zijn, waaronder in ieder geval:
    - de maatregelen van het betreffende kunstwerk in DISK af te melden en opnieuw in te plannen;
    - indien het variabel onderhoud van een Activiteit niet in DISK en het instandhoudingsplan is opgenomen, dient dit als één of meer maatregelen in DISK en het instandhoudingsplan te worden opgenomen.

De Opdrachtnemer dient in geval van een gedeeltelijke instandhoudingsinspectie de werkzaamheden in DISK uit te voeren door het aanvragen van het inspectiecluster "Incidentele correctie".

Bijlage C Calamiteiten, incidenten en schadeherstel

Deze bijlage beschrijft de eisen aan voorkomende Werkzaamheden (Taken, Services en/of Activiteiten) en het Areaal waaraan de Opdrachtnemer dient te voldoen bij het verrichten van Werkzaamheden bij calamiteiten en incidenten in het Areaal.

C.1 Algemeen

1. De Opdrachtnemer draagt zorg voor het veilig en deugdelijk uitvoeren van de Werkzaamheden, conform de daarvoor geldende wet en regelgeving, alsook het veilig en deugdelijk opheffen van de ingestelde maatregelen.

2. De Opdrachtnemer draagt zorg voor de beschikbaarheid van (hulp)materieel, gereedschap en materiaal dat noodzakelijk kan zijn voor de Werkzaamheden.

3. De Opdrachtnemer verzorgt veilige en goede verkeersmaatregelen conform het bepaalde in de Overeenkomst, inclusief het daarvoor benodigde materieel, materiaal en personeel. Het betreft zowel stationaire als rijdende of drijvende dan wel varende verkeersmaatregelen.

C.2 Voorkomende werkzaamheden bij veiligstellen en beschikbaar stellen

C.2.1 Voorkomende werkzaamheden tijdens calamiteit en/of incident

1. De Opdrachtnemer verwijdert zaken als afgevallen lading, puin, levende en/of gewonde dieren en kadavers, brokstukken, afval, zand, vloeibare substanties, illegale stortingen en lozingen en andere ongewenste materialen en vaste en vloeibare stoffen van en uit het wegdek, de vaarweg, het water, de bermoevers en overige percelen in het Areaal, ongeacht de vorm of omvang. Voor de afgevallen lading geldt dat de calamiteitengemachtigde bepaalt waarheen die moet worden afgevoerd.

2. De Opdrachtnemer verricht noodreparaties en/of voert noodhandelingen uit aan de weg en op of langs de vaarweg, het water, de oeverconstructie, beschadigd vaarweg- of wegmeubilair en kunstwerken om ervoor te zorgen dat het wegverkeer en het scheepvaartverkeer zo snel mogelijk veilig hervat kan worden. Beschadigd (vaar)wegmeubilair bestaat voornamelijk uit bermbeveiliging, bebording en (openbare) verlichting. De calamiteitengemachtigde bepaalt of de schade door de Opdrachtnemer hersteld dient te worden.

3. De Opdrachtnemer graaft (verontreinigde) grond af en voert deze af volgens de geldende voorschriften. De Opdrachtnemer herstelt de berm naar de oorspronkelijke staat.

C.2.2 Voorkomende Werkzaamheden aangaande verkeer

1. De Opdrachtnemer plaatst het door hem ter beschikking te stellen calamiteitenscherm op aangeven van de calamiteitengemachtigde om kijkfiles te voorkomen. De Opdrachtnemer verwijdert het calamiteitenscherm op aangeven van de calamiteitengemachtigde.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

C.2.3 Voorkomende Werkzaamheden aangaande milieu

1. Indien de Opdrachtnemer oppervlaktewater-, bodem- en/of grondwaterverontreiniging constateert tijdens een calamiteit en/of incident, dan adviseert de Opdrachtgever over een efficiënte aanpak met betrekking tot het inperken van de verontreiniging en het terstond opruimen. De Opdrachtnemer neemt de noodzakelijke bodem- en watermonsters conform de daarvoor geldende wet- en regelgeving om de effectiviteit van de sanering te kunnen bepalen evenals een referentiemonster om de natuurlijke achtergrondwaarde te bepalen. De Opdrachtnemer draagt zorg voor de sanering.

2. De Opdrachtnemer treft maatregelen om uitbreiding van de milieuvervuiling te voorkomen dan wel te beperken en ruimt de milieuvervuiling op conform de daarvoor geldende wet- en regelgeving.

C.2.4 Voorkomende Werkzaamheden aangaande gevaarlijke stoffen

1. De Opdrachtnemer verricht de dienstverlening ten aanzien van gevaarlijke stoffen in overleg met de brandweer en de calamiteitengemachtigde. De Werkzaamheden mogen alleen verricht worden in overleg met de brandweer indien aanwezig. De Opdrachtnemer adviseert de calamiteitengemachtigde en de aanwezige brandweer over de te volgen werkwijze en ondersteunt de brandweer bij haar werkzaamheden in overleg met de calamiteitengemachtigde.

2. De Opdrachtnemer stelt binnen de daarvoor vastgestelde responstijd na vaststelling van de betrokken chemische en/of gevaarlijke stof de benodigde stoffen, materialen en materieel beschikbaar om de gevaarzetting te neutraliseren of te beperken.

3. De Opdrachtnemer verpakt vrijgekomen gevaarlijke (afval)stoffen en voert deze af conform de daarvoor geldende wet- en regelgeving op een veilige en verantwoorde wijze. Hiertoe behoort ook het overpompen van vloeibare (gevaarlijke) stoffen. De Opdrachtnemer levert het benodigde (verpakkings)materiaal en stelt benodigd materieel en personeel ter beschikking.

C.2.5 Voorkomende Werkzaamheden aangaande afvoer van materiaal en stoffen, niet zijnde gevaarlijke stoffen

1. De Opdrachtnemer laadt vrijgekomen goederen, materialen, afvalstoffen en andere vaste en vloeibare stoffen op of over in opdracht van de calamiteitengemachtigde en verplaatst deze goederen naar een afgesproken bestemming.

C.2.6 Materieel en uitrusting

1. De Opdrachtnemer heeft ter plaatse van de afhandeling te allen tijde beschikking over:
   - vijftien verkeerskegels;
   - materiaal om vloeistoffen mee op te vangen;
   - absorptiekorrels;
   - schoonmaakmiddelen en reinigingsmiddelen voorzien van Europees Ecolabel of gelijkwaardig;
   - spieën van verschillende afmetingen;
   - persoonlijke beschermingsmiddelen voor het personeel, zoals wegwerpkleding, stofmaskers etc. Twee andere personen, niet zijnde personeel van de Opdrachtnemer, moeten ook voorzien kunnen worden van persoonlijke beschermingsmiddelen.
   - gedurende winterse omstandigheden: strooizout

2. Op alle voertuigen van de Opdrachtnemer die ingezet worden bij incidentafhan-

delingen dient een oranje zwaailicht aanwezig te zijn dat rondom het voertuig goed zichtbaar is. Tevens dienen alle voertuigen voorzien te zijn van een trekhaak. Ter plaatse dient het gebruik van zwaailichten en andere optische signalen conform de 'Richtlijn eerste veiligheidsmaatregelen bij incidenten' te geschieden. Tevens dienen alle voertuigen die ingezet worden te zijn voorzien van frontflitsers aan de voorzijde van het voertuig. De flitsbakken mogen alleen gebruikt worden bij het passeren van voertuigen via de vluchtstrook.

4. De Opdrachtnemer plaatst op verzoek van de calamiteitengemachtigde ter plaatse van de afhandeling een gebruiksklare mobiele lichtmast inclusief voeding.

5. Indien een botsabsorber voor de Werkzaamheden benodigd is draagt de Opdrachtnemer zorg voor het plaatsen, in stand houden en verwijderen hiervan.

C.2.7 Personeel, uitrusting, opleiding

1. De Opdrachtnemer stelt vier categorieën medewerkers ter beschikking:
    1. Coördinator Opdrachtnemer, zoals beschreven in lid 3;
    2. Algemene ondersteuning, zoals beschreven in lid 4;
    3. Veiligheidsadviseur, zoals beschreven in lid 5;
    4. Milieudeskundige bodem en water, zoals beschreven in lid 6.

2. De Opdrachtnemer stelt het benodigde personeel ter beschikking ten behoeve van technische ondersteuning, het plaatsen van verkeersmaatregelen, schoonmaak- en herstelwerkzaamheden, bediening van het materieel en andere voorkomende Werkzaamheden.

3. De coördinator van de Opdrachtnemer is ter plaatse, of op de locatie waar hij door Opdrachtgever is heen gestuurd, de contactpersoon van de Opdrachtnemer en is namens deze beslissingsbevoegd. De coördinator begeleidt en houdt toezicht op de Werkzaamheden, leveringen en ondersteuning van de Opdrachtnemer. De coördinator is in staat om een deskundige inschatting te maken van de risico's van de uit te voeren Werkzaamheden. De coördinator adviseert de Rijkswaterstaat calamiteitengemachtigde over de aanpak en stelt zich actief op tijdens de afhandeling. De coördinator moet aantoonbaar beschikken over:
    - Kennis van de CROW-richtlijnen 96a en 96b;
    - Kennis van relevante Arbo-, milieu- en veiligheidsvoorschriften;
    - Een geldig certificaat van de PBNA-opleiding 'Verkeersmaatregelen' of gelijkwaardig zoals NVVA of CROW en moet dit ter plaatse kunnen tonen;
    - Een geldig diploma Basisveiligheid VCA VOL en moet dit certificaat ter plaatse kunnen tonen.

    De coördinatoren moeten de Nederlandse taal beheersen in woord en geschrift en beschikken over goede contactuele vaardigheden.
    Bij incidenten waarbij gevaarlijke stoffen betrokken zijn, dient de coördinator Opdrachtnemer aantoonbare kennis te hebben van het beveiligen, verpakken, overladen/-pompen en afvoeren van gevaarlijke stoffen.
    De Opdrachtnemer moet altijd minimaal één coördinator beschikbaar hebben voor inzet binnen de gestelde responstijden.

4. De algemene ondersteuning betreft werknemers die zelfstandig de Werkzaamheden uitvoeren onder verantwoordelijkheid van de Opdrachtnemer. De Opdrachtnemer moet te allen tijde minimaal vier medewerkers algemene ondersteuning ter plaatse ter beschikking kunnen stellen binnen de gestelde responstijd. De werknemer algemene ondersteuning moet de Nederlandse taal spreken en in het bezit zijn van een geldig certificaat Basisveiligheid VCA of gelijkwaardig dat hij ter plaatse op verzoek moet kunnen tonen.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Minimaal één algemene medewerker die gehouden is aan de responstijd dient over een vervoermiddel te beschikken met handgereedschap en een laadvermogen van ten minste 2.500 liter of 1.000 kg.

5. De Veiligheidsadviseur is in het bezit van een diploma Middelbare Veiligheidskunde of Hogere Veiligheidskunde of gelijkwaardig. De Veiligheidsadviseur is in het bezit van het vakbekwaamheidscertificaat Veiligheidsadviseur vervoer gevaarlijke stoffen, zoals bedoeld in de regeling Veiligheidsadviseur vervoer gevaarlijke stoffen die per 31 december 1999 van kracht is (Regeling van de Minister van Verkeer en Waterstaat van 15 januari 1999, nr. DGG/j-99000772, gepubliceerd in de Staatscourant nr. 43 1999). De Opdrachtnemer moet te allen tijde minimaal één Veiligheidsadviseur beschikbaar hebben voor inzet binnen de gestelde responstijden.

6. De milieudeskundige bodem en water moet werkzaam zijn bij een organisatie die gecertificeerd is voor de beoordelingsrichtlijnen SIKB 2000 en SIKB 6000 of gelijkwaardig en moet bevoegd zijn om de daarin vallende handelingen uit te voeren. De Opdrachtnemer moet te allen tijde minimaal één milieudeskundige beschikbaar hebben voor inzet binnen de gestelde responstijden.
   De milieudeskundige is in staat om de aard en omvang van de verontreiniging te bepalen, alsook gevraagd en ongevraagd te adviseren over de te nemen maatregelen om de verontreiniging in te perken en op te ruimen. De milieudeskundige stelt een plan van aanpak voor aan de Opdrachtgever en eventuele andere vertegenwoordigers van andere betrokken overheid(s)instanties, inclusief een tijdsplanning.
   De milieudeskundige organiseert en begeleidt het inperken en het opruimen van de milieuverontreiniging alsook het bijbehorende onderzoek conform de geldende wet- en regelgeving.

7. Personeel van de Opdrachtnemer dat de handelingen met betrekking tot gevaarlijke stoffen coördineert of uitvoert dient in het bezit te zijn van een geldig certificaat Vakbekwaamheid Gevaarlijke stoffen conform de Wet gevaarlijke stoffen en moet dat ter plaatse kunnen tonen.

8. Personeel van de Opdrachtnemer dat handelingen verricht met betrekking tot het plaatsen en coördineren van verkeersmaatregelen, dient aantoonbaar kennis te hebben van de CROW publicatie 96a en 96b.

C.2.8 Milieukundige Werkzaamheden, begeleiding en transport

1. Het bodemonderzoek moet uitgevoerd worden door een organisatie die gecertificeerd is voor de beoordelingsrichtlijn SIKB 2000 (zie www.sikb.nl) of gelijkwaardig.

2. De milieukundige begeleiding en evaluatie van bodemsaneringen moeten uitgevoerd worden door een organisatie die gecertificeerd is voor de beoordelingsrichtlijn SIKB 6000 norm (zie www.sikb.nl) of gelijkwaardig.

3. Onderzoek aan bodem- en watermonsters moet uitgevoerd worden door onderzoekslaboratoria met de NEN EN ISO 17025 norm van de raad van accreditatie.

4. Bodemsanering moet uitgevoerd worden door een organisatie die gecertificeerd is voor de beoordelingsrichtlijn SIKB 7000 (zie www.sikb.nl) of gelijkwaardig.

5. Verontreinigde grond moet vervoerd worden naar en bewerkt worden door een organisatie die gecertificeerd is voor de beoordelingsrichtlijn SIKB 7500 (zie www.sikb.nl) of gelijkwaardig.

6. Het vervoer van afvalstoffen of gevaarlijke (afval)stoffen moet uitgevoerd worden door een bedrijf dat is vermeld op de Registratie van vervoerders, inzamelaars, handelaars en bemiddelaars van afvalstoffen (VIHB, zie www.niwo.nl) of gelijkwaardig.

C.2.9 Rapportageverplichting

Na iedere calamiteitafhandeling wordt door de Opdrachtnemer een rapportage aan de Opdrachtgever verstrekt. Deze rapportage omvat ten minste de volgende elementen:

- het zaaknummer;
- datum en tijdstip van de initiële opdracht, inclusief de naam van de calamiteitengemachtigde;
- een beschrijving van de initiële opdracht en eventuele aanvullende opdrachten;
- datum en tijdstip van het ter plaatse komen van de coördinator Opdrachtnemer of, indien er geen coördinator Opdrachtnemer ter plaatse is geweest, het tijdstip waarop de Opdrachtnemer door een andere vertegenwoordiger ter plaatse kwam;
- de locatie van de calamiteit, met, indien van toepassing, vermelding hectometer kanaal en kanaalzijde of object;
- een korte omschrijving van de calamiteit;
- beschrijving van beschadigde rijksobjecten, weg en wegmeubilair;
- een beschrijving van de gevolgde aanpak;
- per uitgevoerde activiteit en ingezet materieel aangeven: het tijdstip van ter plaatse komen en het tijdstip van afronding;
- datum en tijdstip waarop de laatste activiteit door de Opdrachtnemer is afgerond;
- indien van toepassing een beschrijving van de afgevoerde (afval)stoffen, materialen en andere vaste en vloeibare stoffen, de wijze waarop deze stoffen zijn getransporteerd inclusief de bestemming waar deze stoffen naar toe zijn gebracht, inclusief de benodigde afvalstroomnummers en kopieën van bewijsmateriaal (ten minste de weeg- c.q. afgiftebonnen) voor het aanleveren van de stoffen op de plaats van bestemming;
- een opgave van ingezet materieel, personeel en verwerkte materialen/hulpstoffen;
- duidelijke foto's van de calamiteit/het incident met een minimale resolutie van 5 Megapixels, ten minste van de aangetroffen situatie, de schade aan de infrastructuur, de afgevoerde stoffen en de situatie zoals deze door de Opdrachtnemer werd achtergelaten;
- indien van toepassing een beschrijving van de verwerking en de analyseresultaten van genomen grond- en watermonsters, inclusief een beoordeling van de eventueel uitgevoerde sanering-/opruimwerkzaamheden;
- een fixed-price aanbieding voor het volledige (resterende) herstel van alle schade die het gevolg van de betreffende calamiteit;
- telefoonnummer van de betrokken coördinator Opdrachtnemer of, als er geen coördinator Opdrachtnemer bij de afhandeling betrokken is geweest, van een andere contactpersoon van de Opdrachtnemer.

De rapportage dient digitaal, in Word- of Pdf-formaat, te worden geleverd. Bij de rapportage dient ook al het fotomateriaal dat de Opdrachtnemer gedurende de afhandeling heeft gemaakt te worden aangeleverd.

C.3 Voorkomende Werkzaamheden definitief herstel

C.3.1 Werkzaamheden en eisen aan geleiderail in aardebaan

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

1. Onder het 'herstellen van geleiderail in aardebaan' wordt verstaan:
   Het vervangen van beschadigde geleiderailonderdelen van hetzelfde type door nieuwe, reno of herbruikbare geleiderail onderdelen. Inclusief alle benodigde leveranties en arbeid en afvoer van alle afkomende (verbindings)middelen en het uitrichten en op hoogte stellen van het vervangen gedeelte.

2. Alle te leveren c.q. te verwerken materialen dienen in de prijs per eenheid te zijn begrepen met uitzondering van de materialen zoals omschreven in lid 5 van deze paragraaf.

3. De herstelwerkzaamheden dienen te gebeuren met nieuwe, reno of herbruikbare materialen met uitzondering van bevestigingsmiddelen die te allen tijde nieuw dienen te zijn.

4. Het horizontaal en verticaal alignement van de geleiderail moet vloeiend zijn.

5. Leveranties van anti verblindingschermen, overstapconstructies, motorbeveiligingsplanken en leuningen, al dan niet geconserveerd, worden op basis van netto factuur, verhoogd met 10% Opdrachtnemersvergoeding, verrekend.

6. De technische ontwerplevensduur van nieuw geleiderailmateriaal moet ten minste 20 jaar bedragen.

7. Geleiderailconstructie met een horizontale afwijking > 250 mm van de rechtstand dient te worden hersteld.

8. De Opdrachtnemer moet er voor zorgen dat wordt voldaan aan het gestelde in het "Handboek Bermbeveiligingsvoorzieningen" en de norm NEN-ENV 1090 "Vervaardigen van staalconstructies".

9. Opdrachtnemer dient er rekening mee te houden dat in voorkomende gevallen, waarbij een spoedschade niet direct hersteld kan worden, eerst een noodvoorziening moet worden getroffen middels het plaatsen van een tijdelijke barrier voorzien van snelkoppelingen; dit wordt bepaald door de calamiteitengemachtigde en zal direct bij melding van de spoedschade worden medegedeeld.
   De Opdrachtnemer dient er rekening mee te houden dat in voorkomende gevallen, waarbij een spoedschade niet direct hersteld kan worden, dit op dezelfde dag binnen de werkbare uren (bijlage AA "Werkbare uren (WBU) en werkvensters" bij de Vraagspecificatie) moet worden hersteld. Het tijdstip van herstel wordt door calamiteitengemachtigde bepaald en zal direct bij melding van de spoedschade worden meegedeeld.

C.3.2 Werkzaamheden en eisen aan geleiderail op kunstwerken

1. Onder het 'herstellen van geleiderail op kunstwerken' wordt verstaan:
   Het vervangen van beschadigde geleiderail onderdelen door nieuwe geleiderail onderdelen. Inclusief alle benodigde leveranties en arbeid en afvoer van alle afkomende (verbindings)middelen.

2. Alle te leveren c.q. te verwerken materialen dienen in de eenheidsprijs te zijn begrepen met uitzondering van de materialen zoals omschreven in lid 5 van deze paragraaf.

3. Het horizontaal en verticaal alignement van de geleiderail moet vloeiend zijn.

4. Op kunstwerken dient het boren van ankergaten bij de Werkzaamheden inbegrepen te zijn.

5. Leveranties van anti verblindingschermen, overstapconstructies en leuningen, al dan niet geconserveerd, worden op basis van netto factuur, verhoogd met 10% Opdrachtnemersvergoeding, verrekend.

6. De Opdrachtnemer moet er voor zorgen dat wordt voldaan aan het gestelde in het "Handboek Bermbeveiligingsvoorzieningen" en de norm NEN-ENV 1090 "Vervaardigen van staalconstructies".

7. De technische ontwerplevensduur van nieuw geleiderailmateriaal moet ten minste 20 jaar bedragen.

C.3.3 Werkzaamheden en eisen aan uitrichten en op hoogte stellen van geleiderail.

1. Onder het 'uitrichten en op hoogte stellen' van geleiderail wordt verstaan:
   Het op een correcte hoogte en in juiste rechtstand brengen van alle voorkomende enkele en/ of dubbele geleiderail, met uitzondering van geleiderail op kunstwerken, zoals beschreven in "Handboek Bermbeveiligingsvoorzieningen 2000, uitgave CROW september 2000".

2. Geleiderailconstructie met een horizontale afwijking > 250 mm van de rechtstand dient te worden hersteld.

3. Bij het uitrichten en op hoogte stellen behoort eveneens het leveren en aanbrengen van anti-verzakkingsplaten.

C.3.4 Werkzaamheden en eisen aan het herstel asfalt en voegovergangen.

1. Onder het 'herstellen van asfaltschade' wordt verstaan:
   Het vervangen van beschadigde (delen van) asfaltdeklagen door een nieuw aan te brengen deklaag, inclusief alle benodigde leveranties, arbeid, stort- en/of verwerkingskosten.

2. Het herstellen van asfaltschade betreft alle voorkomende schades in de deklagen. Aanwezig in het werkgebied is o.a. Asfaltbeton AC-surf, Zeer Open Asfalt Beton (ZOAB), Steen Mastiek Asfalt (SMA) en combinatiedeklagen.

3. De asfaltsamenstelling dient functioneel en kwalitatief en qua samenstelling en eigenschappen minimaal gelijkwaardig te zijn aan de verwijderde asfaltdeklagen.

4. Tot het herstellen van de asfaltschade behoort ook het aanbrengen en herstellen van markeringen, het vervangen van detectielussen en detectoren en andere in de verharding aanwezige onderdelen.

5. Bij het verwijderen en vervangen van de asfaltconstructie op kunstwerken dient de Opdrachtnemer er rekening mee te houden dat de belasting per m2 van de nieuwe constructie nooit meer bedraagt dan de belasting per m2 van de oude constructie. De Opdrachtnemer moet zodanige maatregelen treffen dat er geen water op het kunstwerk blijft staan. De afvoer van het water mag geen uitspoeling tot gevolg hebben.

6. Voor zover niet aanwezig moet de Opdrachtnemer ter plaatse van de voegconstructies tussen de schampkanten en de aan te brengen asfaltconstructie een waterdichte constructie aanbrengen (maximaal 2,0% holle ruimte). In geval van een open deklaag mag deze waterdichte constructie niet hoger zijn dan de onderzijde van de open deklaag.

7 Bij reparatie van een voegconstructie moet de nieuwe voegconstructie gelijksoortig zijn. Materiaalverlies en/of tekenen van onthechting mogen niet voorkomen.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

De bovenzijde van de nieuwe asfaltdeklaag moet over ten minste 1,0 m breedte op gelijke hoogte c.q. in profiel aansluiten aan de bovenzijde van de voegconstructie. De maximaal toegestane afwijking hierbij bedraagt 5 mm.

8. De langsnaden in de bovenlaag asfalt moeten strak en in een rechte lijn worden uitgevoerd en mogen niet minder dan 0,05 m en niet meer dan 0,20 m naast een as- of deelstreep zijn gelegen.
   Het is toegestaan een langsnaad aan te brengen in een gedeelte ter breedte van 1,0 m in de as van de rijstrook; deze langsnaad moet strak en in rechte lijn worden uitgevoerd. In dat geval moet de betreffende rijstrook, voordat deze voor het openbaar verkeer wordt opengesteld, over de totale breedte zijn vervangen.

9. De opeenvolgende lagen asfalt zodanig aanbrengen dat de langsnaden of dwarsnaden ten minste 0,15 m uit elkaar liggen, indien mogelijk trapsgewijs.
   In de onderlagen of tussenlagen van een rechterrijstrook (gezien in de rijrichting), met uitzondering van een gedeelte ter breedte van 1,0 m in de as daarvan, mogen in het asfalt geen langsnaden voorkomen.

C.3.5 Werkzaamheden en eisen aan het herstellen van krasschades

1. Onder het 'herstellen van krasschade' wordt verstaan:
   Het herstellen van, door mechanisch geweld aangebrachte, langs- en dwarsgroeven in de asfaltdeklagen inclusief alle benodigde leveranties en arbeid.

2. Indien de krasschade kan worden hersteld met een reparatiemiddel dient de Opdrachtnemer de geschiktheid vóór toepassing aan te tonen. Hierbij dient aangetoond te worden dat het reparatiemiddel:
   - gedurende de gehele (resterende) technische levensduur van de deklaag waarin of waarop zij worden toegepast ten minste even stroef is als die deklaag;
   - geen geleidend effect heeft op het verkeer dat conflicteert met de beoogde wegindeling etc.

C.3.6 Werkzaamheden en eisen aan het verrichten van eenvoudige betonreparaties

1. Onder het 'verrichten van eenvoudige betonreparaties' wordt verstaan:
   het herstellen van schades op en aan kunstwerken van beton waarbij de wapening niet is beschadigd, inclusief alle benodigde leveranties, materieel en arbeid.

2. schade dient hersteld te worden met een hiertoe bestemde krimparme reparatiemortel.

3. Het gebruik van epoxymortels is niet toegestaan.

4. Al het hulpmaterieel moet voldoen aan de wettelijke veiligheidsvoorschriften.
   Indien de Opdrachtnemer voor het toepassen van hulpmaterieel gebruik wenst te maken van het terrein van overige beheerders, dient hij hiervoor toestemming te vragen bij de desbetreffende beheerder.

5. Voor het steigermaterieel dient te worden gerekend met een doorrijhoogte van ten minste 4 m en geleiderail met leuningconstructie (900 mm ten opzichte van het inspectiepad).

C.3.7 Werkzaamheden en eisen aan het uitwisselen van RIMOB's

1. Onder het 'uitwisselen van een RIMOB' wordt verstaan:
   Het binnen 24 uur vervangen van een (deels) beschadigde rimpelbuis obstakelbeveiliger door een onbeschadigd exemplaar, inclusief alle benodigde leveranties

en arbeid.

2. Het uitwisselen van RIMOB’s is exclusief betonfundering.

3. De te plaatsen RIMOB‘s mogen slechts samengesteld worden uit nieuwe of reno-materialen.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage D Werkbare Uren (WBU)

De tabel met WBU, VTA en werkvensters is als bijlage gevoegd bij de bijlage AA “Verkeersmanagement voor werk in uitvoering op rijkswegen” bij de Vraagspecificatie.

Bijlage E Slot’s

Er zijn door de Opdrachtgever geen Slot’s gereserveerd voor dit contract. De Opdrachtnemer dient de Slot’s te regelen volgens Bepalingen Werk in Uitvoering en WBU-tabellen. Bij het MH-team kan er navraag worden gedaan welke Slot’s er gereserveerd zijn voor andere contracten.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage F Aanvragen verkeersmaatregelen

Zie Bijlage AA

Bijlage G Overzicht ten behoeve van Activiteiten

G.1 Generieke eisen

Nummer	Omschrijving
Gen001	
Gen002	
Gen…	

G.2 Voorgeschreven Activiteiten

Nummer	Omschrijving
Voo01	**ZUID –** Bemonstering Bunnik
Voo02	**ZUID -** Inventarisatie bomen tav zorgplicht

De specifieke eisen ten aanzien van deze Voorgeschreven Activiteiten zijn opgenomen in bijlage G.2 van de Digitale Bijlage.

G.3 Optionele Activiteiten

Nummer	Omschrijving
Opt001	**ZUID –** Inventarisatie ten behoeve van uitvoeren Baggerwerk om watergangen open te houden in het gehele areaal.
Opt002	**ZUID -** Riolering / kleine duikers herstellen
Opt003	**ZUID** - Bestrijding plaagdieren (konijnen, ganzen, ratten, etc)

De specifieke eisen ten aanzien van deze Optionele Activiteiten zijn opgenomen in bijlage G.3 van de Digitale Bijlage.

G.4 Benoemde Activiteiten

Nummer	Omschrijving
Ben001	**NOORD** – Uitvoeren inspectie ten aanzien van de tunnelbemaling (pompen en leidingwerk) ter plaatse van A27 HRL 112.5 en A27 HRL 115.0 en uitvoeren upgradewerkzaamheden ten aanzien van de tunnelbemaling. Tevens plaatsen van 1 lichtmast + armatuur (LED) inclusief bijbehorende ontwerpwerkzaamheden.
Ben002	**NOORD** – Ter hoogte van A6 knooppunt Emmeloord opheffen voedingspunt Vogelbek (DIJG 66). Vervolgens verplaatsen van de voeding GMS naar vrijkomende groep na het opheffen van het snelheidsdetectiesysteem.
Ben003	**NOORD** – Vervangen armaturen A27 afrit 35 Waterlandseweg (circa 20 stuks) onder de kunstwerken + bijbehorende fietspad voor LED armaturen. Werkzaamheden inclusief ontwerp- en lichtberekeningen, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben004	**NOORD** – Vervangen apparatenkast (inclusief inhoud) pomp A27 115.0 en plaatsen Telesignaal storingsmelder in beide pompstations. Tevens plaatsen van paaltopmast op circa 5 meter van te vervangen apparatenkast. Na plaatsen Telesignaal bijprogrammeren melder in centraal systeem door Telesignaal (leverancier). Werkzaamheden inclusief FAT, SAT en ISAT, aan-

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

	passen relevante documentatie (onder andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben005	**NOORD** – Aanbrengen verlichting (LED armaturen + lichtmasten) verzorgingsplaats A6 Han Strijkel inclusief aansluitpunt, bekabeling en plaatsen voedingskast conform actuele componentspecificaties en richtlijnen. Werkzaamheden inclusief ontwerp- en lichtberekeningen, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben006	**NOORD** – Alle (circa 34 stuks) apparatenkasten en voedingskasten in het areaal voorzien van zwarte kunststof beschermingspaaltjes op de hoeken rondom de tegels van de kast (= circa 34 x 4 paaltjes). Doel van de paaltjes is maaibeveiliging van de kasten. Werkzaamheden inclusief ontwerpwerkzaamheden, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben007	**NOORD** – Minimaal een half jaar voor het einde van de looptijd van het contract alle masten en kasten voorzien van een nieuwe sticker (circa 900 stuks). Op deze sticker staan vermeld per kaststicker tenminste vermeld: Wegnummer; Links/Rechts, baannummer, HMP, DIJG nummer. Per (licht)mast: Wegnummer, baannummer, HMP, kastnummer, voedingsgroep nummer en mastnummer. Verder moeten alle stickers zijn voorzien de tekst Rijkswaterstaat MN district noord. Bij schade tel. 0800-8002. De nummering op deze stickers wordt aangehouden binnen de NEN 3140/2767 inspecties. Stickers hebben een lettergrootte conform componentspecificatie verlichting. Tekenwerkzaamheden: De ON verwerkt de gegevens van de nieuwe stickers op de tekeningen, zowel per kast als per mast. Deze tekeningen wordt uiterlijk 3 maanden voor het verstrijken van de looptijd van het contract aan het district opgeleverd. Ook de tekeninghoofden en tekeningnaam worden waar nodig aangepast aan de nieuwe stickers. Wijzigingen van de installaties in het veld dienen op de tekening te worden bijgewerkt.
Ben008	**NOORD** – Vervangen armaturen A6 knooppunt Emmeloord inclusief nieuwe deel bomenweg voor LED armaturen (circa 177 stuks) inclusief snoer. Werkzaamheden inclusief ontwerp- en lichtberekeningen, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben009	**NOORD** – Vervangen armaturen A6 afrit 13 Urk Nagele voor LED armaturen (circa 53 stuks) inclusief snoer. Werkzaamheden inclusief ontwerp- en lichtberekeningen, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben010	**NOORD** – Vervangen van twee voedingskasten voor 1 voedingskast (inclusief inhoud) bij afrit 14 A6 Hannie Schaftweg. Werkzaamheden inclusief ontwerpwerkzaamheden, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder

	andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben011	**NOORD** – Vervangen 4 armaturen A6 viaduct Zuidwesterringweg (tegen stenengooiers dus armaturen in nieuwe situatie 90 graden draaien) voor LED armaturen. Werkzaamheden inclusief ontwerp- en lichtberekeningen, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben012	**NOORD** – Vervangen voegovergangen 21A-107 Misthoorn (viaduct tussen Emmeloord en Ens over de N50) voor voegovergangen met als uitgangspunt type verbeterde bitumineuze voegovergang, die aan de richtlijn RTD1007-2 en 1007-4 voldoen. In totaal 38 meter voegovergang, verdeeld over 3 voegen. Werkzaamheden inclusief ontwerpwerkzaamheden, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben013	**NOORD** – Vervangen voegovergangen viaduct 15F-302 Hopweg (viaduct met tandopleggingen) voor voegovergangen met als uitgangspunt type 1.2, eisen conform de richtlijn RTD1007-2. In totaal 38 meter voegovergang, verdeeld over 4 voegen. Werkzaamheden inclusief ontwerpwerkzaamheden, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben014	**NOORD** - Inmeten van duikers die niet in KernGIS staan en deze registeren in KernGIS conform de bijbehorende dataeisen. Bijlage A, Midden Nederland Noord, map 2.2.3 bevat een overzicht van de duikers die op dit moment niet in KernGIS staan.
Ben015	**NOORD -** Alle bomen die aan de richtlijnen voldoen om een VTA keuring nodig te hebben moeten als solitaire boom in KernGIS zijn geregistreerd. Voor de beheerder is momenteel niet duidelijk welke bomen hier aan moeten voldoen. Verzoek aan ON is om duidelijk te krijgen welke bomen (per stuk) tot de VTA richtlijn behoren, en deze als solitairen inclusief een rapportage in het BMS te registreren (KernGIS en Ultimo) inclusief het opstellen van een plan hoe dit up to date te houden.
Ben016	**NOORD** – Snoeien van bomen (opkronen en begeleiding snoei) ter plaatse van N50 HRL 263.1-263.3 & 264.2 264.85 (landschappelijke vensters naar schokland). Periode van uitvoering uiterlijk in tweede contractjaar.
Ben017	**NOORD** – Snoeien van circa 200 populieren (opkronen, opschot en stamschot) ter plaatse van A6 HRL/HRR 72.9 -74.96 (zichtlocatie bedrijventerrein Larserpoort). In dezelfde werkgang dient, indien nodig, ook herstel plaats te vinden van het 'bevergaas' wat in 2018 om de voet van 30 bomen is aangebracht. Periode van uitvoering uiterlijk in tweede contractjaar.
Ben018	**NOORD** – Snoeien van circa 7.000 jonge bomen (opkronen en begeleiding snoei) ter plaatse van A6 Lelystad HRL/HRR 75.85 – 85.7 (bospercelen van project BUNK). De jonge populieren zijn in het voorjaar van 2019 aangeplant. Periode van uitvoering uiterlijk in tweede contractjaar en 5 jaar na deze werkgang.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Ben019	**NOORD** – Uiterlijk in het 2e contractjaar dienen de in 2014 verwijderde iepen (circa 20 stuks) op 'de oeverwal' (verzorgingsplaats oeverwal & rivierduin) te worden herplant (met ziekte resistente kloon, boompalen, en nazorg). Periode van uitvoering uiterlijk in tweede contractjaar.
Ben020	**NOORD** – Dunnen van 50% van vier blokken met in totaal circa 300 populieren van ongeveer 20 jaar oud ter plaatse van aansluiting 37 Vogelweg. HRL/HRR 114.0 -113.9
Ben021	**NOORD** - Terugbrengen van het kunstwerk Olifanten naar ''originele staat''. De werkzaamheden bestaan uit: • Engineering • Herstellen van het spuitbeton • Herstellen van ondergrond (asfalt vervangen, fundering ophogen & randafwerking) • Afstemming met kunstenaar Werkzaamheden inclusief ontwerpwerkzaamheden, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere tekeningen, DTB/KernGIS) en opstellen afleverdossier.
Ben022	**NOORD** – Combineren onderhoud watergang middenberm ter hoogte van Kuinderbos. De kleine watergang in de middenberm is in onderhoud/eigendom van het waterschap. Het waterschap maait de sloot 2 keer per jaar. Dit is niet afgestemd met het 2 keer per jaar maaien van de middenberm door RWS. Dit leidt tot onnodige kosten en hinder. Het betreft 2 keer per jaar 100 meter oever maaien om de watergang te laten voldoen aan de Keur van het Waterschap. Van ON wordt een voorstel gevraagd hoe dit onderhoud slim te combineren en vervolgens het uitvoeren van dit voorstel (na akkoord van RWS en het waterschap).
Ben023	**NOORD –** Upgradewerkzaamheden viaduct de Kamperhoekweg (20F-304). De werkzaamheden bestaan uit: • Verwijderen leuning / geleiderail • Vervangen ankers geleiderail • Aanbrengen leuningen / geleiderail • Herstellen betonschades schamprand • Vervangen asfaltconstructie • Vervangen voegovergangen Werkzaamheden inclusief ontwerpwerkzaamheden, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere DISK) en opstellen afleverdossier.
Ben024	**NOORD –** Onderhoud aan de meervoudige voegovergangen steunpunten 3 en 12 noordelijke en zuidelijke Ketelbrug (20F-101). De werkzaamheden bestaan uit het vervangen van: • Rubber afdichtingsprofielen • Drukveren • Glijladers • Stuurveren • Boutverbindingen (bovenzijde) • Conservering herstellen Werkzaamheden inclusief ontwerpwerkzaamheden, plaatsen verkeersmaatregelen, aanpassen relevante documentatie (onder andere DISK) en opstellen afleverdossier.

Ben025	**NOORD -** Op orde brengen en invullen van ontbrekende veiligheidsinformatie in de nieuwe IVD-database van Midden Nederland zodat per object de object specifieke veiligheidsrisico's en aandachtspunten in beeld zijn en beheerst worden, waarbij de bijbehorende/ achterliggende informatie (zoals een object RI&E of ondersteunend onderzoek) ontsloten kan worden via deze IVD database. Uitvoering van deze activiteit zal plaatsvinden op basis van een gezamenlijke pilot voor een aantal nader te bepalen objecten (zowel lijn- als puntobjecten). In deze pilot mag de ON met voorstellen komen om het format IVD te verbeteren als blijkt dat dit meerwaarde biedt. Op basis van de pilot wordt in samenwerking de verdere aanpak bepaald om de IVD's orde te brengen.
Ben026	**ZUID** - Snoeiwerkzaamheden areaalbreed: bomen achter geluidschermen en nabij doorzichtige schermen dienen zo gesnoeid te worden dat er geen schade optreedt aan de schermen (anderhalve meter ruimte tot objecten). Tevens dient er snoeiwerk op 1,5 m vanaf verharding uitgevoerd te worden om te zorgen dat zichtbaarheid van borden en doorkijk in bochten op het juiste niveau gebracht worden en dat overhangende begroeiing geen gevaar voor het wegverkeer kan gaan vormen.
Ben027	**ZUID** - Van diverse faunavoorzieningen in het gehele areaal dienen gebreken hersteld te worden. Een overzicht van faunavoorzieningen, de geconstateerde gebreken en de aanbevelingen tot herstel hiervan zijn te vinden in document "Inspectie Faunavoorzieningen" te vinden in Bijlage A Map A.2.2.5.
Ben028	**ZUID** - Bebording, markering en hm-borden areaalbreed upgraden naar vigerende wetgeving. Het betreft hierbij diverse borden die niet meer voldoen aan de huidige eisen.
Ben029	**ZUID** - Geleiderail dient areaalbreed aangepast te worden aan gewenste plaatsing en functie conform resultaten uit toestandsinspecties 2018 en 2019. Het betreft hier tot max 10 locaties.
Ben030	**ZUID** - Carpool Zeist bij afrit Den Dolder moet uitgebreid worden, 10 a 20 extra parkeerplaatsen toevoegen (verharding + belijning), bomen/struiken kappen/verplaatsen.
Ben031	**ZUID** - Gedurende looptijd van het contract vervangen van kapotte glazen schermen (door vandalisme) A28 Li ter hoogte van Amersfoort (hm 18.5 - 21.4). Vervanging door zelfde type.
Ben032	**ZUID** - Gedurende looptijd van het contract vervangen van kapotte PMMA platen (ouderdom, vandalisme) A2 Li ter hoogte van afrit Nieuwegein-Zuid (hm 69.7 – 70.4). Vervanging door zelfde type.
Ben033	**ZUID** - Inventarisatie gehele areaal: bermen dienen ten opzichte van de weg lager te liggen om water af te kunnen voeren. Na de inventarisatie dienen de probleemplekken verlaagd te worden zodat een goede afwatering geborgd is.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Ben034	**ZUID** - Verdubbeling R-boog A2-A12 knooppunt Ouderijn in het kader van de fileaanpak. Engineering wordt hiervan elders belegd, deze Activiteit betreft de uitvoering van de ge-engineerde Activiteiten.
Ben035	**ZUID** - Uitvoeren baggerwerk watergangen open maken hele areaal. Uit een inventarisatie van de huidige prestatieaannemer blijkt dat diverse watergangen door achterstallig onderhoud niet voldoen aan de keur van het waterschap. Deze watergangen dienen gebaggerd te worden tot op de vaste bodem, slib op de kant of indien vervuild afgevoerd.
Ben036	**ZUID** - Vervangen vuilnisbakken verdeeld over verschillende verzorgingsplaatsen (18 VZP) (50% van NL-schoon bakken, 76 stuks)
Ben037	**ZUID** - Waterhuishouding alle VZP op orde brengen middels het vernieuwen van door vrachtverkeer kapotgereden riolering, inspectie van de strengen en het verwijderen van boomwortels of andere struiken die de riolering verstoppen of kapot maken. Betreft alle VZP (18) in het Areaal. VZP De Kroon voor de Burger King staat regelmatig blank en heeft de meest urgentie.
Ben038	**ZUID -** Moeraseiken middenberm A2 Breukelen tpv km. 50,3 – 49,0. Uiterlijk in het 2e contractjaar (winter of voorjaar dienen alle bomen te worden vervangen (ca. 300 st.) inclusief 3 boompalen, nazorg en Inboetverplichting van 3 jaar.
Ben039	**ZUID** - Uiterlijk in het 2e contractjaar dient de houtachtige vegetatie verwijderd te worden om gedurende het contract aan de volgende eisen te voldoen: "De vluchtruimte dient te allen tijde goed beloopbaar moet zijn. Hiervoor dient achter geleiderail een strook van 3 meter breed tenminste te worden gemaaid en afgevoerd, conform schraalgrasland beheertype A".
Ben040.	**ZUID -** Beheer Heide A28 tussen afrit Soesterberg en Maarn / Amersfoort Zuid. Uiterlijk in het tweede contractjaar dient het areaal met beheertype Heide te worden verjongd en ontdaan van ongewenste soorten. Dit betreft totaal c.a. 5 kilometer aan 2 zijden maal 20 meter breed = 200.000 m2.
Ben041	**ZUID -** Op orde brengen en invullen van ontbrekende veiligheidsinformatie in de nieuwe IVD-database van Midden Nederland zodat per object de object specifieke veiligheidsrisico's en aandachtspunten in beeld zijn en beheerst worden, waarbij de bijbehorende/ achterliggende informatie (zoals een object RI&E of ondersteunend onderzoek) ontsloten kan worden via deze IVD database. Uitvoering van deze activiteit zal plaatsvinden op basis van een gezamenlijke pilot voor een aantal nader te bepalen objecten (zowel lijn- als puntobjecten). In deze pilot mag de ON met voorstellen komen om het format IVD te verbeteren als blijkt dat dit meerwaarde biedt. Op basis van de pilot wordt in samenwerking de verdere aanpak bepaald om de IVD's orde te brengen.

G.5 Raamactiviteiten

Het overzicht van de Raamactiviteiten is opgenomen in een afzonderlijk format "Overzicht Raamactiviteiten". Dit overzicht wordt aan de Opdrachtnemer verstrekt na opdracht.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage H Projectrisicolijst

Niet van toepassing

Bijlage I Reinigen van zeer open asfaltbeton

I.1 Begripsbepaling

Het reinigen van ZOAB bestaat uit het doorspuiten van de ZOAB met water onder hoge druk waarbij het uit de ZOAB tredende vuilwatermengsel direct wordt opgezogen en opgevangen. Na bezinking worden water en bezinksel onderzocht op samenstelling en verontreiniging voor verdere verwerking.

I.2 Materieel

Het in te zetten reinigingsvoertuig moet zijn voorzien van een reinigingsbalk met een minimale lengte van 2,40 m. Het reinigingsmechaniek heeft zowel sproeimogelijkheden (sproeikoppen) als zuigmogelijkheden en is zodanig aangebracht, dat het wegoppervlak over de gehele lengte van het reinigingsmechaniek kan worden gereinigd. De waterdruk bedraagt minimaal 7 MPa en maximaal 13 MPa en is vanaf het voertuig in te stellen en af te lezen.

Het te gebruiken sproeiwater moet vrij zijn van oliën, vetten en vaste, zwevende of drijvende bestanddelen.

I.3 Uitvoering

Het reinigen gebeurt met een werkdruk van 10 MPa. Daarbij rijdt het voertuig met een snelheid van maximaal 2 km/u.

Het uittredende vuilwatermengsel moet in een tank worden opgevangen. Na bezinking van het vuil moeten het water en bezinksel elk afzonderlijk worden onderzocht op samenstelling en verontreiniging. Voor het bezinksel gebeurt dat per afgifte van 10 m^3. Daarna moeten water en bezinksel worden afgevoerd naar de desbetreffende verwerkingslocatie.

Bij temperaturen van 5ºC of lager of bij kans op nachtvorst mag niet worden gereinigd.

I.3.1 Uitvoeringsplan

Voorafgaand aan het reinigen van ZOAB moet een uitvoeringsplan worden opgesteld waarin ten minste de keuzen worden vastgelegd voor:

- maximale waterdruk en debiet van de sproei-installatie alsmede de zuigcapaciteit van de zuigpomp van het te gebruiken voertuig;
- de herkomst van het te gebruiken water ten behoeve van de reiniging;
- de locatie waar het vervuild water wordt verwerkt;
- de locatie waar het bezinksel wordt verwerkt;
- de reinigingstijdstippen.

Het uitvoeringsplan dient ter Acceptatie te worden aangeboden.

I.3.2 Verantwoordingsrapportage

Jaarlijks overlegt de Opdrachtnemer een rapportage van de reinigingswerkzaamheden in het afgelopen jaar. Deze rapportage moet ten minste omvatten:

- een overzicht in excel van de wegvakken gerangschikt naar wegnummer, rijrichting, kilometrering en gereinigde strook met daarin aangegeven de tijdstippen van reinigen;
- een door derden verzorgde rittenadministratie van de ingezette reinigingsvoertuigen gebaseerd op gps-tripmaster gegevens;
- keuringsrapportages van het opgezogen water en bezinksel;
- afleverbewijzen van het vervuilde water en bezinksel bij de verwerkingslocaties.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage J Beoordelingsmethodiek schade bovenbouw en onderbouw

Voor de bijlage J wordt verwezen naar de ‘Schadebeoordeling- en Meetmethoden Bovenbouw versie 2.0’ in de Digitale Bijlage behorend bij deze Overeenkomst.

Bijlage K Integraal Veiligheidsplan

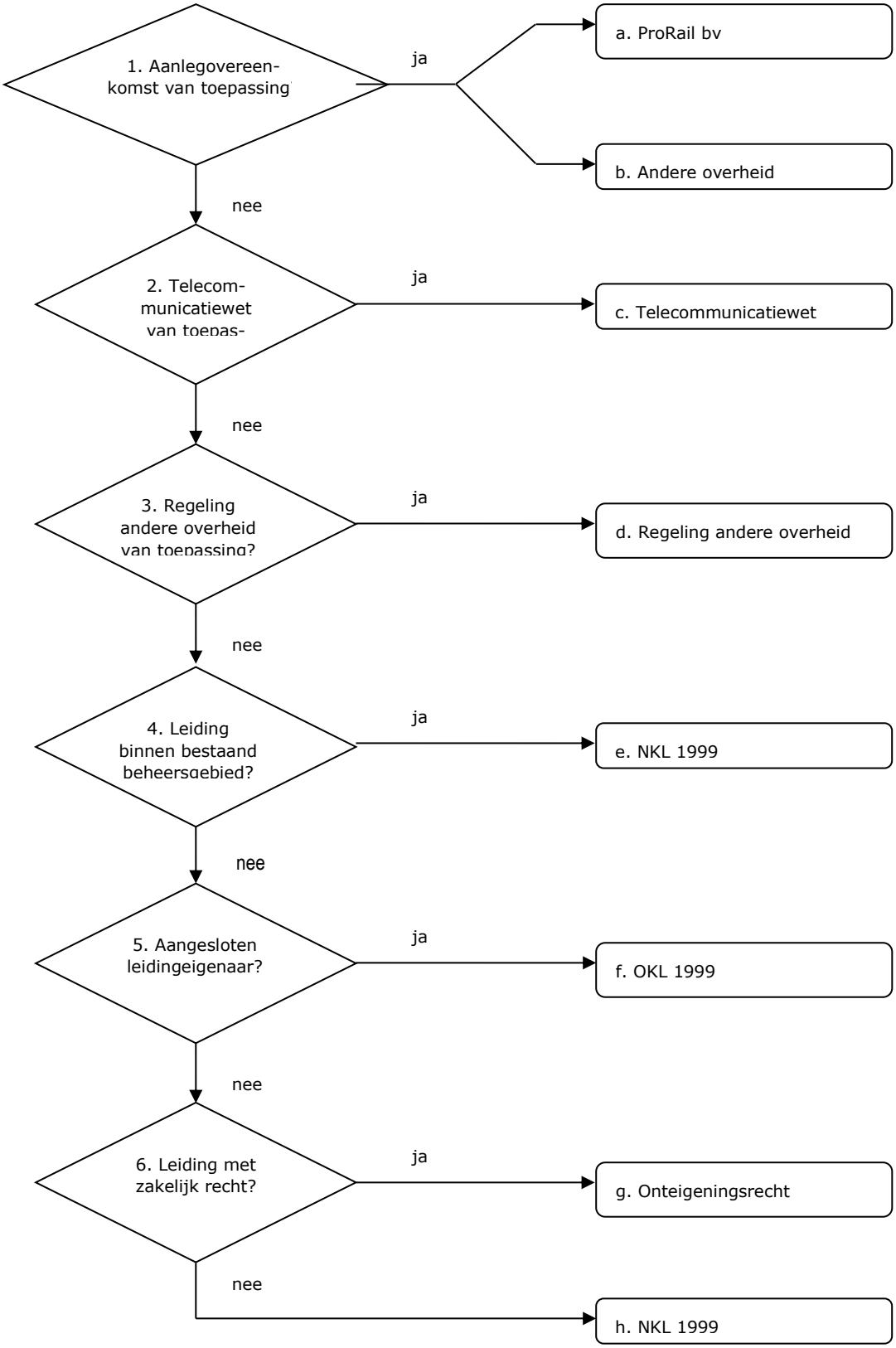
Voor de bijlage K wordt verwezen naar het ‘Integraal Veiligheidsplan’ in de Digitale Bijlage behorend bij deze Overeenkomst.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage L Definities integrale veiligheid

Vervallen

Bijlage M Regelingenschema Kabels en Leidingen Derden

TOELICHTING REGELINGENSCHEMA

ad a
- ProRail bv = een overeenkomst conform het Samenwerkingsprotocol ProRail – Rijkswaterstaat d.d. 15 december 2011, op grond waarvan de Opdrachtgever alle kosten draagt van het aanpassen van de kabels en leidingen in beheer bij ProRail bv.

ad b
- Andere overheid = een overeenkomst met een andere bij de Werkzaamheden betrokken overheid, op grond waarvan de Opdrachtgever alle kosten draagt van het aanpassen van de kabels en leidingen in beheer bij die overheid.

ad c
- Telecommunicatiewet = de Telecommunicatiewet met bijbehorende Uitvoeringsprotocol Telecom d.d. 13 november 2012, inclusief de bijlagen waaronder de model-Projectovereenstemmingen (nacalculatie, vaste prijs, vereenvoudigd en geschillen) met bijlagen.
- Opmerking: KPN bv verwijdert op eigen kosten de verlaten kabels van het Wegen Telecommunicatie Netwerk, voor zover gelegen buiten het grondgebied van Rijkswaterstaat, conform het Transitieplan WTN d.d. 5 februari 2007 en de Overeenkomst voor onbepaalde tijd inzake beschikking en beheer ten aanzien van de functieloze WTN kabels d.d. 22 december 2011.

ad d
- Regeling andere overheid = een vergoedingsregeling van een andere overheid, welke wordt toegepast op een wijziging van aansluitende, kruisende of naastliggende infrastructuur van die overheid.
- Die overheid kan ook ProRail bv zijn (handelt namens de Minister van Infrastructuur en Waterstaat).
- Uitzondering: bij een ligging zonder toestemming van die overheid, dan wel in strijd met de voorschriften van de toestemming, kan het zijn dat er geen recht op vergoeding bestaat.

ad e
- NKL 1999 = de Nadeelcompensatieregeling verleggen kabels en leidingen in en buiten rijkswaterstaatswerken en spoorwegwerken 1999 (Staatscourant 1999, nr. 97) met het bijbehorende Uitvoeringsprotocol schadevergoeding kabels en leidingen (SKL 01-26, 14 september 2001), inclusief de model-Projectovereenstemmingen (vaste prijs en nacalculatie) met bijlagen.
- Het gaat hier om Afdeling 1.2. Recht op vergoeding voor het verleggen van kruisende en/of langsleidingen en de omvang daarvan.
- Uitzondering: bij een ligging zonder vergunning van de Opdrachtgever, dan wel in strijd met de voorschriften van de vergunning, kan het zijn dat er geen recht op vergoeding bestaat.
- Opmerking: de Defensie Pijpleiding Organisatie gaat op eigen kosten over tot het verwijderen van loze leidingen.

ad f
- OKL 1999 = Overeenkomst inzake verleggingen van kabels en leidingen buiten beheersgebied tussen de Minister van Verkeer en Waterstaat (thans Infrastructuur en Waterstaat) en EnergieNed, VELIN en VEWIN (Staatscourant 1999, nr. 97) met het bijbehorende Uitvoeringsprotocol schadevergoeding kabels en leidingen (SKL 01-26, 14 september 2001), inclusief de model-Projectovereenstemmingen (vaste prijs en nacalculatie) met bijlagen.
- Opmerking: de Defensie Pijpleidingen Organisatie gaat op eigen kosten over tot het verwijderen van loze leidingen.

ad g

- Onteigeningsrecht = de Onteigeningswet met de bijbehorende jurisprudentie.
- Afgesproken kan worden de OKL 1999 te volgen, tenzij de kabel- of leidingbeheerder hiervoor alleen kiest in gevallen dat dit voor hem gunstig uitpakt.

ad h

- NKL 1999 = de Nadeelcompensatieregeling verleggen kabels en leidingen in en buiten rijkswaterstaatswerken en spoorwegwerken 1999 (Staatscourant 1999, nr. 97) met het bijbehorende Uitvoeringsprotocol schadevergoeding kabels en leidingen (SKL 01-26, 14 september 2001), inclusief de model-Projectovereenstemmingen (vaste prijs en nacalculatie) met bijlagen.
- Het gaat hier om Afdeling 1.3. Recht op vergoeding voor het verleggen van buitenleidingen en de omvang daarvan.
- Eigenlijk geldt deze afdeling alleen voor een kabel of leiding die valt onder één van de categorieën openbare werken als bedoeld in de Belemmeringenwet Privaatrecht. Dit zou betekenen dat op de overige kabels en leidingen niet de NKL 1999 maar de Regeling nadeelcompensatie Verkeer en Waterstaat 1999 (Staatscourant 1999, nr. 172) zou moeten worden toegepast. Omdat die regeling echter slechts algemene normen kent, zou naar alle waarschijnlijkheid toch de NKL 1999 inhoudelijk worden gevolgd.
- Er kan een lastige situatie ontstaan als de kabel- of leidingbeheerder weigert aan het Verzoek tot Aanpassing te voldoen en hiertoe ook niet door een derde partij (vaak een andere overheid) kan worden gedwongen. Alsdan zal toch in minnelijk overleg tot een vergelijk moeten worden gekomen. Daarbij kan in het uiterste geval een volledige schadeloosstelling (onteigeningsrecht) worden geboden. De kabel- of leidingbeheerder is immers niet verplicht een beroep op de NKL 1999 te doen. Wil deze een nog verdergaande vergoeding van alle huidige en toekomstige kosten, dan lijkt er toch sprake van misbruik van recht (artikel 3:13 BW) c.q. een gedraging in strijd met de zorgvuldigheid die men in het maatschappelijk verkeer tegenover elkaar heeft te betrachten (artikel 6:162 BW). In dat geval dient een kort geding te worden overwogen.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage N Richtlijn Samenwerking Rijkswaterstaat - Markt op Integrale Projecten

Vervallen.

Bijlage O Rijkswaterstaat Brede Afspraak Archeologie

Vervallen

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage P Programma van Eisen voor uitvoerend archeologisch onderzoek

Vervallen

Bijlage Q Rijkswaterstaat Brede Afspraak Duurzaam Inkopen

Voor de ‘Rijkswaterstaat Brede Afspraak Duurzaam Inkopen’ wordt verwezen naar bijlage Q in de Digitale Bijlage behorend bij deze Overeenkomst.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage R Staat van prijzen per eenheid calamiteiten en incidenten

1. Onderstaande prijzen per eenheid zijn uitsluitend bedoeld voor calamiteiten en incidenten in het Areaal conform § 5.4.7 van de Vraagspecificatie Proces.
2. In de prijzen per eenheid zijn begrepen alle directe en indirecte kosten waaronder algemene kosten, winst en risico (akwr).
3. De prijzen per eenheid zijn vast gedurende de looptijd van de Overeenkomst

A Verkeersmaatregel				
Volg Nr.	**Ter beschikking stellen beveiligings- en incidentmaatregelen volgens de richtlijn aanvullende incidentmaatregelen bij langer durende verkeersincidenten**	**Uiterste responstijd na melding op locatie in minuten**	**Eenheid**	**Prijs per eenheid in euro excl. omzetbelasting**
1	Een incident beveiliging bestaande uit een verzwaarde actiewagen met automatische andreasstriplegger inclusief andreasstrips en 10 verkeerskegels op een rijbaan met rijstrooksignalering op een A-weg	30	Keer	€ 800
2	Een incident beveiliging bestaande uit een verzwaarde actiewagen met automatische andreasstriplegger inclusief andreasstrips en 10 verkeerskegels met 3 voorwaarschuwingswagens op een rijbaan zonder rijstrooksignalering tijdens daglicht op een A-weg	30	Keer	€ 1.050
3	Een incident beveiliging bestaande uit een verzwaarde actiewagen met automatische andreasstriplegger inclusief andreasstrips en 10 verkeerskegels met 3 voorwaarschuwingswagens (VMS) op een rijbaan zonder rijstrooksignalering na zonsondergang op een A-weg	30	Keer	€ 2.143
4	Een incident beveiliging bestaande uit een verzwaarde actiewagen met automatische andreasstriplegger inclusief andreasstrips en 10 verkeerskegels op een N-weg	30	Keer	€ 800
5	Het afsluiten van een rijstrook of in- uitvoegstrook op een N-weg	120	Keer	€ 840
6	Incidentmaatregel voor Werkzaamheden in de berm binnen de obstakelvrije zone tot 3,5 meter van de kantstreep	120	Keer	€135
7	Incidentmaatregel voor Werkzaamheden waarbij de vluchtstrook, en eventueel de uitvoegstrook, moet worden afgezet met rijstrooksignalering boven de rijbaan	120	Keer	€ 755
8	Incidentmaatregel voor Werkzaamheden waarbij de vluchtstrook, en eventueel de uitvoegstrook, moet worden afgezet zonder rijstrooksignalering boven de rijbaan	120	Keer	€ 740

A Verkeersmaatregel				
Volg Nr.	**Ter beschikking stellen beveiligings- en incidentmaatregelen volgens de richtlijn aanvullende incidentmaatregelen bij langer durende verkeersincidenten**	**Uiterste responstijd na melding op locatie in minuten**	**Eenheid**	**Prijs per eenheid in euro excl. omzetbelasting**
9	Incidentmaatregel voor Werkzaamheden waarbij 1 rijstrook moet worden afgezet met rijstrooksignalering boven de rijbaan	120	Keer	€ 740
10	Incidentmaatregel voor Werkzaamheden waarbij 1 rijstrook moet worden afgezet met inzet van 2 TRS-sen	120	Keer	€ 2.400
11	Incidentmaatregel voor Werkzaamheden waarbij 2 rijstroken moeten worden afgezet met inzet van 3 TRS-sen	120	Keer	€ 3.300

Opmerking: Bij calamiteiten/incidenten waar 2 of meer rijstroken dienen te worden afgezet, de posten 1 en 9 vermenigvuldigen met het aantal af te zetten rijstroken.

B Vaarwegverkeersmaatregel				
Volg Nr.	**Ter beschikking stellen Vaarwegincidentmaatregelen**	**Uiterste responstijd na melding op locatie in minuten**	**Eenheid**	**Prijs per eenheid in euro excl. omzetbelasting**
1			Keer	€
2			Keer	€

C Ondersteunende veiligheidsmaatregelen / verkeersmaatregelen / personeel				
	Overige / personeel inclusief kosten van transport, gereedschappen en klein materiaal	**Uiterste responstijd na melding op locatie in minuten**	**Eenheid**	**Prijs per eenheid in euro excl. omzetbelasting**
1	Antizichtscherm (100 meter met alle toebehoren) , inclusief plaatsen	30	Keer	€ 740
2	Twee informatiewagens inclusief programmeren (informatiewagen dient ook figuren te kunnen weergeven)	30	Keer	€ 450
3	Plaatsen snelheidsbeperkende borden	30	2 stuk	€ 30
4	Twee mobiele lichtmasten / verlichtingswagens	30	Keer	€ 260
5	Veiligstellen/afkoppelen elektrische installaties	60	Keer	€ 250

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

C Ondersteunende veiligheidsmaatregelen / verkeersmaatregelen / personeel				
	Overige / personeel inclusief kosten van transport, gereedschappen en klein materiaal	**Uiterste responstijd na melding op locatie in minuten**	**Eenheid**	**Prijs per eenheid in euro excl. omzetbelasting**
6	Coördinator Opdrachtnemer (Bijlage C2.7)	45	Uur	Kosten in contract
7	Veiligheidsadviseur (Bijlage C2.7)	45	Uur	€ 100
8	Milieudeskundige (Bijlage C2.7)	60	Uur	€ 106
9	Werknemer (algemene medewerker)	45	Uur	€ 52,50
10	Vier verkeersregelaars	45	Uur	€ 210
11	Inzet duikteam (3 personeelsleden)	*(≥180-6 uur)*	Keer (max 4 uur)	€ 900
12	Aanvullende inspectiewerkzaamheden (inspecteur)	45	Uur	€ 150
13	Lasser inclusief las- en brandapparatuur, capaciteit ≥ 10 KVA 230/400 volt	180	Uur	€ 80
14	Monteur E/WTB (t.b.v. veiligstellen)	45	Uur	€ 110
15	Kostendeskundige opstellen raming t.b.v. de garant- c.q. borgstelling bij een scheepsaanvaring	45	Uur	€ 120

D Materiaal en Materieel ten behoeve van reparaties en incidentafhandeling op de weg				
Volg nr	**Inzet van materieel inclusief aan- en afvoerkosten**	**Responstijd op locatie na melding in minuten**	**Eenheid**	**Prijs per eenheid in euro excl. omzetbelasting**
1	Omleidingsroute(s) instellen (inclusief U-routes)	30	Keer	€ 1.900
2	Het verwijderen van verontreinigingen van en uit het wegdek *(vegen / zuigen / ZOAB-cleanen, gemiddelde oppervlak 20.000 m²)*	30	Keer	€ 1.000
3	Het reinigen van kolken en riolering *(kolkenzuiger)*	30	Keer (max 4 uur)	€ 300
4	Herstellen geleiderailconstructie per calamiteit/incidentlocatie (gemiddelde lengte 20 m)	90	Keer	€ 1.400
5	Uitwisselen Rimob prestatieklasse 100 R (voor auto(snel)wegen van 100-120 km/uur)	120	St	€ 15.420
6	Uitwisselen Rimob prestatieklasse 110 R (voor auto(snel)wegen van 130 km/uur)	120	St	€ 16.800

D Materiaal en Materieel ten behoeve van reparaties en incidentafhandeling op de weg				
Volg nr	**Inzet van materieel inclusief aan- en afvoerkosten**	**Responstijd op locatie na melding in minuten**	**Eenheid**	**Prijs per eenheid in euro excl. omzetbelasting**
7a	Plaatsen (tijdelijk) uitbord BB01 (1500x1800)	60	Keer	€ 250
7b	Plaatsen chevronbord BB03 (1500x3000)	60	Keer	€ 1.750
8	Reparatieploeg asfalt (gaten vullen, scheuren/krassen herstellen)	30	Keer	€ 800
9	Herstellen asfaltschade <25 meter (rijstrook inclusief markering)	240	Keer	€ 6.058
10	Herstellen asfaltschade ≥25 meter en < 50 meter (rijstrook inclusief markering)	240	Keer	€ 7.500
11	Herstellen asfaltschade ≥50 meter en <100 meter (rijstrook inclusief markering)	240	Keer	€ 9.660
12	Hoogwerker *reikwijdte ≥ 13m en werkhoogte ≥ 20m*	60	Keer (max 4 uur)	€ 500
13	Verrichten van betonreparaties aan kunstwerken < 1m^2	60	Keer	€ 430
14	Vrachtauto *met (indien noodzakelijke) hydraulische laad- en losinrichting, inclusief bediening*	60	Uur	€ 95
15	Hydraulische graafmachine *inclusief bediening, inclusief mogelijke hulpmiddelen*	90	Keer (max 4 uur)	€ 352
16	Wiellader *inclusief bediening, inclusief mogelijke hulpmiddelen*	90	Keer (max 4 uur)	€ 217
17	Calamiteitenauto (gereedschap / materiaalwagen met 220 volt aggregaat, compressor, verlichting, kettingzaag, haspels, onverdunde zoabclean, absorptiekorrels en koud-asfalt, slijptollen (ten behoeve van assistentie werk) inclusief bediening)	90	Keer	€ 250
18	Herstellen van wildrasters en mitigerende maatregelen in alle voorkomende types	120	Keer	€ 350
19	Uitwisselen van een lichtmast inclusief armatuur (tijdelijke mast, geen definitief herstel)	120	Keer	€ 800
20	Vergoeding na vergeefs uitrijden als gevolg van een door de Opdrachtgever gecancelde melding	nvt	Keer	€ 175

E Materiaal en Materieel ten behoeve van reparaties en incidentafhandeling op de vaarweg				
Volg nr	**Inzet van materieel inclusief aan- en afvoerkosten**	**Responstijd op locatie na melding in minuten**	**Eenheid**	**Prijs per eenheid in euro excl. omzetbelasting**
1	Kraanschip met beun *hefvermogen ≥ 20 ton, laadvermogen ≥ 250m3, inclusief bemanning*	180	Uur	€ 400

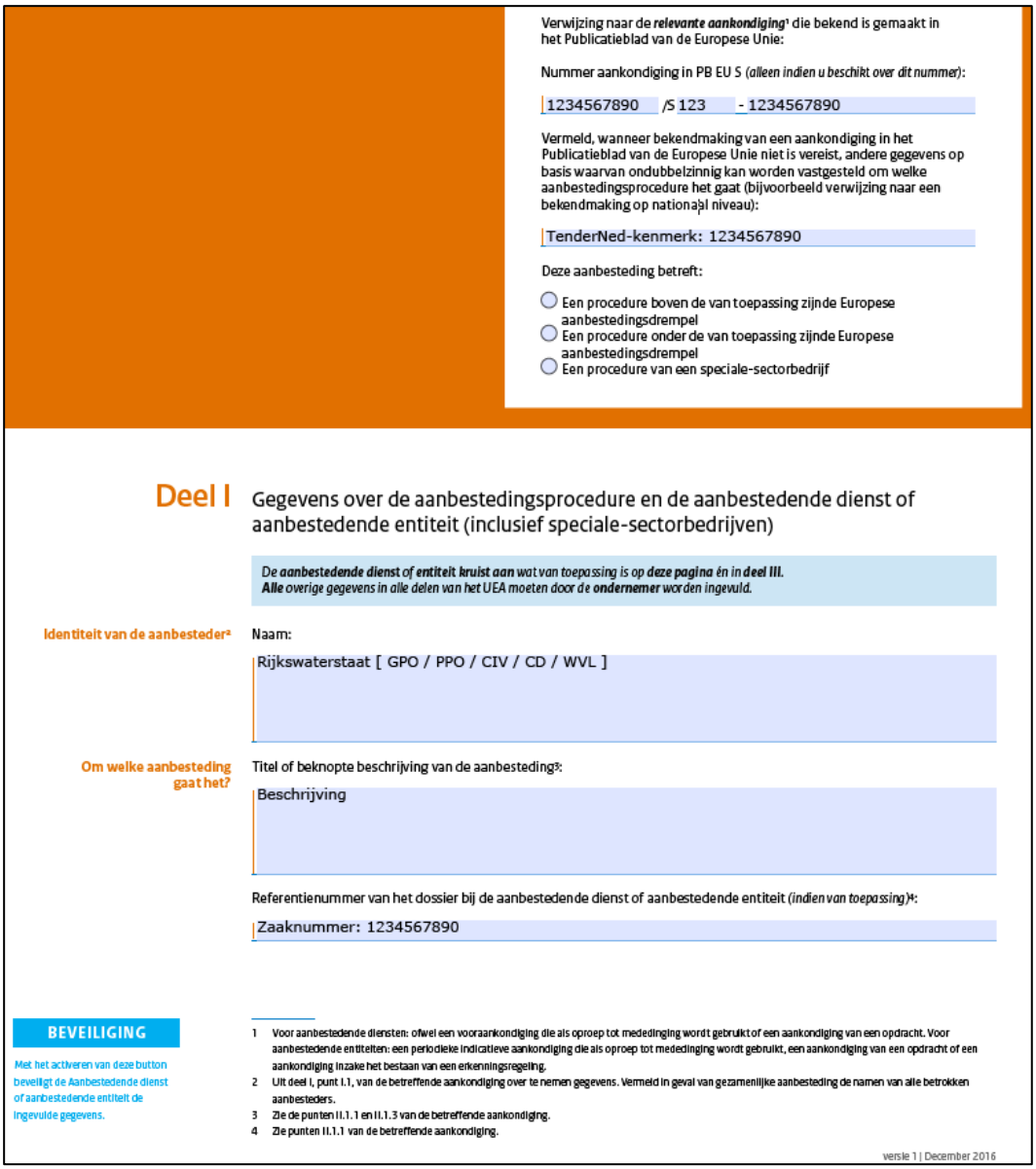
Vertrouwelijkheid: RWS informatie

E Materiaal en Materieel ten behoeve van reparaties en incidentafhandeling op de vaarweg				
Volg nr	**Inzet van materieel inclusief aan- en afvoerkosten**	**Responstijd op locatie na melding in minuten**	**Eenheid**	**Prijs per eenheid in euro excl. omzetbelasting**
2	Telekraan *hefvermogen ≥ 100 ton, inclusief bediening*	240	Keer (max 4 uur)	€ 1.050
3	Sleepboot *motorvermogen ≥ 225 kW, inclusief bemanning*	180	Uur	€ 110
4	Sleepboot (motorvlet) *motorvermogen ≥ 100 kW, inclusief bemanning*	180	Uur	€ 106
5	Motorwerkschip met hijscapaciteit *hijscapaciteit ≥ 10.000 kg, inclusief bemanning, motorvermogen 100 kW*	180	Uur	€ 180
6	Zelfvarend kraanponton *hefvermogen ≥ 100 ton, inclusief bemanning*	180	Uur	€ 555
7	Beunschip *800 m3/1280 ton*	180	Uur	€ 550
8	Calamiteitenvaartuig (trailerbaar) met Pick-up inclusief bediening Boot (>20km/h): onzinkbare boot met buitenboordmotor, inclusief trailer, inclusief brandstof en veiligheids- en communicatiemiddelen (marifonie). Bediening inclusief vaarbewijs/marifoon certificaat (2 personen)	90	Uur	€ 450
9	Bergingsvaartuig (varend materieel) *inclusief hefinrichting en las- en brandapparatuur, kraancapaciteit ≥ 40 ton/m, inclusief bemanning*		Uur	€ 950
10	Drijvend ponton met heistelling *hijsvermogen ≥ 40 ton (groot varend materieel)*		Uur	€ 300
11	Generator/aggregaat 150 kVA *met pompen tot 500 m3/uur*		Uur	€ 90
12	Trilblok *vermogen ≥ 261 kW, 230 Nm*		Uur	€ 240
13	Draglineschotten of rijplaten *inclusief plaatsen en verwijderen.* *Benodigd aantal afhankelijk van de situatie*		Keer	€ 200

F Verontreiniging bermen en water				
Volg Nr.	**Reinigen / leveren materiaal / stortkosten verontreinigde grond en olie-water sediment**	**Uiterste responstijd na melding op locatie in minuten**	**Eenheid**	**Prijs per eenheid in euro excl. omzetbelasting**
1	Berm reinigen (het reinigen van alle mogelijke verontreinigingen op en in de berm)	60	Keer	€ 525
2	Watergang reinigen (het reinigen van alle mogelijke verontreinigingen op en in de watergang) inclusief talud en duikers	60	Keer	€ 720
3	Leveren zand/grond	90	Per m3	€ 25
4	Stortkosten verontreinigde grond < 6 ton inclusief acceptatie en transport (inclusief leveren stortbonnen)	nvt	Keer	€ 465
5	Stortkosten olie-water sediment < 6 ton inclusief acceptatie en transport (inclusief leveren stortbonnen)	nvt	Keer	€ 475
6	Stortkosten verontreinigde grond ≥ 6 ton inclusief acceptatie en transport (inclusief leveren stortbonnen)	nvt	Keer	€ 1.050
7	Stortkosten olie-water sediment ≥ 6 ton inclusief acceptatie en transport (inclusief leveren stortbonnen)	nvt	Keer	€ 925

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage S Melding inzet zelfstandige hulppersoon

Verwijzing naar de ***relevante aankondiging***[1] die bekend is gemaakt in het Publicatieblad van de Europese Unie:

Nummer aankondiging in PB EU S *(alleen indien u beschikt over dit nummer)*:

1234567890 /S 123 - 1234567890

Vermeld, wanneer bekendmaking van een aankondiging in het Publicatieblad van de Europese Unie niet is vereist, andere gegevens op basis waarvan ondubbelzinnig kan worden vastgesteld om welke aanbestedingsprocedure het gaat (bijvoorbeeld verwijzing naar een bekendmaking op nationaal niveau):

TenderNed-kenmerk: 1234567890

Deze aanbesteding betreft:

- ○ Een procedure boven de van toepassing zijnde Europese aanbestedingsdrempel
- ○ Een procedure onder de van toepassing zijnde Europese aanbestedingsdrempel
- ○ Een procedure van een speciale-sectorbedrijf

Deel I Gegevens over de aanbestedingsprocedure en de aanbestedende dienst of aanbestedende entiteit (inclusief speciale-sectorbedrijven)

*De **aanbestedende dienst** of **entiteit kruist aan** wat van toepassing is op **deze pagina** én in **deel III**.*
*Alle overige gegevens in alle delen van het UEA moeten door de **ondernemer** worden ingevuld.*

Identiteit van de aanbesteder[2]

Naam:

Rijkswaterstaat [GPO / PPO / CIV / CD / WVL]

Om welke aanbesteding gaat het?

Titel of beknopte beschrijving van de aanbesteding[3]:

Beschrijving

Referentienummer van het dossier bij de aanbestedende dienst of aanbestedende entiteit *(indien van toepassing)*[4]:

Zaaknummer: 1234567890

BEVEILIGING

Met het activeren van deze button beveiligt de Aanbestedende dienst of aanbestedende entiteit de ingevulde gegevens.

1 Voor aanbestedende diensten: ofwel een vooraankondiging die als oproep tot mededinging wordt gebruikt of een aankondiging van een opdracht. Voor aanbestedende entiteiten: een periodieke indicatieve aankondiging die als oproep tot mededinging wordt gebruikt, een aankondiging van een opdracht of een aankondiging inzake het bestaan van een erkenningsregeling.
2 Uit deel I, punt I.1, van de betreffende aankondiging over te nemen gegevens. Vermeld in geval van gezamenlijke aanbesteding de namen van alle betrokken aanbesteders.
3 Zie de punten II.1.1 en II.1.3 van de betreffende aankondiging.
4 Zie punten II.1.1 van de betreffende aankondiging.

versie 1 | December 2016

Bijlage T Coördinatie van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen

T.1 Eisen aan coördinatie

T.1.1 Algemeen

1.1.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot de coördinatie te verrichten, zodanig dat het werk en de werkzaamheden van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen worden afgestemd op de Werkzaamheden die voortvloeien uit de Overeenkomst. De Opdrachtnemer dient zorg te dragen dat de Werkzaamheden en het werk en de werkzaamheden van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen op een tijdige, doelmatige, veilige, publieksgerichte en een voor de Opdrachtgever economisch meest verantwoorde wijze worden gerealiseerd en gecommuniceerd.

B-1.1.2 In § T.2 is een overzicht opgenomen van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen.

In lid T.2.1 is een overzicht weergegeven van huidige en voorziene opdrachtnemers en derden, voor zover nu bekend, waarvoor de Opdrachtnemer Werkzaamheden moet verrichten met betrekking tot coördinatie van werken en werkzaamheden.

In lid T.2.2 is een overzicht weergegeven van nevenopdrachtnemers en derden waarvoor Opdrachtnemer, na een verzoek van de Opdrachtgever, tijdelijk Werkzaamheden moet verrichten met betrekking tot coördinatie van werken en werkzaamheden.

In lid T.2.3 is een overzicht weergegeven van voorgeschreven zelfstandige hulppersonen waarvoor de Opdrachtnemer Werkzaamheden moet verrichten met betrekking tot coördinatie van werken en werkzaamheden.

B-1.1.3 De overzichten zoals opgenomen in § T.2 kunnen wijzigen als gevolg van voorgenomen werkzaamheden van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen. De Opdrachtgever zal als gevolg van deze wijzigingen het overzicht actualiseren gedurende de looptijd van de Overeenkomst en dit zo spoedig mogelijk ter kennis brengen van de Opdrachtnemer.

De kosten voortvloeiende uit wijzigingen in de overzichten worden geacht te zijn begrepen in het in artikel 2 lid 5 Basisovereenkomst genoemde totaalbedrag (opdrachtsom).

1.1.4 De Opdrachtnemer dient de Opdrachtgever met bekwame spoed te informeren indien de Opdrachtnemer niet kan voldoen aan de coördinatieverplichting door toedoen van een nevenopdrachtnemer, derde of voorgeschreven zelfstandige hulppersoon.

T.1.2 Opstellen plan coördinatie

1.2.1 De Opdrachtnemer dient een plan voor de coördinatie van werk en werkzaamheden door nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen op te stellen en hieraan invulling te geven, zodanig dat voldaan wordt aan de eisen die voortvloeien uit de Overeenkomst.

1.2.2 De Opdrachtnemer dient in het plan "Coördinatie van werk en werkzaamheden door nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulpperso-

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

nen" ten minste uit te werken:
a. toegang verschaffen tot en begeleiding in het Areaal;
b. coördinatie Veiligheid en Gezondheid (V&G coördinatie);
c. coördinatie duikwerkzaamheden (duikcoördinatie);
d. coördinatie elektrotechnische werkzaamheden;
e. coördinatie cybersecurity werkzaamheden;
f. uit en in bedrijf nemen van installaties of objecten;
g. coördinatie stremmingen, hinder en verkeersmaatregelen;
h. communicatie met beherend, begeleidend en bedienend personeel;
i. opstellen, vaststellen, beheren, communiceren en handhaven van een coördinatieplanning;

j. coördinatie van testen binnen het tunnelareaal.

T.1.3 Toegang verschaffen en begeleiding in het Areaal

1.3.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden te verrichten voor het verschaffen van toegang tot en het begeleiden van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen op objecten en terreinen in het Areaal.

1.3.2 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden te verrichten voor het (in bruikleen) verstrekken en beheren van middelen die toegang geven tot objecten en terreinen in het Areaal.

1.3.3 De Opdrachtnemer dient onbevoegden te gelasten objecten of terreinen c.q. het Areaal te verlaten en zich te vervoegen bij de Opdrachtgever.

B-1.3.4 Medewerkers van de Opdrachtnemer, inclusief nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen dienen voor betreding van objecten en terreinen in het Areaal de veiligheidsintroductie van de Opdrachtgever gevolgd te hebben.

1.3.5 De Opdrachtnemer dient nadere objectspecifieke veiligheidsinstructies aan nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen te verzorgen, voorafgaand aan de uitvoering van werkzaamheden door nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen.

T.1.4 Veiligheid en gezondheid

1.4.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot V&G- coördinatie te verrichten zodanig dat, in aanvulling op hetgeen gesteld is in Bijlage K "Integraal Veiligheidsplan" van de Vraagspecificatie, ten minste invulling gegeven wordt aan:
a. het beoordelen van V&G-plannen van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen en de hieruit voortvloeiende bevindingen, voorzien van een advies, ter kennis brengen van de Opdrachtgever;
b. het afstemmen van de V&G-plannen van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen, zodanig dat geen risico's voor veiligheid en gezondheid ontstaan;
c. V&G coördinatiewerkzaamheden over en V&G begeleiding van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen die gelijktijdig (met de Opdrachtnemer) werkzaamheden uitvoeren in het Areaal.

1.4.2 De Opdrachtnemer dient medewerkers van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen die onveilig handelen of een onveilige situatie creëren, te gelasten de onveilige handeling of situatie per direct op te heffen dan wel te staken.

Indien de aanwijzing niet wordt opgevolgd dient de Opdrachtnemer dit direct ter kennis te brengen van de Opdrachtgever.

T.1.5 Duikwerkzaamheden

Vervallen

T.1.6 Cybersecurity werkzaamheden

1.6.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot de coördinatie van cybersecuritywerkzaamheden te verrichten, zodanig dat de ICT- en IA geen verhoogd risico lopen met betrekking tot cybersecurity.

T.1.7 Elektrotechnische werkzaamheden

1.7.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot de coördinatie van elektrotechnische werkzaamheden te verrichten, zodanig dat deze op een veilige wijze en conform Bijlage K "Integraal Veiligheidsplan" van de Vraagspecificatie verlopen.

T.1.8 Veiligstellen en uit- en inbedrijfname van objecten en installaties

1.8.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot het veiligstellen en/of de uit- en inbedrijfname van objecten en installaties te verrichten, ten behoeve van de Opdrachtnemer, inclusief nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen.

1.8.2 De Opdrachtnemer dient zijn Werkzaamheden met betrekking tot uit -en inbedrijfname van objecten en installaties te verrichten zodanig dat, in aanvulling op Bijlage K "Integraal Veiligheidsplan" van de Vraagspecificatie, ten minste invulling wordt gegeven aan:

a. het beoordelen van uit- en inbedrijfstelprocedures opgesteld door nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen, de hieruit voortvloeiende bevindingen voorzien van een advies, en dit ter kennis brengen van de Opdrachtgever;
b. het gebruik van het formulier conform Bijlage K "Integraal Veiligheidsplan" van de Vraagspecificatie;
c. aanwezigheid van de Opdrachtnemer bij en controle op de daadwerkelijke uit- of inbedrijfname van objecten en installaties.

T.1.9 Stremmingen, hinder en verkeersmaatregelen

1.9.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot de coördinatie van stremmingen, hinder en verkeersmaatregelen te verrichten ten behoeve van de Opdrachtnemer, inclusief nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen, zodanig dat minimale hinder en maximale veiligheid voor scheepvaart- en wegverkeer wordt gerealiseerd.

1.9.2 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot de coördinatie van stremmingen, hinder en verkeersmaatregelen te verrichten conform "Uniforme werkwijze planners SPIN", versie 2.2 of hoger.

T.1.10 Communicatie met beherend, begeleidend en bedienend personeel

1.10.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot communicatie over werkzaamheden met beherend, begeleidend en bedienend personeel van de Opdrachtgever te verrichten, zodanig dat deze te allen tijde hun rol en verantwoordelijkheid kunnen vervullen.

1.10.2 De Opdrachtnemer dient zijn Werkzaamheden met betrekking tot communicatie te verrichten, zodanig dat ten minste invulling wordt gegeven aan:

a. het betrekken van beherend en/of begeleidend personeel tijdens voorberei-

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

ding van werkzaamheden en/of Werkzaamheden indien noodzakelijk;
b. het melden aan de ter plaatse bevoegde regioverkeersleider en bedienend personeel van aanwezigheid van medewerkers van de Opdrachtnemer, inclusief nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen bij betreding van objecten.

1.10.3 Werkzaamheden van de Opdrachtnemer, inclusief nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen dienen 1 week voorafgaand aan de werkzaamheden gemeld te worden aan de bevoegde regioverkeersleider door middel van een e-mailbericht.

1.10.4 Werkzaamheden van de Opdrachtnemer, inclusief nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen die het Functioneren of Presteren dan wel de veiligheid van het Areaal beïnvloeden, dienen dagelijks tussen 8.00 en 9.00 uur voorafgaand aan de werkzaamheden gemeld en doorgesproken te worden met de bevoegde regioverkeersleider.

1.10.5 De Opdrachtnemer dient tijdens uitvoering van de werkzaamheden door de Opdrachtnemer, inclusief nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen de communicatie met bedienend personeel en regioverkeersleider te verzorgen.

1.10.6 Alle communicatie voortkomend uit de coördinatieverplichting dient verzorgd te worden door de overallcoördinator als bedoeld in §3.6 (VH040) van de Vraagspecificatie Proces.

T.1.11 Aanvraag en afgifte (werk)vergunningen, ontheffingen, beschikkingen en/of toestemmingen

1.11.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot de coördinatie van de aanvraag en afgifte van (werk)vergunningen, ontheffingen, beschikkingen en/of toestemmingen te verrichten zodanig dat de voortgang van de werkzaamheden niet wordt belemmerd.

1.11.2 De Opdrachtnemer dient zijn Werkzaamheden met betrekking tot de coördinatie van aanvraag en afgifte van (werk)vergunningen, ontheffingen, beschikkingen en/of toestemmingen te verrichten zodanig dat ten minste invulling gegeven wordt aan het op verzoek van de Opdrachtgever:
a. beoordelen van de bevoegdheid, juistheid en volledigheid van de aanvraag;
b. verifiëren of de aanvraag conform de coördinatieafspraken is;
c. ter kennis brengen van de Opdrachtgever van de bevindingen met betrekking tot de aanvraag;
d. adviseren van de Opdrachtgever met betrekking tot verlenen van het aangevraagde.

B-1.11.3 De Opdrachtgever is te allen tijde als bevoegde de partij die vergunningen, ontheffingen, beschikkingen en/of toestemmingen afgeeft.

T.1.12 Coördinatieplanning

1.12.1 De Opdrachtnemer dient met betrekking tot de coördinatie van de uitvoering van de werkzaamheden door de Opdrachtnemer, inclusief nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen een coördinatieplanning op te stellen, vast te stellen, te beheren, te communiceren en te handhaven.

1.12.2 De Opdrachtnemer verricht ten behoeve van de coördinatieplanning zoals bedoeld in 1.12.1 de volgende werkzaamheden:
- het inventariseren en actualiseren van de raakvlakken tussen de werkzaamheden van nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen;

- signalering en oplossen van knelpunten ter zake van raakvlakken met nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen;
- het organiseren, voorzitten en notuleren van de benodigde overleggen met nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen.

1.12.3 De Opdrachtnemer dient ieder kwartaal een afschrift van de coördinatieplanning te zenden naar de nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen.

Indien een nevenopdrachtnemer, derde of voorgeschreven zelfstandige hulppersoon bezwaar heeft tegen de coördinatieplanning, dient de Opdrachtnemer zo spoedig mogelijk een overleg te organiseren met betrokkenen.

T.1.13 Controlewerkzaamheden areaalgegevens voor Verkeerscentrale

1.13.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot de coördinatie van revisie van areaalgegevens voor de Verkeerscentrale te verrichten, zodanig dat de Verkeerscentrale over de juiste areaalgegevens beschikt.

B-1.13.2 De nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen leveren de door hen gereviseerde areaalgegevens aan de Opdrachtnemer aan.

1.13.3 De Opdrachtnemer dient binnen 4 weken na ontvangst van de door de nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen gereviseerde areaalgegevens te controleren of deze areaalgegevens voldoen aan de voorschriften van de Verkeerscentrale.

B-1.13.4 De nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen leveren de door hen gereviseerde en door de Opdrachtnemer akkoord bevonden areaalgegevens zelf aan de betreffende gegevensbeheerder van Rijkswaterstaat.

T.1.14 Testen binnen het tunnelareaal

1.14.1 De Opdrachtnemer dient Werkzaamheden met betrekking tot de coördinatie van testwerkzaamheden te verrichten, zodanig dat het Functioneren en Presteren van de gehele keten binnen het tunnelareaal is gewaarborgd.

1.14.2 Testwerkzaamheden van de Opdrachtnemer, inclusief nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen dienen te worden opgenomen in een testcoördinatieplan en een testprotocol.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

T.2 Overzicht nevenopdrachtnemers, derden en voorgeschreven zelfstandige hulppersonen

T.2.1 Overzicht huidige en voorziene nevenopdrachtnemers en derden

Project/ Contractnr.	**Nevenopdrachtnemer / derde en Werkzaamheden**	**Voorzien tijdstip van uitvoering**	**Vermelding**
	Binnen areaal contract		
31129743	Spie/VODK	2018-2023	zuid
31129146	BAM/RITS	2019	zuid
31126911	Van Gelder/GO A2 Holendrecht-LR tunnel	2019	zuid
31052243	Nnb/voegen Galecopperbrug	2019	zuid
31136958	ARS/lussen van Databank Wegverkeersgegevens	t/m 2025	noord en zuid
31079720	Engie/Gladheidsmeldsysteem	t/m 2020	noord en zuid
31066608	Kunstwerken		noord en zuid
31107985	PARK/onderhoud ARK	t/m 2024	zuid
31056069	De Jong Zuurmond/ Dijken, oevers , vaarwegen 1	2019	noord
Geen zaaknr	NBD	doorlopend	noord en zuid
31093156	Movares/Landelijk Monitoringsprogramma grondwater	t/m 2019	noord en zuid
31129743	CIV/beheer software DVM	doorlopend	noord en zuid
31108763	Luminext/aansturing OV, storingsmeldsystemen pompen	doorlopend	noord en zuid
	Aangrenzend areaal contract		
31048375	BAM/DBFM A12 LUVE	t/m 2032	zuid
31090726	T3Angle/DBFM A27/A1	t/m 2044	zuid
31099869	De Jong Zuurmond/vast en var ond NNW	t/m mei 2021	noord
31084625	De Jong Zuurmond/vast en var. ond WNNZ	t/m 2021	zuid
31118126	Van der Lee/vast en var ond. ONN	t/m 2023	noord en zuid
31123878	Vermeulen/vast en var. Ond WNZN	t/m 2020	zuid
31108570	Van Mourik/vast en var. Ond WNZZ	t/m 2010	zuid
31096659	Parkway 6/DBFM SAA/A6 Almere	t/m 2039	noord
	Toekomstig project		
nnb	nnb/BUNK A6 Lelystad	2020	noord
nnb	Nnb/Verwijderen oude Lekbrug Vianen	nnb	zuid
nnb	Nnb/GO A6 Lelystad Noord-Ketelbrug	Q3 +Q4 2020	noord
nnb	Nnb/Ring Utrecht A27/A12	2021-2026	zuid
nnb	Nnb/ A27 Houten Hooipolder	2022-2030	zuid
nnb	Nnb/A28/A1 knpt Hoevelaken	2021-2025	zuid
nnb	Nnb/GO A6 Lelystad	nnb	noord
nnb	Nnb/GO A6 Lelystad Noord-Ketelbrug	nnb	noord
nnb	Nnb/GO A6 Urk-Emmeloord	nnb	noord
nnb	Nnb/GO A6 Emmeloord-Lemmer	nnb	noord
nnb	Nnb/aanleg nieuwe aansluiting A6 luchthaven Lelystad	nnb	noord
nnb	A6 Zon/bouw zonnevelden A6 Almere-Ketelbrug	2022-2023	noord

T.2.2 Overzicht nevenopdrachtnemers en derden m.b.t. tijdelijke Werkzaamheden

Project / Contractnr.	**Nevenopdrachtnemer / derde en Werkzaamheden**	**Voorzien tijdstip van uitvoering**	**Vermelding**
31119136	De Jong Zuurmond/Jos Scholman/gladheidsbestrijding	Tot 2021	zuid
31119142	Zuurmond/gladheidsbestrijding	Tot mei 2020	noord
31108669	Krinkels/gladheidsbestrijding	Tot 2019	noord
31119136	De Jong Zuurmond/Jos Scholman/gladheidsbestrijding	Tot 2021	zuid
31119142	Zuurmond/gladheidsbestrijding	Tot mei 2020	noord

T.2.3 Overzicht voorgeschreven zelfstandige hulppersonen

Project / Contractnr.	**Voorgeschreven zelfstandige hulppersoon en Werkzaamheden**	**Voorzien tijdstip van uitvoering**	**Vermelding**
31089380	Goudappel Tenuki VOF; doorvoeren wijzigingen aan de verkeerskundige configuratie van de DVM-applicaties.	doorlopend	noord en zuid
31084142	Combinatie Cofely Energy & Infra BV en ARS Traffic & Transport Technology; herstellen dan wel nieuw aanbrengen van een Weigh in Motion (WiM)-systeem.	doorlopend	noord en zuid
31079720	Nader door de Opdrachtgever te benoemen zelfstandige hulppersoon; herstellen dan wel nieuw aanbrengen van een gladheidmeldsysteem (GMS).	doorlopend	noord en zuid
31096761	Traffic Link, configuratie Verkeerscentrale	doorlopend	noord en zuid
31094722	SVOA, Systeembeheerder DOV-systemen	doorlopend	noord en zuid

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage U Informatievoorziening ter plaatse bij verkeersmaatregelen ten behoeve van wegwerkzaamheden

Vervallen.

Bijlage V Richtlijnen Cybersecurity

Inhoud

Deel 1: Cybersecurity Implementatierichtlijn Objecten - RWS

1 Inleiding
- 1.1 Baseline Informatiebeveiliging RWS
- 1.2 Cybersecurity Implementatierichtlijn Objecten – RWS
- 1.3 Instructie voor toepassing
- 1.4 Structuur

2 Specifieke maatregelpakketten
- 2.1 Maatregelen Fysieke toegangsbeveiliging IA-gerelateerde ruimten
- 2.2 Maatregelen Logische toegang
- 2.3 Maatregelen Beveiligingsincidenten en incident Response Plan
- 2.4 Maatregelen Netwerkkoppelingen
- 2.5 Maatregelen bescherming tegen malware, hardening en patching
- 2.6 Maatregelen Logging en Monitoring
- 2.7 Maatregelen Bewustwording en Training
- 2.8 Maatregelen gecontroleerd wijzigen
- 2.9 Maatregelen beheer en onderhoud
- 2.10 Maatregelen Back-ups

Bijlage A: Wachtwoord Richtlijn
Bijlage B: Factsheet Wachtwoorden
Bijlage C: Begrippen

Deel 2: Bijlagen: Richtlijnen Cybersecurity

Inleiding
CS R01 - Richtlijn omgaan met vertrouwelijke informatie en documenten
CS R02 - Richtlijn voor het veilig koppelen van beheer- en onderhoudsapparatuur aan ICT en IA systemen van RWS
CS R03 - Richtlijn voor handelwijze bij een hack, malwarebesmetting en verhoogde dreiging
CS R04 - Richtlijn continuiteitsplan
CS R05 - Richtlijn camera's en omgang met camerabeelden van de verkeersregistratiesystemen
CS R06 - Richtlijn registratie CI items in een configuration management database

Deel 3: Template Plan Cybersecurity

1. Inleiding
   - 1.1 Doel
   - 1.2 Scope
2. Risico's
   - 2.1 Risico's
3. Cybersecurity beheersmaatregelen
   - 3.1 Comply or explain
   - 3.2 Risico's
   - 3.3 Beheersmaatregelen
     - 3.3.1 Belegging verantwoordelijkheden
     - 3.3.2 Borging Cybersecurity
     - 3.3.3 Onderaannemers

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

3.3.4 Beheer bedrijfsmiddelen, CMDB
3.3.5 Aanvaardbaar gebruik toegangsmiddelen
3.3.6 Classificatie en beveiliging informatie
3.3.7 Bewustwording, scholing en VOG
3.3.8 Fysieke toegangsbeveiliging
3.3.9 Logische toegangsbeveiliging tot ICT en IA-systemen
3.3.10 Wachtwoordrichtlijn
3.3.11 Back-up en recovery proces
3.3.12 Beveiliging documentatie
3.3.13 Wijzigingsproces
3.3.14 Beveiliging tegen malware, hardening en patching
3.3.15 Patch proces en kritieke Patches
3.3.16 Koppeling van apparatuur
3.3.17 Logging en monitoring
3.3.18 Datanetwerkkoppelingen
3.3.19 Remote Access
3.3.20 Gebruik veilige communicatieprotocollen
3.3.21 Webapplicaties
3.3.22 Continuïteit en herstel dienstverlening
3.3.23 Testen continuïteitsplannen
3.3.24 Beveiliging Spionage
3.3.25 Beveiliging van de Informatievoorziening
3.3.26 Cybersecurity inbreuken en verhoogde dreiging
3.3.27 Security gerelateerde wijzigingen
4. Jaarlijkse toestandsrapportage cybersecurity
4.1 Bevindingen
4.2 Analyse cybersecurity incidenten
4.3 Testresultaten back-up en recovery proces
4.4 Testresultaten continuiteitsplannen en -voorzieningen
4.5 Risicoanalyse en risicoafweging

Deel 1: Cybersecurity Implementatierichtijn Objecten – RWS

Cybersecurity

Implementatiericht-lijn

Objecten – RWS

Uitgegeven door	PRIA / CIV-IRN Security Center
Steller	Turabi Yildirim
Datum	04 augustus 2015
Status	Definitief
Vertrouwelijkheid	RWS informatief
Informatieklasse	RWS-0
Versie	1.4

1. Inleiding

Cybersecurity is het voorkomen van gevaar of schade veroorzaakt door verstoring, uitval of misbruik van ICT en Industriële Automatisering. Hiermee wordt bijgedragen aan de beschikbaarheid, de integriteit, de vertrouwelijkheid en de controleerbaarheid van de informatievoorziening (IV) en de Industriele Automatisering (IA) van RWS.

1.1 Baseline Informatiebeveiliging RWS

De Baseline Informatiebeveiliging Rijksdienst (BIR) schrijft het basisniveau voor informatiebeveiliging bij de Rijksoverheid voor. De BIR biedt één normenkader voor de beveiliging van de Informatievoorziening (IV) van het Rijk. Dit maakt het mogelijk om veilig samen te werken en onderling gegevens uit te wisselen. De BIR zorgt voor één heldere set afspraken zodat een bedrijfsonderdeel weet dat de gegevens die verstuurd worden naar een ander onderdeel van de rijksdienst op het juiste beveiligingsniveau (vertrouwelijkheid, integriteit en beschikbaarheid) worden behandeld.
In het beveiligingsbeleid van IenM wordt de Baseline Informatiebeveiliging Rijksdienst (BIR) gehanteerd als het te volgen Tactisch Normen Kader voor de beveiliging van de IV. De BIR is daarmee ook kaderstellend voor RWS. De BIR hoofdstukken en paragrafen worden integraal aangehouden voor de vertaalslag en invulling van de beveiliging van de IV van RWS. De Baseline Informatiebeveiliging RWS (BIR RWS) is het resultaat van de vertaalslag en invulling van de BIR voor de beveiliging van de IV van RWS.

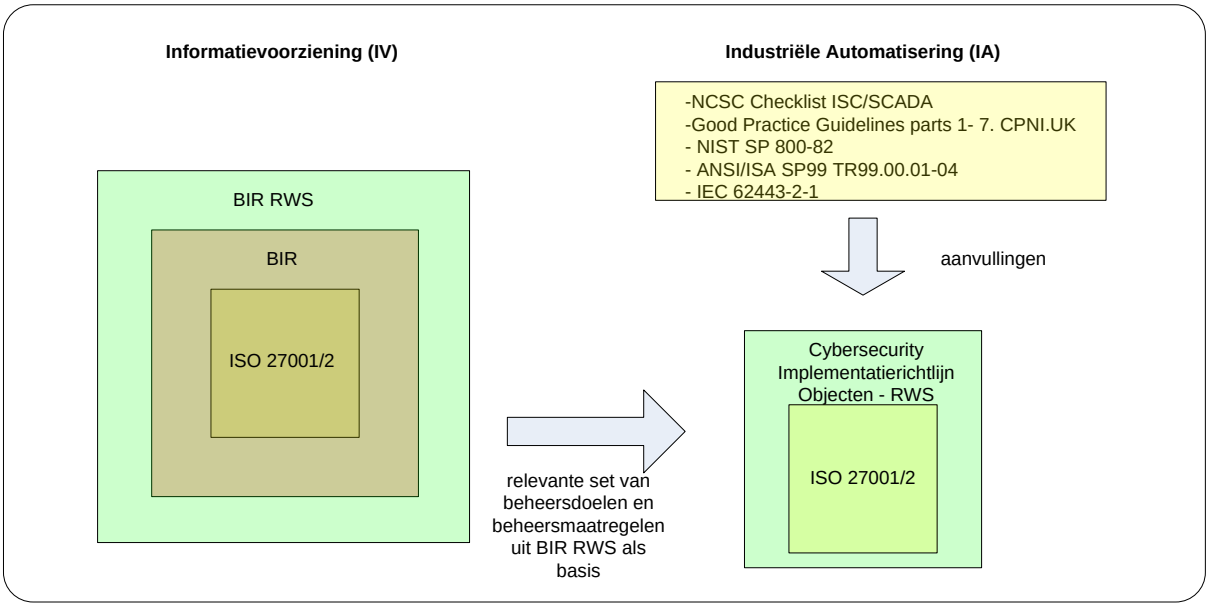
1.2 Cybersecurity Implementatierichtlijn Objecten – RWS

RWS heeft veel systemen en omgevingen die los staan van de centrale kantooromgeving. Dit zijn veelal operationele systemen voor het bedienen van objecten, het communiceren met vaarweggebruikers of het modelleren van waterkwaliteit en -kwantiteit in verschillende stroomgebieden. Deze systemen hebben vaak een ander dreigingprofiel dan de IV in de kantooromgeving en staan daar vaak ook los van zoals de Industriële Automatisering (IA) met veel ICS/SCADA-toepassingen.

Hiernaast heeft RWS ook op grote schaal te maken met uitbesteding van werk en het voeren van regie op de uitbestede taken aan marktpartijen. Bij deze samenwerking en uitvoering van werkzaamheden door marktpartijen speelt (IA) en inzet van ICS/SCADA-systemen een grote rol. De BIR (RWS) is voor de IA omgeving en de ICS/SCADA toepassingen niet volledig dekkend en op onderdelen te algemeen van aard waardoor bedrijfsrisico’s blijven bestaan voor RWS.

Het Beveiligingsbeleid van IenM geeft aan dat de dienstonderdelen daar waar nodig aanvullingen dienen te plegen op de BIR om de beveiligingsrisico’s in het eigen werkveld te mitigeren. De uitvoeringstaken van RWS waarbij de inzet nodig is van IA en vele ICS/SCADA-systemen, zijn van dien aard dat extra eisen en maatregelen naast de BIR (RWS) noodzakelijk zijn.

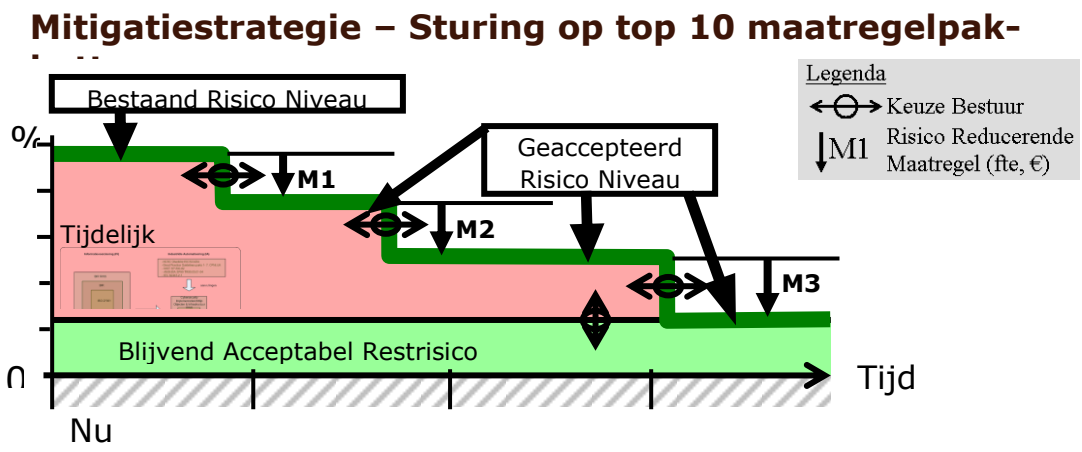
Afhankelijk van het domein, het karakter van de samenwerking, de uitbesteding van taken en de operationele behoefte neemt RWS binnen de kaders van het beveiligingsbeleid van IenM de ruimte om afgeleide implementatierichtlijnen uit de BIR RWS te ontwikkelen en van toepassing te verklaren zoals de Cybersecurity Implementatierichtlijn Objecten - RWS. Schematisch ziet dit er als volgt uit:

De Cybersecurity Implementatierichtlijn Objecten - RWS is een vertaalslag en specifieke invulling van de relevante beheersdoelen en beheersmaatregelen uit de BIR RWS en de NCSC Checklist beveiliging ICS/SCADA systemen voor de beveiliging van objecten RWS. Waar nodig zijn aanvullingen gedaan uit good practices voor de beveiliging van IA, ICT en ICS/SCADA-systemen. De formulering van de beheersdoelen en beheersmaatregelen heeft meer een operationeel karakter en is daardoor geschikt voor zowel RWS interne doelgroepen zoals objectbeheerders en projecten als voor gebruik bij inkooptrajecten, contracten, vraagspecificaties en uitvoering van werk door marktpartijen.

Tevens is in de Cybersecurity Implementatierichtlijn Objecten - RWS rekening gehouden met de risico mitigatiestrategie van RWS. Op basis van interne en externe onderzoeksrapporten en de hieruit voortvloeiende aanbevelingen is er voor gekozen om te starten met een set van top 10 maatregelpakketten. Bij implementatie van deze maatregelen zal RWS/Opdrachtnemer de belangrijkste kwetsbaarheden die kunnen leiden tot een onacceptabel risico voor RWS op het vlak van functionaliteit, veiligheid en imagoschade gaan beheersen. Primair hebben de maatregelen het doel om misbruik, uitval en fouten binnen de IV en IA te voorkomen.

Verder is in de richtlijn gezocht naar een balans tussen de meer generieke beheersdoelen en beheersmaatregelen uit de BIR RWS en de meer specifieke beheersdoelen en beheersmaatregelen op basis van de risico's en de risicogestuurde aanpak binnen RWS voor het werkveld van de IA.

1.3 Instructie voor toepassing

RWS streeft naar een passend niveau van beveiliging voor de objecten en de Infrastructuur waar de objecten onderdeel van uitmaken. Daarbij wordt aan een object een specifieke cyber-classificatie toegekend (zie voor deze cyber-classificatie per object de meest recente versie van de Infraclassificatie[1]). Deze cyber-classificatie correspondeert met een zgn. cybersecurity-weerstandsniveau, conform onderstaande tabel.

Classificatie object in Infraclassificatie	**Cybersecurity weerstandsniveau**
A	4
B	3
C	2
D	1
E	1

Voor een object met een weerstandsniveau 4 wordt een zwaarder maatregelenpakket geïmplementeerd dan voor een object met een weerstandsniveau 3. In dit document is een implementatierichtlijn opgenomen per weerstandsniveau.

Cybersecurity weerstandsvermogen in Ketens: Elke keten is zo sterk als de zwakste schakel. Indien de bediening of het beheer van object A wordt gedaan vanuit een initieel lager geclassificeerd object B, wordt de classificatie van dat object B verhoogd tot het cybersecurity weerstandsniveau van object A.
Als een RWS object nog niet voorzien is van een cyber-classificatie dient er contact gezocht te worden met de afdeling Security Center van RWS-CIV-IRN voor advies en correcte indeling qua cybersecurity weerstandsniveau.
In het geval dat er helemaal geen object uit de infraclassificatie lijst objecten voorkomt in de scope van de overeengekomen dienstverlening dan dient voor de beveiliging van de ICT-, ICS/SCADA-, DVM-systemen en datanetwerkcomponenten binnen de Infrastructuur RWS het Cybersecurity weerstandniveau van 1 te worden aangehouden.

Voorbeeld
Uitgaande van een tunnel met cyber-classificatie B (volgens bovenstaande vertaaltabel) dienen alle Cybersecurity beveiligingseisen zoals beschreven bij de proces- en systeem eisen in het contract, uitgewerkt te worden in het beveiligingsplan van de Opdrachtnemer. Voor de tunnel dienen de Cybersecurity beveiligingseisen uit het contract aangevuld te worden met maatregelen uit de bindende bijlagen waarnaar wordt verwezen in de proces- en systeemeisen. Bij de aanvulling met maatregelen dient voor de tunnel conform de bovenstaande vertaaltabel het cybersecurity weerstandsniveau 3 aangehouden te worden. Bij mogelijke overlap tussen de Cybersecurity proces- en systeemeisen in het contract en de specifiekere maatregelen uit de maatregelpakketten, dienen de specifieke maatregelen voorrang te hebben. Met de invulling van de specifieke maatregelen wordt tevens invulling gegeven aan de Cybersecurity proces- en systeemeisen in het contract.

1.4 Structuur

In het contract zijn de relevante beheersdoelen (lees Cybersecurity beveiligingseisen) en beheersmaatregelen beschreven die afgeleid zijn uit de BIR (RWS). Naast de Cybersecurity beveiligingseisen uit de BIR RWS zijn tevens de relevante Cyberse-

[1] Momenteel op te vragen bij PRIA of CIV-IRN/Security Center

curity beveiligingseisen en beheersmaatregelen uit de NCSC Checklist beveiliging ICS/SCADA systemen opgenomen in het contract. Indien noodzakelijk worden vanuit de proces- en systeemeisen verwezen naar de maatregelpakketten waar een verdieping plaatsvindt in de maatregelenset en dit is weer afhankelijk van het risico en het cybersecurity weerstandsniveau dat gehaald moet worden.

Hoofdstuk 2 beschrijft de maatregelpakketten die een verdieping of aanvulling vormen op de Cybersecurity beveiligingseisen. De maatregelpakketten zijn gerelateerd aan de risico's en de risico mitigatiestrategie die RWS hanteert. In de specifieke maatregelpakketten wordt tevens een link gemaakt met de infraclassificatie objecten van RWS. Afhankelijk van de infraclassificatie en de daaruit volgende cybersecurity weerstandsniveau van het object wordt een vaste set van maatregelen voorgeschreven. Bij de samenstelling van de specifieke maatregelpakketten is gebruik gemaakt van de NCSC Checklist beveiliging ICS/SCADA systemen en overige good practices voor de beveiliging van IA en ICS/SCADA systemen.

In bijlage A en B zijn de wachtwoord richtlijn en de Factsheet Wachtwoorden opgenomen.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

2 Specifieke maatregelpakketten

De specifieke maatregelpakketten zijn een aanvulling en verdieping op de Cybersecurity beveiligingseisen en maatregelen zoals beschreven bij de proces- en systeemeisen in het contract. De maatregelpakketten zijn gerelateerd aan de risico's en de risico mitigatiestrategie die RWS volgt om tot beheersing van kwetsbaarheden te komen. In de specifieke maatregelpakketten wordt tevens een link gemaakt met de infraclassificatie objecten van RWS.

RWS streeft naar een passend niveau van beveiliging voor de objecten. Daarbij wordt aan een objecttype een zgn. Cybersecurity weerstandsniveau toegekend dat correspondeert met het te beschermen belang van het object. Voor een object met een weerstandsniveau 4 wordt een zwaarder maatregelenpakket geïmplementeerd dan voor een object met een weerstandsniveau 3.

In de tabel hieronder wordt het Cybersecurity weerstandsniveau weergegeven dat nagestreefd moet worden voor de beveiliging van de verschillende objecten.

Cyber classificatie object in Infraclassificatie	**Cybersecurity weerstandsniveau**
A	4
B	3
C	2
D	1
E	1

Afhankelijk van de infraclassificatie en het daaruit volgende cybersecurity weerstandsniveau van het object wordt een vaste set van maatregelen voorgeschreven.

Bij mogelijke overlap tussen de Cybersecurity proces- en systeemeisen in het contract en de specifiekere maatregelen uit de maatregelpakketten, dienen de specifieke maatregelen voorrang te hebben. Met de invulling van de specifieke maatregelen wordt tevens invulling gegeven aan de Cybersecurity proces- en systeemeisen in het contract.

2.1 Maatregelen Fysieke toegangsbeveiliging IA-gerelateerde ruimten

Cybersecurity Weerstandsniveau	**4**	**3**	**2**	**1**
VRKI-referentie	4	3	2	1
Toegangsbeheer	Rijkspas VG-IA	Rijkspas Kantoor	Sleutel	Sleutel
Toegangsproces	Lokaal geldende regels en processen			
Organisatorisch	O2	O2	O1	O1
Bouwkundig	B3	B2	B1	B1
Compartimentering	C/M3	C/M2	C/M1	C/M1
Inbraak-installatie	E3	E2	E1	E1
Alarmering	AL3	AL2	AL1	AL0
Alarm opvolging	R3	R2	R1	R0

N.B.:

1. Naast bovengenoemde weerstandsniveaus 1 t/m 4 zijn door de DG en politieke top specifieke maatregelenpakketten te definiëren. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan bomvrije ruimten, kogelvrij glas of 24-uur on-site bewaking.
2. Voor richtlijnen voor de integrale fysieke beveiliging wordt verwezen naar het Handboek Security RWS (GPO).
3. Gemotiveerd afwijken van de hier genoemde implementatierichtlijnen kan, bijv. als dat efficiënter is in de integrale aanpak, als maar wel aan de bovenliggende weerstandseisen wordt voldaan.

Toelichting tabellen

Toegangsbeheer
Rijkspas VG-IA Toegang middels Rijkspas Vitale Gebieden (vanuit IA-perspectief) installatienormen (Grade 3)
Rijkspas Kantoor Toegang middels Rijkspas Kantoor installatienormen
Sleutel Toegang middels een fysieke sleutel (voor normering zie Bouwkundige maatregelen/sluitwerk)

Toegangsproces
Uitgangspunt is dat alleen toegang wordt verleend aan personen (internen / externen incl. bezoekers) die in de IA-gerelateerde ruimten moeten zijn vanwege het verrichten van werkzaamheden of het houden van toezicht.

Organisatorische maatregelen

O1 Standaard maatregelen + voorlichting over preventie + uitleg over het systeem.
O2 Als O1 + specifieke maatregelen opnemen in beveiligingsplan.

Bouwkundige maatregelen
B0 Het aanwezige hang- en sluitwerk handhaven.
B1 Hang- en sluitwerk met een inbraakwerendheid van 3 minuten volgens BRL3104 of klasse 2 NEN5096.
B2 Idem met inbraakwerendheid van 5 minuten. Alternatief: rolluiken, traliewerk, inbraakwerende beglazing.
B3 Idem met inbraakwerendheid van 10 minuten. Alternatief: rolluiken, traliewerk, inbraakwerende beglazing.

Compartimentering / Meeneem beperkende maatregelen

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

C/M1 Inbraakwerende kast/safe volgens VGW kwalificaties. Of M1 door verankeren, verplaatsen. Of bouwkundig compartiment C1. Alles met inbraakvertraging van 3 minuten.
C/M2 Inbraakwerende kast/safe volgens VGW kwalificaties. Of M2 door slagvaste vitrines, rolluiken e.d. Of bouwkundig compartiment C2. Alles met inbraakvertraging van 5 minuten.
C/M3 Inbraakwerende kast/safe volgens VGW kwalificaties. Of M3 door mistgenerator. Of bouwkundig compartiment C3. Alles met inbraakvertraging van 10 minuten.

Elektronische maatregelen
Ed Alleen voor woningen in risicoklasse 1. De (domestic) alarminstallatie met mogelijke doormelding naar (mobiele) telefoon. Grade 2 /NCP 2
E1 Inbraakalarminstallatie. Grade 2 /NCP 2
E2 Inbraakalarminstallatie met ruimtelijk werkende anti-masking detectoren. Grade 2 / NCP 2
E3 Inbraakalarminstallatie met anti-masking detectoren. Componenten Grade 3 /NCP 3

Alarmering
AL0 Optische en/of akoestische alarmgever en/ of alarmtransmissie naar (mobiele) telefoon
AL1 Alarmtransmissiesysteem niveau AL1 volgens NEN EN 50136-1-1 naar een PAC.
AL2 Alarmtransmissiesysteem niveau AL2 volgens NEN EN 50136-1-2 naar een PAC.
AL3 AL2 aangevuld met back-up melding (AL1) via andere transmissieweg (GPRS) naar de PAC.

Reactie (alarmopvolging)
R0 Alarmopvolging door sleutelhouder na melding naar (mobiele) telefoon.
R1 Alarmopvolging door PAC naar de sleutelhouder(s).
R2 Alarmopvolging door PAC naar een erkende Particuliere Bewakingsdienst.
R3 Als R2 + Politie (prioriteit 1) Technische alarmverificatie verplicht.

2.2 Maatregelen Logische toegang

Niveau	**Mens**	**Procedures & Organisatie**	**Techniek**
4	LTM 1	LTPO 1 t/m 5, 8, 9 en 10	LTT 1 t/m 3
3	LTM 1	LTPO 1 t/m 5, 7, 9	LTT 1 t/m 3
2	LTM 1	LTPO 1 t/m 6 en 9	LTT 1 t/m 3
1	LTM 1	LTPO 1 t/m 6 en 9	LTT 1 t/m 3

Mens	LTM1	Voor bewustwording, gedragsregels en training van, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van de Opdrachtnemer wordt verwezen naar de maatregelenset "bewustwording en training"
Procedures & Organisatie	LTPO1	De Opdrachtgever heeft het recht om controles uit te voeren op de naleving van het logische toegangsproces door de Opdrachtnemer.
	LTPO2	Er dient erop toe te worden gezien dat: • de toegang voor de bestuurders tot ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen uitsluitend op basis van het 'need to have' principe plaatsvindt; • de toewijzing en het gebruik van privileges van administrators en systeembeheerders beperkt dienen te blijven tot het noodzakelijke; • fysieke toegang tot objecten en ruimten waar zich informatie, software en andere bedrijfsmiddelen (o.a. apparatuur) bevinden, alsmede de logische toegang tot systemen, uitsluitend toegestaan wordt voor personen die hiertoe geautoriseerd zijn; • bij misbruik van accounts en autorisaties dienen disciplinaire maatregelen te worden genomen.
	LTPO3	De toegangsrechten van alle medewerkers (bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel) dient jaarlijks beoordeelt en geactualiseerd te worden in een formeel proces.
	LTPO4	De lokale logische toegang voor medewerkers tot de RWS infrastructuur, ICT, ICS/SCADA systemen en de centrale en lokale objectnetwerken dient bij de hiertoe verantwoordelijk gestelde en gemandateerde lijnmanager aangevraagd en goedgekeurd te worden.
	LTPO5	Bij remote toegang om beheeractiviteiten uit te voeren dient gebruik gemaakt te worden van de diensten die RWS hiervoor beschikbaar stelt.
	LTPO6	De logische toegang dient afhankelijk van de classificatie van het object als volgt te worden ingevuld: • Lokaal bediening en beheer – minimaal een user-id en wachtwoord combinatie met navolging van de wachtwoordrichtlijn • Remote toegang voor bediening en beheer - 'two factor' authenticatie en uitsluitend via de centrale beveiligde voorzieningen van RWS-CIV.
	LTPO7	De logische toegang dient afhankelijk van de classificatie van het object als volgt te worden ingevuld: • Lokaal bediening en beheer – 'two-factor' authenticatie ('bezit' plus 'kennis') met navolging van de wachtwoordrichtlijn • Remote toegang voor bediening en beheer - 'two factor' authenticatie en uitsluitend via de centrale beveiligde voorzieningen van RWS-CIV.
	LTPO8	De logische toegang dient afhankelijk van de classificatie van het object als volgt te worden ingevuld: • Lokaal bediening en beheer – Rijkspas Vitaal ('bezit' plus 'kennis') met navolging van de wachtwoordricht-

		lijn (indien technisch nog niet mogelijk dan minimaal op basis van user-id en wachtwoord combinatie) • Remote toegang voor bediening en beheer - 'two factor' authenticatie en uitsluitend via de centrale beveiligde voorzieningen van RWS/CIV.
	LTPO9	Er dient een geborgde procedure te bestaan die de toewijzing en verspreiding van authenticatiemiddelen aan bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel regelt alsmede het innemen daarvan bij functiewisseling of vertrek (in-, door- en uitstroming). In deze procedure dient ook de voorgeschreven handelingen bij verlies, diefstal dan wel beschadiging te worden opgenomen.
	LTPO10	De toegang voor onderhoud op afstand door een leverancier wordt alleen voor de geschatte duur van dat onderhoud opengesteld op basis van een wijzigingsverzoek of storingsmelding. De toegang wordt bewaakt en teruggezet bij afmelding van de call.
Techniek	LTT1	De logische toegang tot informatiesystemen en netwerk dient plaats te vinden na het succesvol doorlopen van het identificatie, authenticatie en autorisatieproces (IAA), waarbij de IAA- gegevens voor zover haalbaar in versleutelde vorm worden uitgewisseld en opgeslagen.
	LTT2	De toegang tot ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen is geblokkeerd, tenzij het expliciet is toegestaan.
	LTT3	Voor bedienaars en beheerders en systemen worden unieke ID's gehanteerd zodat uitgevoerde handelingen terug te leiden zijn tot een persoon of systeem.

2.3 Maatregelen Beveiligingsincidenten en incident Response Plan

Niveau	**Mens**	**Procedures & Organisatie**	**Techniek**
4	BIRM1	BIRPO1 t/m 7	BIRPT1
3	BIRM1	BIRPO1 t/m 7	BIRPT1
2	BIRM1	BIRPO1 t/m 3, 5 en 6	BIRPT1
1	BIRM1	BIRPO1 t/m 3 en 5	BIRPT1

Mens	BIRPM1	Voor bewustwording, gedragsregels en training van bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van de Opdrachtnemer wordt verwezen naar de maatregelenset "bewustwording en training".
Procedures & Organisatie	BIRPO1	Er dient een geborgde procedure te bestaan die regelt dat bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van externe partijen security incidenten en zwakke plekken in de beveiliging zo snel mogelijk melden bij de daartoe ingerichte meldpunten. Van bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van externe partijen moet worden geëist dat zij alle security incidenten, verdachte of zwakke plekken in systemen of diensten registreren en rapporteren aan de Objectverantwoordelijke/-beheerder.
	BIRPO2	Er is een Incident Manager benoemd en bijbehorende verantwoordelijkheden voor Cybersecurity zijn vastgesteld.
	BIRPO3	Er is bestaat een geborgde procedure voor de reactie op en eventuele escalatie van security incidenten. De security incidenten worden vastgelegd, gerapporteerd, gerouteerd, geanalyseerd, gekwantificeerd en afgewikkeld in relatie tot het betrouwbaarheidsniveau en de ernst van de storing. Welke rolhouders aanspreekbaar zijn inzake storingen, security incidenten en zwakke plekken. De verantwoordelijkheden en incidentenprocedure moet gecommuniceerd worden naar de bedienaars, beheerders en overig onder-

		steunend personeel zowel van RWS als die van externe partijen.
	BIRPO4	De Opdrachtnemer draagt zorg voor aansluiting en borging van het eigen incidentmanagementproces op die van RWS-CIV.
	BIRPO5	Voor het afhandelen van urgente en niet-standaard security incidenten (bijv. bij computervirusinfecties en aanvallen via publieke netwerken zoals internet) wordt de Incident-manager van RWS-CIV ingeschakeld.
	BIRPO6	Er dient een geborgde procedure te bestaan voor incident-respons ingeval van incidenten en calamiteiten.
	BIRPO7	Jaarlijks dienen de incident responseplannen beproefd te worden aan de hand van een actueel oefenplan om te bewerkstelligen dat ze doeltreffend blijven. Onderdeel van incidentresponse is het testen van de noodbediening.
Techniek	BIRPT1	De ingebouwde beveiligingsfuncties, controlemechanismen en waarschuwingen die systemen genereren dienen geactiveerd en benut te worden voor registratie en rapportage van beveiligingsincidenten.

2.4 Maatregelen Netwerkkoppelingen

Niveau	**Mens**	**Procedures & Organisatie**	**Techniek**
4	NKM 1	NKPO 1 t/m 8	NKT 1 en 2
3	NKM 1	NKPO 1 t/m 8	NKT 1 en 2
2	NKM 1	NKPO 1, 2, 4, 5, 6 en 8	NKT 1 en 2
1	NKM 1	NKPO 1, 2, 4, 5, 6 en 8	NKT 1 en 2

Mens	NKM1	Voor bewustwording, gedragsregels en training van bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van de Opdrachtnemer wordt verwezen naar de maatregelenset "bewustwording en training".
Procedures & Organisatie	NKPO1	De Opdrachtnemer draagt zorg voor en ziet erop toe dat alle netwerkkoppelingen met het lokale objectnetwerk strikt en uitsluitend plaatsvinden via de beveiligde centrale netwerkvoorzieningen en koppelpunten van RWS (zoals vastgelegd in de PDC Netwerken van RWS- CIV) en dat de overige generieke centrale netwerkdiensten evenals overige ondersteunende ICT worden afgestemd en afgenomen van de RWS dienst Centrale Informatievoorziening (CIV). Rechtstreekse toegang tot ICS/SCADA-systemen vanuit een publiek netwerk - waaronder het gebruik van internet en e-mail - is verboden.
	NKPO2	De Opdrachtnemer draagt zorg voor en ziet erop toe dat bij netwerkkoppelingen tussen het object en de centrale netwerken van RWS (NNV/VicNet) de aansluitvoorwaarden van NNV/VicNet in acht worden genomen. Voor remote logische toegang van personeel tot de aan het object gekoppelde systemen moet de procedure "Toegang Derden" van RWS-CIV worden gevolgd waarbij de Objectverantwoordelijke/-beheer de aanvraag verzorgt.
	NKPO3	De Opdrachtnemer draagt zorg voor en ziet erop toe dat bij renovatie en nieuwbouw van lokale objectdatanetwerken afstemming plaatsvindt met de RWS-CIV voor beoordeling en aansluiting van de lokale objectdatanetwerken aan de centrale netwerken, netwerkvoorzieningen, de RWS Netwerkarchitectuur inclusief security en de IA-kaderstelling.
	NKPO4	De Opdrachtnemer dient zorg te dragen dat het aantal data netwerkkoppelingen tussen ICS/SCADA systemen en andere datanetwerken beperkt blijft tot alleen de functioneel noodzakelijke, waarbij de koppeling een passende vorm

		van beveiliging kent en geen onacceptabele risico's oplevert voor het object en de centrale netwerkdienstverlening. Voor elke koppeling is een risicoanalyse en afweging gemaakt.
	NKPO5	De Opdrachtnemer draagt zorg voor en ziet erop toe dat het lokale objectdatanetwerk gehardend is door niet noodzakelijke netwerkservices uit te zetten (voor hardening zie 'Maatregelen bescherming tegen malware, hardening en patching').
	NKPO6	Het koppelen van mobiele apparatuur van derden of removable media aan lokale ICS/SCADA systemen, lokale objectdatanetwerken of het RWS datanetwerk dient plaats te vinden na autorisatie van de hiertoe aangewezen en gemandateerde functionaris aan de kant van de Opdrachtnemer.
	NKPO7	De Opdrachtnemer draagt zorg voor de beschikbaarheid van de actuele configuratiegegevens van de lokale objectnetwerken door middel van een Configuration Management Database (CMDB).
	NKPO8	De Opdrachtnemer draagt zorg voor een geborgde procedure die aanhaakt en opvolging geeft aan geregistreerde datanetwerkincidentmeldingen vanuit RWS-CIV.
Techniek	NKT1	Wanneer configuratie van ICS/SCADA-systemen op afstand plaatsvindt, dient dit altijd over beveiligde verbindingen plaats te vinden. Het gebruik van onveilige communicatieprotocollen zoals FTP, Telnet, VNC en RDP dient vermeden te worden. Indien dit niet haalbaar is, mogen deze enkel gemotiveerd worden ingezet wanneer een additioneel encryptiekanaal wordt toegepast (zoals SSL, TLS of IPSEC).
	NKT2	ICS/SCADA en de ondersteunende systemen en besloten (lokale) objectnetwerken mogen geen directe verbindingen hebben met kantoornetwerken.

2.5 Maatregelen bescherming tegen malware, hardening en patching

Niveau	**Mens**	**Procedures & Organisatie**	**Techniek**
4	MHPM 1	MHPPO 1 t/m 10	MHPT 1 t/m 2
3	MHPM 1	MHPPO 1 t/m 10	MHPT 1 t/m 2
2	MHPM 1	MHPPO 1 t/m 5, 8, en 10	MHPT 1 t/m 2
1	MHPM 1	MHPPO 1 t/m 5, 8, en 10	MHPT 1 t/m 2

Mens	MHPM1	Voor bewustwording, gedragsregels en training van bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van de Opdrachtnemer wordt verwezen naar de maatregelenset "bewustwording en training".
Procedures & Organisatie	MHPPO1	De Opdrachtnemer dient over een geborgde procedure en voorzieningen te beschikken voor detectie van en preventie tegen malware waarbij de anti-malware software en signature updates dagelijks dienen plaats te vinden.
	MHPPO2	De Opdrachtnemer dient over een geborgde procedure te beschikken voor het (laten) hardenen van ICS/SCADA en overige ondersteunde ICT-systemen en datanetwerkelementen door: • niet noodzakelijke datanetwerkservices uit te zetten; • het verwijderen (patchen) van bekende kwetsbaarheden; • alle poorten die niet nodig zijn te deactiveren/blokkeren; • alle default "access points" te verwijderen;

		• De default accounts uit te schakelen conform het wachtwoord policy; • Indien beschikbaar gebruik te maken van de security opties van leveranciers.
	MHPPO3	De Opdrachtnemer dient zorg te dragen dat zijn ICT systemen, die gekoppeld worden aan de ICT en IA van Opdrachtgever voorzien zijn van alle recente beveiligingsupdates en patches.
	MHPPO4	De Opdrachtnemer dient over een geborgde procedure te beschikken waarmee tijdig gereageerd kan worden op technische kwetsbaarheden van de in gebruik zijnde ICS/SCADA en ondersteunende ICT-systemen en netwerken.
	MHPPO5	De Opdrachtnemer dient over een geborgde procedure te beschikken voor patching waarin taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden van de betrokken rolhouders zijn beschreven inclusief de van toepassing zijn doorlooptijden.
	MHPPO6	Bij patches en anti-virusupdates, die vanaf Internet worden gedownload, wordt gecontroleerd dat met de juiste Internetsite contact is gelegd en/of wordt het gebruik van digitale handtekeningen geverifieerd met gebruik van een betrouwbare certificate authority.
	MHPPO7	Indien patches om bepaalde redenen bewust niet worden doorgevoerd, dient deze afweging schriftelijk te worden vastgelegd voorzien van een risicoafweging.
	MHPPO8	De Opdrachtnemer dient te beschikken over een herstelplan na een besmetting met malware, waaronder alle nodige voorzieningen voor back-up, kopieën van gegevens en programmatuur evenals herstelmaatregelen.
	MHPPO9	Voor zover technisch te scannen dienen zowel intern ontworpen als ingekochte systemen en applicaties jaarlijks op fouten in code, malware of generieke beveiligingskwetsbaarheden te worden gescand.
	MHPPO10	De Opdrachtnemer draagt zorg voor en ziet erop toe dat gegevensdragers, beheer- en onderhoudsapparatuur altijd vooraf op malware gecontroleerd worden voordat deze worden gekoppeld aan ICS/SCADA of overige ondersteunende ICT-systemen en lokale objectdatanetwerken.
Techniek	MHPT1	Indien mogelijk dienen ICS/SCADA-systemen zodanig (her)geconfigureerd te worden dat auto-run van USB-tokens, USB harde schijven, mounted network shares of andere removable media niet wordt toegestaan.
	MHPT2	Antimalware voorzieningen moeten in afstemming met RWS-CIV ingezet worden.

2.6 Maatregelen Logging en Monitoring

Niveau	**Mens**	**Procedures & Organisatie**	**Techniek**
4	LMM1	LMPO1 t/m 5	LMT1 t/m 5
3	LMM1	LMPO1 t/m 5	LMT1 t/m 5
2	LMM1	LMPO1 t/m 4	LMT1 t/m 4
1	LMM1	LMPO1 t/m 4	LMT1 t/m 4

Mens	LMM1	Voor bewustwording, gedragsregels en training van bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van de Opdrachtnemer wordt verwezen naar de maatregelenset "bewustwording en training".
Procedures	LMPO1	De handelingen van medewerkers, beheerders, meldingen

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

& Organisatie		vanuit systemen en eventlogs dienen te worden vastgelegd in audit-logbestanden waarbij een logregel minimaal de volgende gegevens bevat: • de gebeurtenis zelf; • een tot een natuurlijk persoon herleidbare gebruikersnaam of een (systeem)-ID • het object waarop de handeling werd uitgevoerd • het resultaat van de handeling • de datum en het tijdstip van de gebeurtenis • optioneel de identiteit van het werkstation of de locatie • een doorlopende en unieke nummering per logregel
	LMPO2	De Opdrachtnemer draagt zorg voor en ziet er op toe dat: • de loggegevens in een apart bestand worden weggeschreven en opgeslagen die alleen toegankelijk is voor speciaal hiertoe geautoriseerd personeel; • de logbestanden van ICS/SCADA, beveiliging en ondersteunende ICT-systemen en –netwerkelementen beschermd worden voor verlies of wijziging; • van systemen met logvoorzieningen de logbestanden drie maanden bewaard worden; • loggegevens die gebruikt zijn voor incidentonderzoeken conform de bewaartermijnen die de (feiten)onderzoekers aangeven langer worden bewaard.
	LMPO3	Voor de levering van logbestanden aan derden dient de RWS Objectverantwoordelijke/-beheerder expliciet toestemming te verlenen.
	LMPO4	De Opdrachtnemer draagt zorg voor een geborgde procedure die opvolging geeft aan meldingen uit de centrale logging en monitoringsvoorzieningen en proces vanuit RWS-CIV.
	LMPO5	De Opdrachtnemer heeft de afhankelijkheid van de geautomatiseerde gegevensoverdrachten tussen het ICS/SCADA en gekoppelde ICT-componenten in kaart gebracht. Een geborgde procedure is aanwezig voor het bewaken dat alle benodigde gegevens op tijd worden overgedragen en dat hierin geen fouten ontstaan.
Techniek	LMT1	Logfiles van ICS/SCADA, beveiliging en ondersteunende ICT-systemen en- netwerkelementen dienen in CSV-formaat opgeleverd te kunnen worden.
	LMT2	In een logregel worden in geen geval gevoelige gegevens opgenomen. Dit betreft onder meer gegevens waarmee de beveiliging doorbroken kan worden zoals wachtwoorden, inbelnummers, e.d.
	LMT3	Het overschrijven of verwijderen van logregels- en bestanden wordt gelogd in een nieuw aangelegde log.
	LMT4	De loginstellingen en -bestanden worden zodanig beschermd dat deze niet gewijzigd of gewist kunnen worden door ongeautoriseerden.
	LMT5	Voor kritieke ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen moet in afstemming met en op verzoek van Opdrachtgever beveiligingsspecifieke logsystemen worden ingezet.

2.7 Maatregelen Bewustwording en Training

Niveau	**Medewerker**	**Manager**
4	BTME1 t/m 22	BTMA1 t/m 6
3	BTME1 t/m 22	BTMA1 t/m 6
2	BTME1 t/m 22	BTMA1, 2, 3, 5 en 6
1	BTME1 t/m 22	BTMA1, 2, 5 en 6

Medewerker	BTME1	De Opdrachtnemer, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zijn verplicht om de door Opdrachtgever aangegeven en beschikbaar gestelde periodieke Cybersecurity cursussen, trainingen, E-Learning modulen te volgen en hiernaar te handelen.
	BTME2	Iedere medewerker is zich bewust van de voor hem/haar van toepassing zijnde taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden voor beveiliging en weet dat gebruikers- en systeemactiviteiten worden gelogd.
	BTME3	De Opdrachtnemer, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel nemen de Cybersecurity beveiligingsinstructies strikt in acht en zijn verantwoordelijk voor hun aandeel in de beveiliging van het object.
	BTME4	De Opdrachtnemer, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel doen aan sociale controle, spreken elkaar aan op ontoelaatbaar en risicovol gedrag en bespreken geconstateerde onregelmatigheden in het periodieke werkoverleg met het eigen management/Objectbeheerder.
	BTME5	Bij het constateren van een security incident dient de Opdrachtnemer, bedienaar, beheerder en overig ondersteunend personeel dit direct als een security incident te melden bij de verantwoordelijke objecteigenaar/ -beheerder. Er is sprake van een security incident bij het manifest worden van een (dreigend of reeds opgetreden) security risico als gevolg van een (mogelijke) overtreding van het Cybersecurity beleid of onregelmatigheid. Voorbeelden van security incidenten zijn: • verlies van dienst, apparatuur of voorzieningen; • systeemstoringen of overbelasting; • menselijke fouten die leiden tot functionele verstoring of uitval van systemen; • inbreuk op fysieke en logische beveiligingsvoorzieningen van het object; • inbreuk op de bediening en beheer; • ongeautoriseerde systeemwijzingen; • niet-naleving van beleid of gedragsregels; • virusmeldingen; • verlies of diefstal van bedrijfsmiddelen; • oneigenlijk gebruik van bevoegdheden; • - vandalisme, moedwillige beschadiging.
	BTME6	Afwijkend systeemgedrag kan een aanwijzing zijn voor een aanval op de beveiliging of voor een daadwerkelijk beveiligingslek en behoort daarom altijd direct te worden gerapporteerd als een beveiligingsincident en gemeld aan de Objectverantwoordelijke/-beheerder.
	BTME7	De Opdrachtnemer, Bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel moeten bij het constateren van eventuele onregelmatigheden dan wel onveilige situaties die handelingen verrichten of maatregelen treffen die verdere uitbreiding van het incident kunnen voorkomen dan wel de schade beperken.
	BTME8	Bedienaars, beheerders en overig ondersteunend perso-

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

		neel gaan zorgvuldig om met de verstrekte persoonsgebonden fysieke toegangsmiddelen voor het object en de (systeem, bedien, technische) ruimten hierbinnen en delen deze niet met collega's.
	BTME9	De Opdrachtnemer, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel creëren geen eigen netwerkkoppelingen op het object en melden dit als een beveiligingsincident als er een zelf aangelegde netwerkkoppeling wordt geconstateerd.
	BTME10	De Opdrachtnemer, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel nemen de wachtwoordrichtlijn voor de logische toegang tot ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen in acht.
	BTME11	De Opdrachtnemer, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel koppelen geen mobiele apparatuur of removable media aan de ICS/SCADA, overige ondersteunende ICT-systemen en object netwerken. Uitgezonderd zijn de beheerders die dit alleen na autorisatie van de hiertoe gemandateerde functionaris en uitgevoerde actuele malwarecontrole van apparatuur/media mogen doen.
	BTME12	Voor de Opdrachtnemer, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel is toegang tot internet en het gebruik van email vanaf ICS/SCADA en overige daaraan ondersteunende ICT-systemen strikt verboden.
	BTME13	De Opdrachtnemer, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel mogen de beschikbaar gestelde toegangsmiddelen (tokens, pasjes) tot ICS/SCADA en ondersteunende systemen en –netwerken alleen gebruiken voor het doel waarvoor ze ontworpen zijn. Hierbij mogen de getroffen beveiligingsmaatregelen niet omzeild worden.
	BTME14	Bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel houden hun accountgegevens strikt geheim; zij gebruiken hun account en uitgegeven autorisaties alleen zelf en staan niet toe dat anderen onder hun account kunnen inloggen. Handelingen zijn altijd te herleiden naar de voor dat account geautoriseerde persoon.
	BTME15	De Opdrachtnemer, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel dienen op ICS/SCADA en de overige ondersteunende ICT systemen en –netwerken de standaard/default/fabrieksaccounts en/of wachtwoorden bij ingebruikname te wijzigen conform de wachtwoordrichtlijn van RWS.
	BTME16	Bij het constateren van onregelmatigheden in de logische toegang tot ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen dient de Opdrachtnemer dit onverwijld als een beveiligingsincident te melden bij de Objectverantwoordelijke/-beheerder.
	BTME17	Ongeautoriseerd aan- of afkoppelen van removable apparatuur of usb-sticks aan het netwerk of ICS/SCADA systemen is strikt verboden.
	BTME18	Alleen geautoriseerde medewerkers/beheerders mogen systemen die voorzien zijn van de laatste security updates, patches en actuele viruscontroleprogrammatuur koppelen aan objectdatanetwerken of ICS/SCADA systemen.
	BTME19	Gegevensdragers worden altijd vooraf op malware gecontroleerd voordat deze worden gekoppeld aan ICS/SCADA of overige ondersteunende ICT-systemen en netwerken.
	BTME20	Incidenten die zich voordoen binnen het wijzigingsproces en afwijkingen van het wijzigingsproces moeten worden gemeld bij de Objectverantwoordelijke/ -beheerder.
	BTME21	Onregelmatigheden, incidenten en storingen binnen het

		back-up en recovery proces moeten worden gemeld bij de Objectverantwoordelijke/ -beheerder.
	BTME22	De Opdrachtnemer, bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zorgen ervoor dat onbeheerde ICS/SCADA-systemen en overige ICT-apparatuur – zo mogelijk - wordt gelocked.
Manager	BTMA1	Er dient bewerkstelligd te worden dat bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel continu bewust worden gemaakt door de Opdrachtnemer en geschikte training en regelmatige bijscholing krijgen met betrekking tot het beveiligingsbeleid en procedures, voor zover relevant voor hun functie.
	BTMA2	De Opdrachtnemer draagt zorg voor en ziet erop toe dat bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel: • de periodieke Cybersecurity cursussen, trainingen en E-Learningmodulen volgen en een actuele administratie hiervan aanwezig is; • de beschikking hebben over actuele (technische) beheerdocumentatie, gebruikers- en/of installatiehandleidingen voor de ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen en bedrijfsmiddelen; • dat werkzaamheden door gescreend personeel uitgevoerd worden en dat geheimhouding is overeengekomen voor ingehuurd personeel, objectverantwoordelijke/-beheerder bepaalt in welke situaties dit aan de orde is en de vorm waarin; • ingehuurd personeel een geheimhoudingsverklaring heeft ondertekend; • dat bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel van zowel RWS als die van externe partijen alle bedrijfsmiddelen, ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systeemdocumentatie van RWS die ze in hun bezit hebben retourneren bij beëindiging van hun dienstverband, contract of overeenkomst; • dat de toegangsrechten van alle bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel van zowel RWS als die van externe partijen de verstrekte toegangsmiddelen direct worden geblokkeerd bij beëindiging van het dienstverband, het contract of na wijziging van de overeenkomst worden aangepast; • dat calamiteitenplannen worden betrokken in de bewustwordingstrainingen, trainingen en testactiviteiten; • gebruik van de centraal beschikbaar gestelde technische middelen voor fysieke en logische toegang op medewerkers niveau.
	BTMA3	De Opdrachtnemer/objectverantwoordelijke/-beheerder/verantwoordelijk management bespreekt en evalueert in de periodieke werkoverleggen de beveiligingsincidenten van de afgelopen periode, hoe op dergelijke incidenten is geacteerd, hoe het beter kan en hoe deze in de toekomst vermeden kunnen worden alsmede de feedback van de bewustwordingsactiviteiten en specifieke trainingen.
	BTMA4	De Opdrachtnemer ziet erop toe dat werknemers en ingehuurd personeel zich houden aan de gedragsregels voor beveiliging zoals fysieke en logische toegang en melding van beveiligingsincidenten. Voor zover controle op naleving van gedragsregels mogelijk is, wordt hiervoor een controleprogramma met steekproefsgewijze controles vastgesteld en uitgevoerd.
	BTMA5	De Opdrachtnemer besteedt en bespreekt Cybersecurity in de functioneringsgesprekken met medewerkers en be-

		heerders en maakt hiertoe opleidingsplannen waarbij wordt toegezien op uitvoering.
	BTMA6	De Opdrachtnemer dient bij het constateren van onregelmatigheden in de logische toegang tot ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen uit voorzorg in dergelijke situaties het betreffende account en wachtwoord altijd te laten wijzigen.

2.8 Maatregelen gecontroleerd wijzigen

Niveau	**Mens**	**Procedures & Organisatie**	**Techniek**
4	GWM 1	GWPO 1 t/m 9	GWT 1 en 2
3	GWM 1	GWPO 1 t/m 9	GWT 1 en 2
2	GWM 1	GWPO 1 t/m 3, 5, 7 en 9	GWT 1 en 2
1	GWM 1	GWPO 1 t/m 3, 5, 7 en 9	GWT 1 en 2

Mens	GWM1	Voor bewustwording, gedragsregels en training van bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van de Opdrachtnemer wordt verwezen naar de maatregelenset "bewustwording en training".
Procedures & Organisatie	GWPO1	De Opdrachtnemer dient over een geborgde procedure te beschikken voor het (laten) inventariseren en registreren van alle Configuration Items (CI's) met bijbehorende settings/configuraties in een Configuration Management Database (CMDB) die actueel wordt gehouden.
	GWPO2	De Opdrachtnemer dient over een geborgde wijzigingsprocedure te beschikken voor het doorvoeren van wijzigingen aan ICS/SCADA en ondersteunende ICT systemen, beveiliging- en netwerkomgeving. Alle wijzigingen worden conform de wijzigingsprocedure geregistreerd. Updates en patches dienen via de reguliere wijzigingsprocedure te verlopen.
	GWPO3	Wijzigingen mogen alleen door geautoriseerde beheerders worden aangevraagd en uitgevoerd.
	GWPO4	Voor wijzigingen aan ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen dient altijd een risicoafweging te worden gemaakt. De risicoafweging en de hieruit voortvloeiende maatregelen moeten voordat uitvoering van werkzaamheden plaatsvindt zijn goedgekeurd door de Objectverantwoordelijke/ -beheerder.
	GWPO5	De wijzigingen worden bijgewerkt in de CMDB en jaarlijks worden de settings/configuraties van ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen in de CMDB vergeleken met de daadwerkelijke en de CMDB indien nodig bijgewerkt.
	GWPO6	Wijzigingen in ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen moeten indien mogelijk vooraf aan de implementatie in productie te worden getest om te bewerkstelligen dat er geen nadelige gevolgen zijn voor de functionaliteit of beveiliging van de organisatie. Indien haalbaar moet voor ICS/SCADA en overige ondersteunende ICT-systemen controle worden uitgevoerd voor de authenticiteit/integriteit van de software voorafgaande aan de implementatie op operationele systemen.
	GWPO7	De Opdrachtnemer draagt zorg voor en ziet erop toe dat noodwijzigingen die buiten het reguliere wijzigingsproces om zijn aangebrachte als gevolg van incidenten met een bijzonder (urgent) karakter achteraf alsnog de gebruikelijke procedures volgen en de CMDB administratie wordt bijgewerkt.
	GWPO8	Voor elke wijziging is een terugval scenario opgesteld

		waarin is vastgelegd waaruit de terugval bestaat, onder welke condities tot een terugval wordt overgegaan en wie daartoe kan besluiten. Kort na de implementatie van een wijziging dient een test plaats te vinden om te verifiëren dat de wijziging is gelukt of dat op het terugval scenario moet worden overgegaan.
	GWPO9	De Opdrachtnemer ziet erop toe dat naar aanleiding van een wijziging uitgeschakelde beveiligingsmaatregelen weer zijn geactiveerd alvorens de wijziging te sluiten.
Techniek	GWT1	Alle CI's met bijbehorende settings/configuraties en de wijzigingen hierop worden geregistreerd in een CMDB.
	GWT2	Voor zover beschikbaar wordt gebruik gemaakt van test-voorzieningen.

2.9 Maatregelen beheer en onderhoud

Niveau	**Mens**	**Procedures & Organisatie**	**Techniek**
4	BOM 1	BOPO 1 t/m 8	BOT 1 t/m 2
3	BOM 1	BOPO 1 t/m 8	BOT 1 t/m 2
2	BOM 1	BOPO 1 t/m 4, 6 en 8	BOT 1 t/m 2
1	BOM 1	BOPO 1 t/m 4, 6	BOT 1 t/m 2

Mens	BOM1	Voor bewustwording, gedragsregels en training van bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van de Opdrachtnemer wordt verwezen naar de maatregelenset "bewustwording en training".
Procedures & Organisatie	BOPO1	De Opdrachtnemer draagt zorg voor het evalueren van risico's en effectieve werking van de getroffen beheersmaatregelen voor beveiliging in het kader van life-cyclemanagement.
	BOPO2	De Opdrachtnemer draagt zorg voor en ziet erop toe dat waar nodig in de beheer- en onderhoudscontracten met zelfstandige hulppersonen: • Geheimhouding opgenomen is; • Training- en opleidingsvereisten alsmede overige benodigde certificeringen beschreven zijn; • Welke screening van personeel nodig is (bijv. VOG); • Beschreven is dat de RWS gedragsregels voor beveiliging en communicatie strikt in acht moeten worden genomen; • Een concrete procedure bekend is en is vastgelegd met betrekking tot incidentresponse en voor escalatieprocedures met de leverancier (7*24) • De procedures voor fysieke toegang tot objecten en ruimten en de logische toegang tot systemen vastgelegd zijn; • De registratie en rapportage van beveiligingsincidenten geregeld is; • Beschreven is dat handelingen van medewerkers en systemen gelogd en gemonitord worden; • Beschreven is dat loggegevens van RWS beschermd moeten worden tegen verlies en wijziging en niet voor andere doeleinden gebruikt mogen worden; • De bewaartermijnen van back-ups en logbestanden geregeld is; • De procedures voor aan- en afkoppeling van apparatuur beschreven zijn; • De netwerkaansluitvoorwaarden overeengekomen zijn; • De procedure "Toegang Derden" van de CIV gevolgd moet worden voor de logische toegang tot netwerken en systemen. De tijdelijke toegang tot de systemen ten

		behoeve van ondersteuning dient geautoriseerd te zijn en handelingen dienen te worden gelogd. • Beschreven is dat onderhoud en wijzigingen op ICS/SCADA systemen alleen uitgevoerd mogen worden vanaf systemen die voorzien zijn van de laatste security updates en patches en actuele viruscontroleprogrammatuur; • Beschreven is dat netwerkkoppelingen op objectnetwerken altijd en strikt via de beveiligde centrale voorzieningen van RWS verlopen; • Welke netwerkkoppelingen er toegestaan zijn; • Beschreven is dat logging en monitoring van netwerkverkeer plaatsvindt via de centrale voorzieningen van RWS; • Beschreven is dat wijzigingen conform het wijzigingsproces van RWS uitgevoerd mogen worden; • Beschreven is dat patchen strikt conform de Patchrichtlijnen en doorlooptijden van RWS uitgevoerd moeten worden; • Beschreven is hoe omgegaan moet worden met alarmvoorzieningen van het object en de alarmopvolging; • Beschreven is dat het ongeautoriseerd koppelen van removable media en usb sticks aan het RWS of objectnetwerken strikt verboden is.
	BOPO3	De Opdrachtnemer draagt waar nodig zorg voor en ziet erop toe dat in de SLA/DAP afspraken met Opdrachtgever en zelfstandige hulppersonen worden gemaakt over: • De dienstverlening en functionaliteit; • Tijd van openstelling, bereikbaarheid en reactietijd, incident melding en afhandeling; • Wat wordt verstaan onder een storing, beveiligingsincident en zwakke plek; • Het classificeren van incidenten en de geldende maximale oplossingsduur; • Escalatieprocedures (horizontaal en verticaal) bij overschrijding van de overeengekomen normtijden inclusief namen en telefoonnummers. • Het indienen en afhandelen van wijzigingsverzoeken; • Directe melding van beveiligingsincidenten; • Noodprocedures met zowel interne als externe leveranciers voor ICT en ICS/SCADA systemen; • Ondersteuning bij calamiteiten en beschikbaarheid van reserve onderdelen en apparatuur; • De communicatielijnen (wie, wanneer en waarover); • Hoe de fysieke en logische toegang tot systemen en ruimten geregeld is; • De bewaartermijn van back-ups en logbestanden; • Rapportages die verplicht zijn zoals die voor beveiligingsincidenten en welke frequentie daarvoor geldt; • Het signaleren van nieuwe kwetsbaarheden en tijdig uitbrengen van patches door de leverancier; • Het testen van software-updates alvorens deze in productie gaan; • Evaluatie en actualisatie;
	BOPO4	De Opdrachtnemer draagt zorg voor de beschikbaarheid en onderhoud van (technische) beheerdocumentatie, gebruikers- en/of installatiehandleidingen voor de ICT en IA systemen alsmede procedures voor het opnieuw opstarten en herstellen van het systeem in geval van systeemstoringen.
	BOPO5	De Opdrachtnemer draagt zorg voor een geborgde procedure die de personele toegang van al het vast onderhoudspersoneel voorafgaand de uitvoering van werkzaamheden regelt. Hiervoor kan de onderstaande "Good Practice" "**Maat-**

		regelen personele toegang" gebruikt worden.
	BOPO6	De Opdrachtnemer houdt toezicht op de operationele uitvoering en naleving van: • de uitvoering van wijzigingen conform de wijzigingen procedure; • de procedure voor fysieke toegang; • de procedure voor logische toegang; • patching, de back-up procedure en bewaartermijnen; • incidentmanagement, log- en incidentrapportages en de analyse hiervan.
	BOPO7	De Opdrachtnemer draagt zorg voor en ziet erop toe dat het objectspecifieke continuïteitsplan aanhaakt op het regionale calamiteitenplan van Opdrachtgever en wordt meegenomen in de periodieke oefeningen.
	BOPO8	De Opdrachtnemer dient jaarlijks de opzet, bestaan en werking van de getroffen maatregelen te (laten) onderzoeken, evalueren en bij te stellen. De resultaten dienen te worden gerapporteerd aan Opdrachtgever.
Techniek	BOT1	Voor de fysieke toegang (ICT-deel) van bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van externe partijen tot objecten en de ruimten hierbinnen wordt gebruikt gemaakt van de PDC producten en diensten van RWS-CIV en RWS-CD.
	BOT2	Voor (remote) logische toegang van bedienaars en beheerders tot het netwerk en ICS/SCADA systemen wordt gebruikt gemaakt van de PDC producten en diensten van RWS-CIV.

Good Practice - Maatregelen personele toegang

De Opdrachtnemer dient te verzorgen dat al het vast onderhoudspersoneel voorafgaand aan zijn/haar operationele inzet en vervolgens steeds binnen een periode van twee jaar:
- een persoonlijke geheimhoudingsverklaring ondertekent en overhandigt aan de Opdrachtgever;
- zich daarbij legitimeert en een goed gelijkende pasfoto overhandigt aan de Opdrachtgever;
- een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) bezit en een kopie daarvan aan de Opdrachtgever overlegt welke is gerelateerd aan de beoogde Werkzaamheden.

Hangende de aanvraag voor een VOG kan volstaan worden met een eigen verklaring van de betreffende medewerker gedurende een periode van maximaal zes weken welke niet verlengd kan worden.
De Opdrachtnemer dient er op toe te zien dat al het onderhoudspersoneel dat niet structureel verschijnt:
- Zich legitimeert;
- In specifieke gevallen op eerste verzoek van de Opdrachtgever bereid is een eigen verklaring en een geheimhoudingsovereenkomst te ondertekenen.

De Opdrachtnemer dient al haar medewerkers nadrukkelijk te informeren over het feit dat het doorgeven van informatie over de werking, inrichting, organisatie rondom de objecten in welke vorm dan ook NIET zal geschieden dan na uitdrukkelijke toestemming van de Opdrachtgever.
Iedere geconstateerde afwijking van bovenstaande eisen dient door de Opdrachtnemer te worden behandeld als security incident.

2.10 Maatregelen Back-ups

Niveau	**Mens**	**Procedures & Organisatie**	**Techniek**
4	BUM 1	BUPO 1 t/m 5	BUT 1

3	BUM 1	BUPO 1 t/m 5	BUT 1
2	BUM 1	BUPO 1 t/m 5	BUT 1
1	BUM 1	BUPO 1 t/m 3	BUT 1

Mens	BUM1	Voor bewustwording, gedragsregels en training van bedienaars, beheerders en overig ondersteunend personeel zowel van RWS als die van de Opdrachtnemer wordt verwezen naar de maatregelenset "bewustwording en training".
Procedures & Organisatie	BUPO1	Dagelijks dient automatisch een back-up gemaakt te worden van alle in het systeem aanwezige dynamische en configuratiegegevens welke back-up op het systeem zelf of op de hoofdlocatie van het systeem mag worden opgeslagen. De juiste verwerking van de back-up wordt bewaakt op basis van het back-up log. Deze back-ups worden een week bewaard.
	BUPO2	De integriteit en beschikbaarheid van de laatste drie versies van de ICS/SCADA systemen, programmatuur en besturingssystemen dient gewaarborgd te worden door het maken en testen van systeemimages/back-ups, conform een geborgde procedure: • systeemimages/back-ups worden gemaakt vooraf en na iedere (functionele) systeemwijziging en wanneer wijzigingen uitblijven wordt de systeemimage/back-up van de laatste versie op jaarbasis vernieuwd, met deze back-up moet men in staat zijn een volledige rollback naar de werkende situatie terug te kunnen gaan; • Deze back-ups worden opgeslagen op een locatie die zich op zodanige afstand bevindt dat geen schade aan de back-up kan worden aangericht als een calamiteit zich voordoet op de locatie waar het systeem zich bevind; • Back-ups en de ruimte waarin ze zijn opgeslagen behoren fysiek goed te worden beschermd volgens dezelfde normen die gelden voor de hoofdlocatie en zijn alleen toegankelijk voor bevoegden; • Back-ups worden bewaard tot het moment van uitdienstname van betreffend systeem; • Ingeval de back-up terug wordt gezet, dient eventueel ook rekening te worden gehouden met ook het terugzetten van de dynamische gegevens over de systeemstatus.
	BUPO3	Er bestaan gedocumenteerde herstelprocedures en volledige en actuele registers van back-up kopieën.
	BUPO4	Herstelprocedures moeten jaarlijks worden gecontroleerd en getest, om te waarborgen dat ze doeltreffend zijn, dat ze werken en dat ze kunnen worden uitgevoerd binnen de daarvoor overeengekomen tijd. Jaarlijks wordt een recovery test gedaan om te zien of de media nog leesbaar is. Herstelprocedures zijn onderdeel van de disaster recovery planning.
	BUPO5	Door de Opdrachtnemer worden maandelijks de gemelde incidenten en storingsmeldingen inzake back-up geëvalueerd en waar nodig maatregelen getroffen.
Techniek	BUT1	Benodigde voorzieningen voor het back-up en restoreproces worden in overleg met de Opdrachtgever ingevuld.

Bijlage A: Wachtwoord Richtlijn

Er is een wachtwoordbeleid geïmplementeerd voor de ICS/SCADA systemen die het achterhalen van wachtwoorden economisch onrendabel en praktisch onhaalbaar maakt. Eindgebruikers en beheerders leven dit wachtwoordbeleid na. De "factsheet wachtwoorden" maakt integraal onderdeel uit van de Wachtwoord Richtlijn.

De eisen aan een wachtwoord zijn als volgt:

- Lengte: wachtwoorden bestaan minimaal uit 8 karakters voor gebruikers en minimaal 15 karakters voor beheerders;
- Sterkte: wachtwoorden moeten minimaal bestaan uit een combinatie van cijfers, hoofd- en kleine letters en leestekens;
- Hergebruik van hetzelfde wachtwoord op vervangingsmomenten is niet toegestaan;
- De standaard/default account en wachtwoord wordt uitgeschakeld of na eerste gebruik tijdens installatie gewijzigd;
- Na de initiële installatie van een IA- of ICT-component mag er geen default account/wachtwoordcombinaties meer aanwezig zijn in de component.

Voor de hieronder genoemde accounttypen dient de standaard fabrieksaccount met bijbehorend wachtwoord altijd gewijzigd te worden door een persoonlijk account en wachtwoord. Tevens dient voor de onderkende accounttypen de aangegeven duur voor wachtwoordvervanging alsmede de wachtwoordlengte aangehouden te worden. Bij (legacy) systemen en procestoepassingen waar dit niet mogelijk is, moet een risico-inschatting worden gemaakt en compenserende maatregelen worden getroffen. De afwijkingen worden gedocumenteerd.
De voorschriften rondom accounts en wachtwoorden voor kantoorautomatiseringstoepassingen zijn ter verkrijgen bij de afdeling IV - Security Center van RWS-CIV.

Onderkend worden de volgende typen accounts voor ICS/SCADA met bijbehorende eisen:
Standaardaccount fabrikant: Standaard accounts en -wachtwoorden die toegepast worden in ICT-producten van fabrikanten worden gewijzigd.

Alle accounts dienen in een onderstaande **account-type** te worden ingedeeld en te voldoen aan de eisen die aan het betreffende type account gesteld worden:

SCADA-Operatoraccount
Een persoonlijk account dat wordt gebruikt voor de bediening van SCADA systemen
Soort: persoonsgebonden (terug te herleiden naar een individu)
Wachtwoord vervanging: 90 dagen
Wachtwoordlengte: min. 15 karakters

SCADA-applicatiebeheeraccount
Een persoonlijk account dat wordt gebruikt om de applicatie op het SCADA systemen te beheren
Soort: persoonsgebonden (terug te herleiden naar een individu)
Wachtwoord vervanging: 30 dagen
Wachtwoordlengte: min. 15 karakters

SCADA-Systeemaccount (service/applicatie account)
Een account dat ervoor zorg draagt dat een applicatie zonder menselijke interventie applicatieopdrachten kan uitvoeren onder speciale rechten.
Soort: service
Wachtwoord vervanging: 365 dagen
Wachtwoordlengte: min. 15 karakters

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

SCADA-Administratoraccount
Een persoonlijk account dat op de systemen volledig beheer heeft d.m.v. administrator rechten.
Soort: persoonsgebonden (terug te herleiden naar een individu)
Wachtwoord vervanging: 30 dagen
Wachtwoordlengte: min. 15 karakters

Kantoorautomatiseringsaccount (KA-account)
Het persoonlijke gebruikers account waarmee men kan werken op de Rijkswaterstaat Kantoorautomatiseringsomgeving.
Soort: persoonsgebonden (terug te herleiden naar een individu)
Wachtwoord vervanging: 90 dagen
Wachtwoordlengte: min. 8 karakters

Bijlage B: Factsheet Wachtwoorden

Factsheet wachtwoorden voor gebruikers van IA systemen

Aanleiding
Steeds meer Industriële Automatiseringssystemen worden aan andere computersystemen of netwerken gekoppeld. Daarmee neemt de kans toe dat deze systemen vanaf een andere computer of netwerk worden gehackt, met mogelijk verstrekkende gevolgen.
Door het handhaven van fabriekswachtwoorden of eenvoudig te kraken wachtwoorden op IA systemen kunnen kunstwerken en verkeerssystemen relatief eenvoudig worden overgenomen door hackers, als ze via internet of fysiek toegang kunnen krijgen tot de IA systemen.

Toepassing factsheet
In deze factsheet zijn de richtlijnen opgenomen, die binnen Rijkswaterstaat gelden voor het gebruik en wijzigen van sterke wachtwoorden in IA systemen. Ook zijn richtlijnen opgenomen hoe de wachtwoorden moeten worden beschermd.

De richtlijnen zijn niet altijd implementeerbaar in bestaande IA systemen. Als dit het geval is moet een risicoanalyse worden gemaakt door de systeemeigenaar en moeten aanvullende maatregelen worden getroffen om risico's tot een aanvaardbaar niveau terug te brengen. Bijlage 1 geeft door middel van een risico reductie overzicht aan met welke risico's rekening is gehouden in de richtlijn en welke maatregelen daartegen moeten worden getroffen.

Checklist eigenschappen sterke wachtwoorden
1. een wachtwoord moet uit minimaal 15 karakters bestaan
2. een wachtwoord moet minimaal drie van de volgende 5 soorten karakters bevatten:
a. gewone letters
b. hoofdletters
c. getallen
d. punctuatie (bijvoorbeeld: ";'?,!)
e. speciale karakters (bijvoorbeeld: @#$%^&*<>~+=)
3. het default account en wachtwoord van de applicatie mogen niet worden gehandhaafd en moeten beiden bij ingebruikname van de applicatie direct worden gewijzigd en verwijderd.

Zwakke wachtwoorden hebben de volgende eigenschappen:
- het wachtwoord bevat minder dan 15 karakters (en kan door een hacker binnen enkele uren worden gekraakt door willekeurige karakters uit te proberen)
- het wachtwoord is terug te vinden in een woordenboek (en kan door een hacker makkelijk worden geraden met behulp van een woordenboekaanval)
- het wachtwoord is voor de gebruiker makkelijk te bedenken (en voor de hacker dus makkelijk te raden):
  a. namen van familieleden, huisdieren, vrienden, collega's, stripfiguren, etc.
  b. computer namen en -termen, commando's, naam van de software of hardware, naam van het bedrijf dat het heeft geleverd
  c. woorden als "Rijkswaterstaat"; Amaliasluis, Rotterdam, etc.
  d. geboortedata en andere persoonlijke informatie als adres en telefoonnummers
  e. één van de voorafgaande woorden, gevolgd door een getal (bijvoorbeeld: geheim01, welkom123, GuustFlater13, etc.)
- het default account/wachtwoord is nog steeds in gebruik (en de hacker kent die ook of kan het eenvoudig opzoeken op internet of in de handleiding)

Tips voor het maken en onthouden van sterke wachtwoorden
- maak een wachtwoord dat is gebaseerd op een songtekst of een rijmpje. Zet de eerste letters van ieder woord achterelkaar, en probeer letters door cijfers te vervangen (Bijvoorbeeld: Het rijmpje "Als het regent in mei is april

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

voorbij en leggen alle vogels een ei" wordt "Ahri5i4velavee", waarbij de maanden zijn vervangen door cijfers)
- maak een zin (passphrase) in plaats van een wachtwoord (password). Typ de woorden van een makkelijke zin achterelkaar en vervang woorden of letters door hoofdletters, getallen of lettertekens (Bijvoorbeeld: 03KleineKleutertjesdiezatenopeen###).

Checklist wachtwoordbescherming
1. Gebruik voor je bedrijfs-account niet hetzelfde wachtwoord als voor je privéaccounts (bijvoorbeeld: persoonlijke gmail, facebook, ANWB site, bol.com, etc.).
2. Gebruik binnen het bedrijf niet overal hetzelfde wachtwoord. Gebruik een verschillend wachtwoord voor je gewone desktopomgeving, je bedienplek of je yammer account.
3. Deel je wachtwoord met niemand, tenzij dit is vereist volgens de procedures.
4. Wachtwoorden mogen nooit worden opgeschreven of digitaal worden opgeslagen zonder te zijn vercijferd.
5. Schrijf nooit een wachtwoord in e-mail, chat of ander communicatiemiddel.
6. Praat niet over je wachtwoord, geef geen hints over je wachtwoord aan anderen.

Slechte opslag van wachtwoorden voldoet aan de volgende eigenschappen:
- Het wachtwoord is opgeschreven en ligt binnen handbereik (en de hacker die fysiek binnendringt, kan het wachtwoord ook gemakkelijk vinden).
- Het wachtwoord van 15 karakters is opgeslagen in een applicatie dat is beveiligd met 8 karakters (en daarmee is de wachtwoordlengte gereduceerd tot 8 karakters, want nu hoeft de hacker alleen nog een wachtwoord van 8 karakters te kraken om bij het wachtwoord van 15 karakters te komen).
- Het wachtwoord is opgeslagen in een document op een gezamenlijke schijf of op sharepoint (en de hacker kan het op afstand of ter plaatse ook vinden. Op afstand heeft hij alle tijd om rustig op zoek te gaan).

Tips voor het opslaan van wachtwoorden
- Als het niet anders kan en wachtwoorden moeten toch worden opgeslagen (bijvoorbeeld, omdat dat volgens een veiligheidsprocedure moet), sla een wachtwoord dan op in een fysieke kluis of een speciaal daarvoor ontwikkelde beveiligde applicatie.
- Als een wachtwoord in een kluis wordt opgeslagen, zorg er dan voor dat de sleutel niet eenvoudig te vinden is of dat de kluis op een andere locatie staat.
- Als een wachtwoord in een beveiligde applicatie wordt opgeslagen, dan is er vaak weer een wachtwoord nodig om die applicatie te openen. Daarvoor geldt wederom de wachtwoordrichtlijn.

Checklist wachtwoordwijziging
1. Wachtwoorden moeten regelmatig worden gewijzigd, met een frequentie die is voorgeschreven in de wachtwoordrichtlijn (in de bijlage staat de wachtwoordrichtijn van mei 2013. Op intranet is steeds de meest recente richtlijn te vinden).

Tips voor het wijzigen van wachtwoorden
- Als het afdwingen van wijzigen van wachtwoorden niet automatisch wordt afgedwongen, zorg dan dat het procedureel wordt afgedwongen. Dit kan simpelweg door zelf (bijvoorbeeld op de eerste maandag van de maand) het wachtwoord te wijzigen.

Checklist locken bedien- of beheerstation
1. Als bedienaars of beheerders een bedien- of beheerruimte langere tijd geheel verlaten, dienen zij het bedien- of beheerstation af te sluiten.
2. Als bedienaars of beheerders een bedien- of beheerruimte korte tijd geheel verlaten, dienen zijn het bedien- of beheerstation te locken.

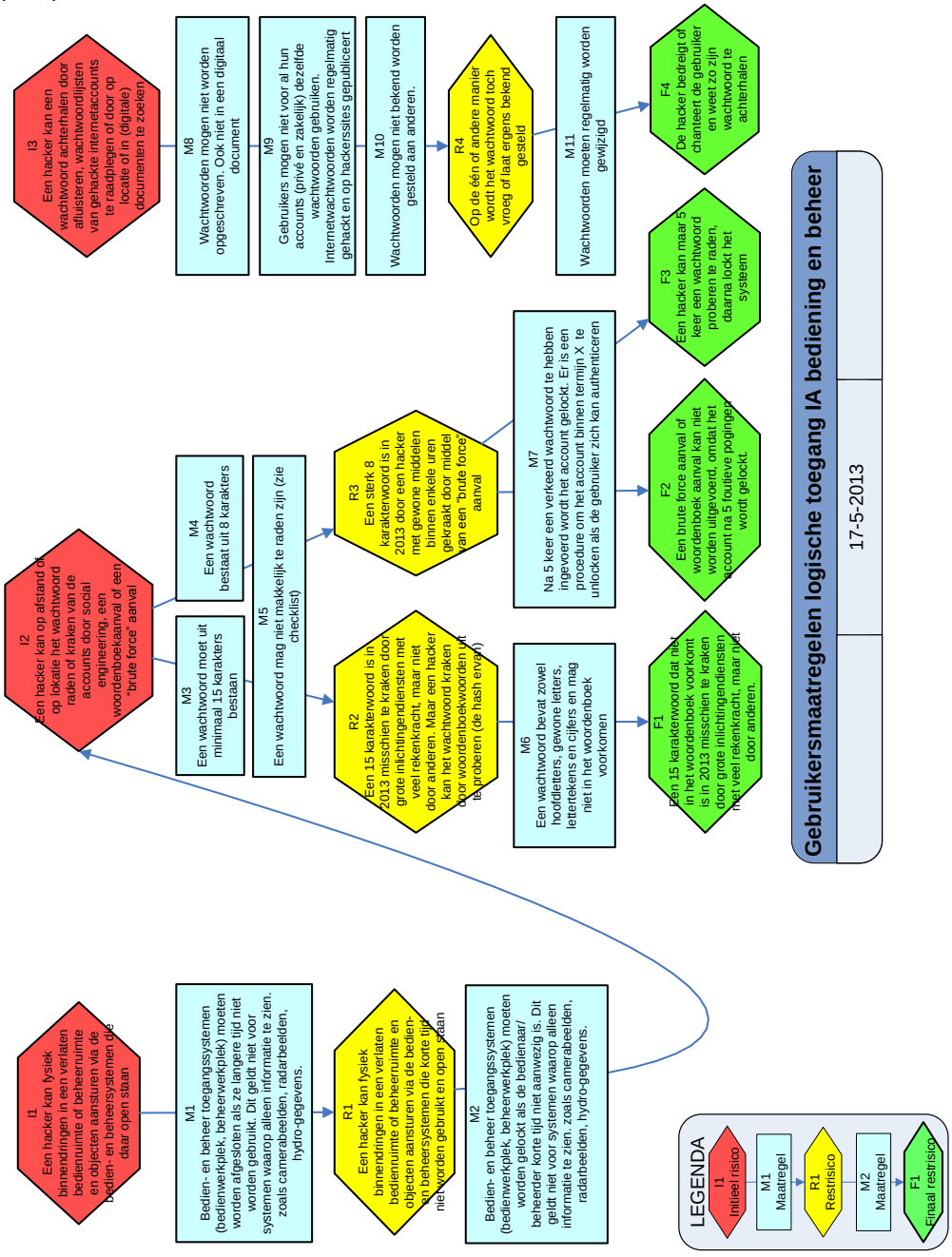
Tips voor het locken van bedien- of beheerstation

- Het is niet nodig om terminals af te sluiten waarop alleen informatie te zien is als camerabeelden of radarbeelden. Het gaat er om dat een onbevoegde geen toegang heeft tot bediening- en beheeromgevingen.
- In sommige situaties mogen of kunnen bedienstations niet worden afgesloten, omdat daardoor juist onacceptabele risico's worden geïntroduceerd. In overleg met de beheerder moet dan worden afgesproken en vastgelegd op welke wijze wordt voorkomen dat onbevoegden toegang krijgen tot de bedien- of beheerruimte als die korte of lange tijd geheel wordt verlaten.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage 1 Gebruikersmaatregelen

Risicoreductieoverzicht logische toegang IA bediening en beheer vanuit gebruikers-perspectief

Bijlage C: Begrippen

Cybersecurity
Cybersecurity is het voorkomen van gevaar of schade veroorzaakt door verstoring, uitval of misbruik van ICT en Industriële Automatisering.

Informatievoorziening (IV)
Het geheel aan hulpmiddelen (waaronder ICT en IA), gegevensverzamelingen en organisatorische inrichtingen, dat dient tot het verstrekken van informatie.

Industriële Automatisering (IA)
Industriële Automatisering omvat de ICS/SCADA systemen en de ICT gerelateerde systemen en onderdelen (hardware en software), waarbij functioneel interactie plaats vindt met de fysieke omgeving of gebruikers (bijvoorbeeld een brug, onderstation, DRIP, etc.). Dit omvat mede het verkrijgen van informatie over de fysieke omgeving (inwinnen) en het beïnvloeden van de fysieke omgeving (bedienen en besturen).

Informatie- en Communicatietechnologie (ICT)
Informatie- en Communicatietechnologie omvat een samenhangend geheel van informatiesystemen, hardware en software, operating systemen van servers, de onderliggende technische datanetwerkinfrastructuur met datanetwerken en bijbehorende datanetwerkcomponenten, dataopslag in rekencentrum, computer- en technische ruimten met als doel het mogelijk maken of ondersteunen van de processen.
Industrial Control Systems (ICS)
Industrial Control Systems zijn systemen die toegerust zijn voor de bediening en besturing van de RWS Infrastructuur waarbij ook gebruik wordt gemaakt van SCADA systemen.

Supervisory Control And Data Acquisition (SCADA)
SCADA systemen verzamelen, verwerken en visualiseren meet- en regelsignalen.

RWS Infrastructuur
RWS infrastructuur staat voor de netwerkinfrastructuur (het areaal) van RWS: de wegen, vaarwegen en watersystemen.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Deel 2: Bijlagen Richtlijnen Cybersecurity

Colofon

Uitgegeven door	RWS – CIV/IRN – Security Centre
Informatie	
Telefoon	
Fax	
Uitgevoerd door	
Opmaak	
Datum	4-8-2015
Versienummer	1.1

Inleiding

In dit document Bijlagen Richtlijnen Cybersecurity zijn als bijlagen de documenten opgenomen waarnaar vanuit contractteksten verwezen wordt. Het zijn op zichzelf staande documenten waar apart naar verwezen kan worden.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

CS R01 - Richtlijn omgaan met vertrouwelijke informatie en documenten

Medewerkers van Rijkswaterstaat en haar opdrachtnemers moeten op de juiste wijze omgaan met vertrouwelijke informatie (documenten en gegevens). Dit is mede van groot belang voor de beveiliging van de ICT infrastructuur en de primaire processen van Rijkswaterstaat tegen cyber- criminaliteit. Beveiliging van de informatievoorziening en bedienketens in het primair proces, hangt direct samen met de beveiliging van de documentatie betreffende de ICT-infrastructuur.

De vertrouwelijkheid van informatie wordt uitgedrukt in een classificatie. Het classificeren van informatie wordt steeds meer een standaard onderdeel van de professionele werkwijze van alle Rijkswaterstaters. De classificatie geeft de aard van de informatie weer en helpt de gebruiker bij het bepalen hoe het document verwerkt moet (of mag) worden. De volgende informatie classificatie houdt Rijkswaterstaat aan:

RWS Ongeclassificeerd
Deze informatie is voor iedereen toegankelijk.

RWS Bedrijfsinformatie
Deze informatie is alleen toegankelijk voor diegenen die het nodig hebben om hun werkzaamheden uit te kunnen voeren. Hiervoor wordt de regel 'need-to-know' gehanteerd. Dit principe houdt in dat alleen aan die medewerkers toegang wordt verleent omdat zij het nodig hebben voor de uitvoering van hun werkzaamheden.

Departementaal Vertrouwelijk
Deze informatie dient strikt vertrouwelijk te worden behandeld en mag allen op basis van 'need-to-know' verstrekt worden. Deze informatie uitwisseling valt buiten de scope voor informatie uitwisseling met opdrachtnemers.

De projectdocumenten die tussen Rijkswaterstaat en een Opdrachtnemer uitgewisseld worden hebben als hoogste classificatie: RWS Bedrijfsinformatie. In de overeenkomst tussen Rijkswaterstaat en een Opdrachtnemer zijn eisen opgenomen voor geheimhouding en het vertrouwelijk omgaan met documenten. Voorbeelden, gerelateerd aan cybersecurity, van RWS Bedrijfsinformatie zijn:

- ontwerpdocumenten, constructietekeningen en -berekeningen;
- bediening en beheer handleidingen, veiligheidsinstructies en documentatie;
- configuratiedocumentatie van ICT en ICS/SCADA-systemen;
- datanetwerkschema's en IP adressen;
- informatie over de ligging van kabels en leidingen;
- informatie over accounts en wachtwoorden.

Hieronder volgen de maatregelen voor opslag, uitwisseling en verwerking van documenten die de classificatie RWS Bedrijfsinformatie hebben:

- RWS Bedrijfsinformatie is alleen op basis van het 'need-to-know' principe toegankelijk voor de medewerkers van Rijkswaterstaat en de Opdrachtnemer;
- Rijkswaterstaat en de Opdrachtnemer zijn vanaf het moment van ontvangst van informatie verantwoordelijk om binnen de eigen organisatie de ontsluiting en verwerking van de informatie op de afgesproken werkwijze van 'need-to-know' te verzorgen;

- Geprinte exemplaren van verwerkingen van RWS Bedrijfsinformatie dienen in afgesloten kasten bewaard te worden. Bij digitale opslag in de eigen kantoor-omgeving is versleuteling niet verplicht;

- De uitwisseling van RWS Bedrijfsinformatie mag via de mail onvercijferd tussen Rijkswaterstaat en de Opdrachtnemer plaatsvinden. De maximale bestands-grootte van de mailbijlagen bij RWS is 25 MB;

- Grotere bestanden mogen uitgewisseld worden via de IenM Wetransfer (van Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat) of de gewone variant van Wetrans-fer, mits de documenten eerst worden versleuteld (encrypten) conform bijlage A: Gebruik van 7-Zip voor versleuteling en voorzien van een sterk wachtwoord. Een sterk wachtwoord bestaat uit minimaal 8 karakters, bevat minimaal één hoofdletter, één cijfer en één symbool (bijvoorbeeld !, #, & of @) en is of bevat geen volledig woord of een naam. Het wachtwoord mag niet via het zelfde communicatiekanaal worden uitgewisseld als de bestanden. Geadviseerd wordt om na ontvangst van het versleutelde bestand bij het uitpakken deze bestanden weer zonder wachtwoord op te slaan in de eigen verwerkingsomgeving;

- Het wachtwoord wordt via de contactpersonen tussen Rijkswaterstaat en de Opdrachtnemer uitgewisseld. Het overeengekomen wachtwoord wordt via SMS of telefonisch tussen Rijkswaterstaat en de Opdrachtnemer uitgewisseld en één keer per kwartaal ververst. De contactpersonen delen het wachtwoord op basis van het ‘need-to-know’ principe verder met de betrokken medewerkers binnen de eigen organisatie.

Bijlage A bij CS R01
Gebruik van 7-Zip voor versleuteling

Over 7-ZIP

7-ZIP is een computerprogramma om bestanden te archiveren en comprimeren. Met 7-ZIP kun je echter niet alleen bestanden "inpakken", maar ook versleutelen, ook wel encryptie genoemd. Hiermee zorg je ervoor dat de bestanden uitsluitend kunnen worden geopend door personen die in bezit zijn van de bijbehorende unieke sleutel en/of het wachtwoord en daarmee is 7-ZIP ook een hulpmiddel voor het werken met vertrouwelijke informatie.

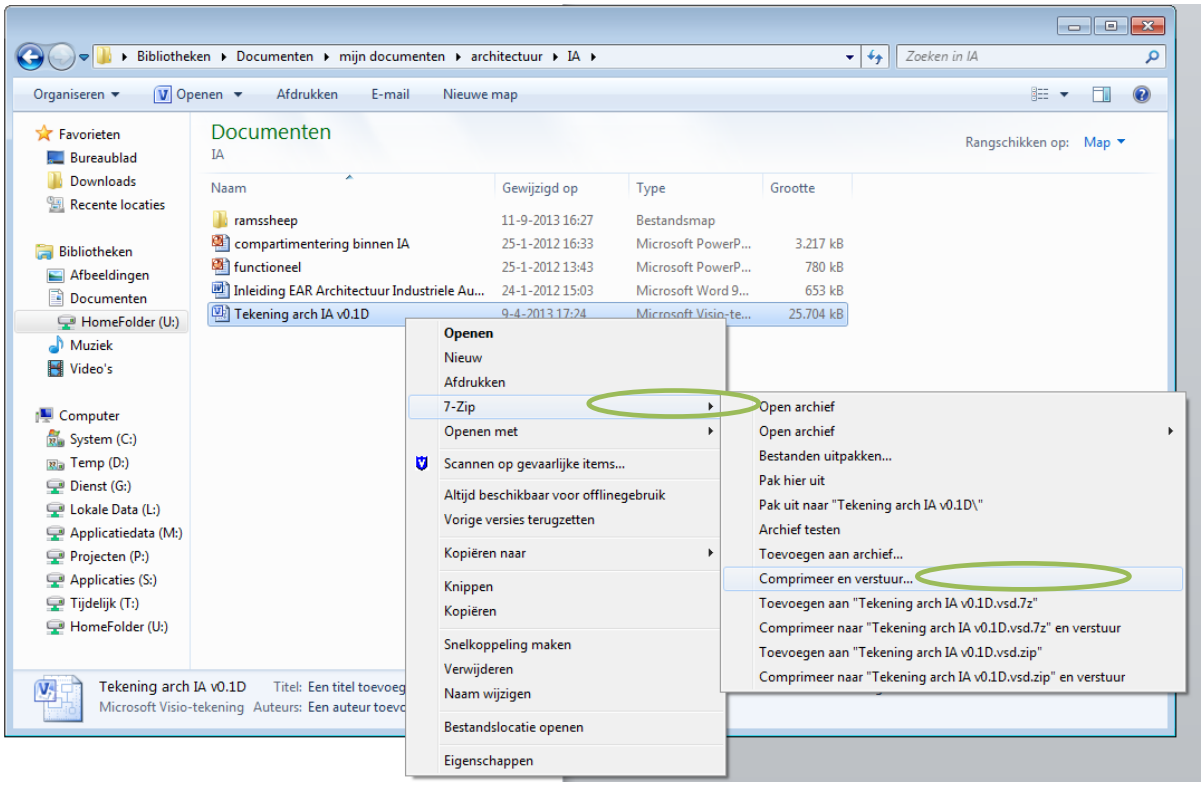
Er zijn meerdere (gratis) programma's om bestanden in te pakken en van een wachtwoord te voorzien, maar 7-ZIP heeft een vrij sterke encryptiemethode, is standaard aanwezig op de RWS Werkplek en is tevens gratis voor (thuis)gebruik. (zie http://www.7-zip.org/).

Deze instructie laat zien hoe je een document rechtstreeks vanuit Windows Verkenner versleuteld kunt mailen.

Documenten versleuteld mailen

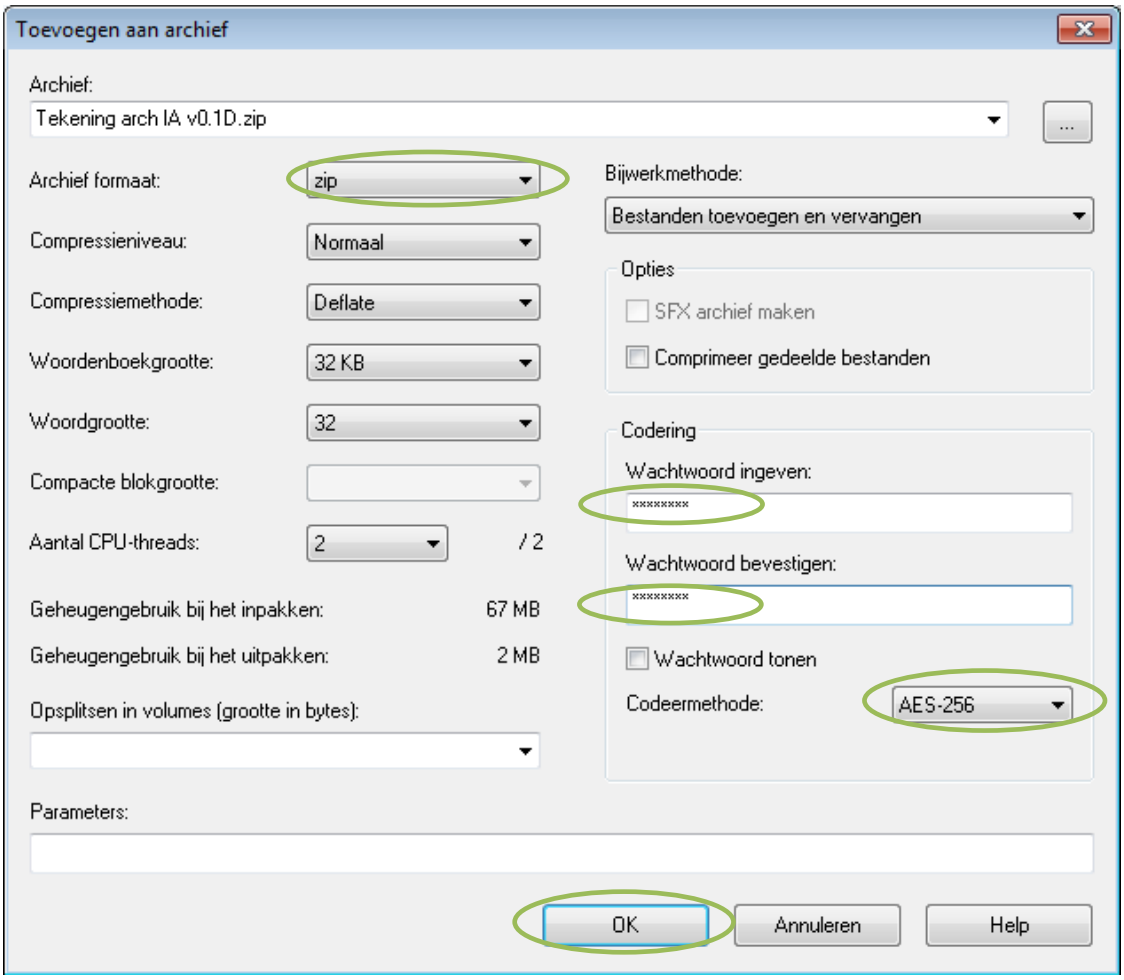
1. Ga naar de Windows verkenner en klik met de rechtermuisknop op het bestand dat je wilt versturen.

2. Kies in het keuzemenu dat verschijnt vervolgens voor: 7-zip[2] -> Comprimeer en Verstuur…

Het volgende scherm verschijnt:

[2] Zichtbaar na installatie van 7-zip.

1. Kies je favoriete archief formaat (ZIP is de meest gangbare);
2. Vul bij "Wachtwoord ingeven" een sterk[3] wachtwoord in, en bevestig deze. NB: het is extreem belangrijk om een sterk wachtwoord te kiezen, hiermee valt of staat het nut van encryptie;
3. Kies bij Codeermethode voor AES-256 (dit is de meest sterke codeer-optie);
4. Klik vervolgens op OK.

De zip-file wordt aangemaakt en direct als bijlage in een leeg mailbericht geplaatst. Het versleutelde bestand is daarmee klaar om verstuurd te worden.

Geef vervolgens het bijbehorende wachtwoord door aan de ontvangende partij. Dat kan telefonisch, mondeling of per SMS, maar niet via internet (e-mail, WhatsApp) waarover ook het versleutelde bestand is verzonden.

Een praktische werklijn is om losse bestanden eerst in een moederbestand te bundelen conform onderstaande instructie. Daarna hoeft alleen maar het moederstand versleuteld te worden.

1. Inpakken van bestanden en/of mappen naar een 'moeder'bestand.

Je kunt meerdere bestanden of een volledige map (inclusief diens bestanden en sub-mappen) makkelijk in één keer samenvoegen.

[3] Een sterk wachtwoord bestaat uit minimaal 8 karakters, bevat minimaal één hoofdletter, één cijfer en één symbool (bijvoorbeeld !, #, & of @) en is of bevat geen volledig woord of een naam.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Stap 0.
Selecteer de bestanden, die je wilt inpakken.
Stap 1.
Rechtsklik op de gekozen bestanden en/of hoofdmap en kies voor “7-Zip”.
Stap 2.
Kies voor de optie uit het keuzemenu: “Toevoegen aan archief”. Alle bestanden en onderliggende mappenstructuur zullen in één nieuw bestand samengebald worden.
Stap 3.
Voer in het dialoogvenster aan de rechteronderkant bij “Codering” een sterk wachtwoord in en herhaal dit wachtwoord. Standaard gebruik je hierbij AES256 versleuteling, controleer dit.

2. Uitpakken van bestanden en/of mappen uit het ‘moeder’bestand.

Uitpakken gaat op een vergelijkbare wijze.
Stap 1.
Rechtsklik op het samengebalde bestand in de door jou gekozen locatie en kies voor “7-Zip”.
Stap 2.
Kies daarna uit het keuzemenu: “Pak uit naar map “xxx””. Alle bestanden en onderliggende mappenstructuur worden in deze map uitgepakt.
Stap 3.
Het programma zal je vragen om het wachtwoord in te voeren, dit is eenmalig noodzakelijk.

CS R02 - Richtlijn voor het veilig koppelen van beheer- en onderhoudsapparatuur aan ICT en IA systemen van RWS

Doelgroep
Medewerkers van de Opdrachtnemer die beheer- en onderhoudswerkzaamheden uitvoeren aan ICT en IA systemen van de Opdrachtgever.

Doel
Deze richtlijn heeft als doel om cybersecurity risico's te mitigeren ingeval medewerkers van de Opdrachtnemer voor het verrichten van beheer- en onderhoudswerkzaamheden apparatuur zoals draagbare media (USB-stick, externe disk, laptop, tablet, CD's, DVD's) moeten koppelen aan de ICT, PLC's Servers, Routers, Switches, etc. binnen de ICT en IA omgevingen van Rijkswaterstaat.

Randvoorwaarden
Medewerkers
Medewerkers van de Opdrachtnemer die beheer- en onderhoudswerkzaamheden uitvoeren aan ICT en IA systemen van Rijkswaterstaat hebben een bewustwordingstraining voor cybersecurity gevolgd, bij voorkeur toegespitst op SCADA systemen.

Apparatuur
Actieve apparaten
Onder actieve apparaten wordt verstaan: laptops, tablets.
Voor deze apparatuur gelden de volgende maatregelen:
- hardening;
- malwarescanning;
- (interne) firewall;
- encryptie van de interne harddisk(s).

NOOT: *Smartphones mogen niet worden ingezet voor beheer en onderhoudswerkzaamheden, aangezien zulke apparatuur niet kan voldoen aan de door Rijkswaterstaat gestelde veiligheidseisen.*

Passieve apparaten
Onder passieve apparaten worden gegevensdragers en opslagmedia verstaan: diskettes, CD-ROM's, DVD's, USB-sticks en externe disks.
Voor deze apparaten gelden de volgende maatregelen:
- gebruik uitsluitend voor beheer en onderhoud op ICT en IA systemen van Rijkswaterstaat
- encryptie van USB-sticks en externe disks
- malwarescanning voorafgaand aan gebruik op ICT en IA systemen

Instructies
Voor het beveiligingsbewust omgaan en het veilig koppelen van apparaten aan de ICT en IA systemen van Opdrachtgever gelden de volgende instructies.

<u>*Actieve apparaten*</u>

Initiële maatregelen
1. Zorg dat het apparaat 'gehardend' is. Zie bijlage A.
2. Zet encryptie van de disk in het apparaat aan. Zie bijlage A.
3. Beveilig de toegang tot het apparaat met een sterk wachtwoord. Zie bijlage A.
4. Installeer een malwarescanner.
5. Zet de interne firewall aan.

Maatregelen tijdens gebruik

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

1. Gebruik het apparaat uitsluitend voor beheer en onderhoud van IA systemen van Rijkswaterstaat.
2. Zet 3G, 4G, WiFi en Bluetooth uit tijdens het gebruik op de objecten van RWS. (koppelingen tussen IA en andere netwerken zijn niet toegestaan)
3. Zorg vooraf voor de meest recente updates en patches van het OS van het apparaat.
4. Zorg vooraf voor de meest recente updates van de malwarescanner.
5. Download geen updates, ook niet voor ICT of IA systemen van Rijkswaterstaat, als het apparaat aan ICT of IA systemen van Rijkswaterstaat is gekoppeld. Updates en patches voor ICT of IA systemen dienen gedownload te zijn voordat de draagbare media word gekoppeld aan het ICT of IA systeem.
6. Check of downloads van ICT of IA-software uit een betrouwbare bron komen door te controleren op de meegeleverde hashcode.
7. Download ICT of IA-software uitsluitend via een beveiligde (https) verbinding.
8. Check downloads (van IA-software) op malware voordat de downloads ingezet worden binnen de ICT of IA omgeving.

Passieve apparaten (opslagmedia)

1. Gebruik opslagmedia voor ICT of IA systemen bij Rijkswaterstaat niet voor andere doeleinden.
2. Zorg dat de gegevens op USB-sticks en externe harddisks encrypt zijn.
3. Scan diskettes, CD-ROM’s, DVD’s, USB-sticks en externe disks elke keer voordat deze gebruikt gaan worden op malware.
4. Vervang een opslagmedium waarop malware is ontdekt voor een nieuw opslagmedium.

Bijlage A bij CS R02

Hardening
Hardening is het verwijderen van overbodige functionaliteit van een apparaat. Vooral het 'hardenen' van een Operating System (Microsoft Windows, Linux, iOS, Android) zorgt er voor dat het apparaat minder kwetsbaar is voor besmetting met malware.
Op het internet zijn standaard hardeningsprofielen beschikbaar voor de meeste platformen zie bijv. de 'Security Benchmarks' van CIS: http://www.cisecurity.org/
Het uitzetten van Active-X controls en Adobe Flash is een vorm van hardening waarmee de kans op malware besmetting verkleind wordt.

Voor Microsoft platforms kan de Microsoft Baseline Security Analyzer (MBSA) een hulpmiddel zijn om ontbrekende security updates of foutieve instellingen van security parameters te kunnen checken. Dit kan en mag alleen ingezet worden wanneer met zekerheid gesteld kan worden dat de inzet hiervan geen risico vormt voor de continuïteit van het systeem.

Encryptie
Voor encryptie dient AES256 versleuteling te worden toegepast.

Sterk wachtwoord
Een sterk wachtwoord voor IA systemen is minimaal 15 karakters lang en bestaat uit een combinatie van Hoofdletters, kleine letters, cijfers en symbolen (bijvoorbeeld !, # of &) en mag geen volledig woord of naam zijn.

Malware
Schadelijke software zoals virussen, trojans, enzovoort die (ICT of IA-)systemen kunnen besmetten met mogelijk storingen of ongewenste effecten in de bediening als gevolg.

Q&A

Q: Waarom opslagmedium waarop malware is ontdekt vervangen voor een nieuw opslagmedium?
A: Malware wordt steeds intelligenter en is in staat zich zodanig op (de BIOS van) een apparaat te nestelen dat deze er niet meer af te krijgen is.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

CS R03 - Richtlijn voor handelwijze bij een hack, malwarebesmetting en verhoogde dreiging

Doelgroep
Medewerkers van de Opdrachtnemer die beheer- en onderhoudswerkzaamheden uitvoeren aan ICT en IA systemen van opdrachtgever.

Doel
Deze richtlijn heeft als doel om inzicht te bieden en richting te geven aan de acties die medewerkers van de Opdrachtnemer moeten nemen als er sprake is van een hack of een malwarebesmetting . Tevens zijn richtlijnen opgenomen voor de handelwijze van de Opdrachtnemer als door Rijkswaterstaat is aangegeven dat er sprake is van verhoogde dreiging.

Scenario's
Deze richtlijn betreft de volgende scenario's:
1. Hack: één of meer IA systemen zijn of worden gehacked
2. Malware besmetting: één of meer IA systemen zijn besmet met malware
3. Verhoogde dreiging: er is een verhoogde dreiging op een hackaanval op IA systemen van Rijkswaterstaat.

Hack
Als het object in beweging is gebracht, zonder dat de bedienaar hier bewust opdracht toe heeft gegeven via het ICS/SCADA systeem, dan is er mogelijk sprake van een cyberaanval op het object. De Opdrachtnemer wordt via een storingsmelding van de bedienaar opgeroepen om ter plaatse te komen.
De monteur van de Opdrachtnemer neemt de volgende stappen:
1. Vraag aan de bedienaar wat er precies aan de hand is
   (indien het object onverwachte en 'onbeheersbare' acties blijft vertonen dan zal de bedienaar het object veiligstellen);
2. Controleer mogelijke storingen aan het IA-systeem op de gebruikelijke manier;
3. Onderzoek, indien aanwezig, de logs van het betreffende IA systeem dat het object bedient op onregelmatigheden;
4. Stel, zo mogelijk, vast dat het niet om een technische storing gaat;
5. Rapporteer via het storingsproces de bevindingen terug naar de opdrachtgever;
6. Afhankelijk van de door de monteur gerapporteerde bevindingen kunnen nadere instructies vanuit opdrachtgever volgen die door de monteur opgevolgd moeten worden om er zeker van te zijn dat het om een hack(poging) gaat;
7. Als er daadwerkelijk sprake is van een hack(poging) informeer dan de betrokkenen van de regio (bedienaars, Officier van Dienst, etc.).

Malware besmetting
Als (bijvoorbeeld tijdens een reguliere onderhoudsbeurt) er een (vermoeden van een) malware besmetting op het object is, dient door de monteur van de Opdrachtnemer de volgende acties te worden genomen:
1. Meld een mogelijke malware besmetting op de reguliere manier als het melden van storingen onder vermelding van mogelijk risico op malwarebesmetting en geef alle bevindingen door;
2. Het oplosteam van Opdrachtgever zal contact zoeken met de monteur voor afstemming van de uit te voeren acties;
3. Wijzig niets aan het systeem als dat voor een veilige werking van het object niet strikt noodzakelijk is;
4. Maak, indien de opdrachtgever daar om vraagt conform zijn instructies, een volledige image van de (systeem)software van het betreffende IA systeem / -onderdeel;
5. Stel deze image van de (systeem)software ter beschikking aan de opdrachtgever voor nader onderzoek;

6. Wees alert op onverwachte bewegingen / storingen van het object en informeer de bedienaar om hier ook alert op te zijn;
7. Indien er (eventueel na onderzoek door de opdrachtgever) sprake blijkt te zijn van malware besmetting, controleer dan (of laat dit door de opdrachtgever doen) of de backup ook is besmet;
8. Indien er sprake is van een malwarebesmetting en de backup blijkt niet geïnfecteerd, zet dan de backup terug op het systeem;
9. Als ook de backup besmet is, zorg er dan voor dat de besmette image 'geschoond' wordt en zet de geschoonde versie terug. De opdrachtgever kan hier ondersteuning bij bieden;
10. Let op dat de juiste parameters zijn ingesteld;
11. Meld de storing op de reguliere manier af.

Verhoogde Cyberdreiging
Er is sprake van verhoogde cyberdreiging als blijkt dat er een mogelijke aanval op objecten van Rijkswaterstaat op handen is. Er hoeft daarbij nog geen sprake te zijn van een daadwerkelijke hackaanval. Soms worden deze aanvallen aangekondigd door de groepering die deze aanval gaat uitvoeren soms kan deze informatie ook uit andere bronnen zijn verkregen waarbij het minder duidelijk is op welk moment de aanval kan plaatsvinden. Alertheid is daarom geboden.
Een aantal objecten van Rijkswaterstaat zijn aangesloten op het proces en Alteringssysteem Terrorismebestrijding (ATb) van het ministerie van Veiligheid en Justitie.

Indien er sprake is van een verhoogde cyberdreiging dan meldt het Departementaal Coördinatiecentrum Crisisbeheersing (DCC) van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat dit aan het lijnmanagement van Rijkswaterstaat als de dreiging op een specifiek object is gericht.

De Opdrachtnemer wordt vervolgens via het storingsmeldingsproces op de hoogte gebracht van de verhoogde dreiging.

De Opdrachtnemer neemt de volgende acties:

1. De Opdrachtnemer neemt naar aanleiding van de storingsmelding contact op met de door de opdrachtgever aangegeven contractpersoon voor afstemming van uit te voeren acties en het tijdstip waarop deze acties nodig zijn;
2. Indien er sprake is van een acute dreiging dan zorgt de Opdrachtnemer er voor dat, afhankelijk van het verzorgingsgebied van de Opdrachtnemer, er voldoende monteurs standby zijn om de objecten in dat verzorgingsgebied te 'servicen';
3. Indien er daadwerkelijk hacks plaatsvinden dan gelden de stappen onder **Hack.**

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

CS R04 - Richtlijn continuiteitsplan

Het continuïteitsplan beschrijft per object de acties die door de Opdrachtnemer moeten worden uitgevoerd om voorbereid te zijn op het herstel na storingen van systemen. In geval van omvangrijke storingen is het functioneren van de kritieke ICT en IA systemen geborgd en spoedig herstel na storingen wordt hiermee mogelijk.

De scope van het continuïteitsplan omvat alle kritieke ICT en IA systemen en de daarvoor benodigde energie voorzieningen die noodzakelijk zijn voor de functioneren en veilige werking van het object.

Per object dient een continuïteitsplan te worden opgesteld dat ten minste het volgende omvat:

1. Risicoanalyse en afweging
   Een risicoanalyse en risicoafweging gebaseerd op de functionele kaders die door de opdrachtgever zijn meegegeven en de ontwerpkeuzes die door de Opdrachtnemer zijn gemaakt, om de kritieke ICT en IA systemen, applicaties services en de benodigde back-up voorzieningen voor software en de daarvoor benodigde energievoorzieningen in beeld te brengen.
2. Overzicht van systemen, applicaties en services en back-up voorzieningen
   Een overzicht van alle kritieke ICT en IA systemen, applicaties en services die hersteld of opgestart moeten worden in het geval van uitval van de primaire energie voorzieningen (zoals elektriciteit) of een omvangrijke storing in de ICT of IA systemen.
3. Overzicht van alle noodzakelijke systeemdocumentatie
   Een overzicht van actuele documentatie die benodigd is om de ICT en IA systemen, applicaties en services te herstellen na een omvangrijke storing. Tot de documentatie behoren ook de benodigde accounts en wachtwoorden voor de onderkende systemen alsmede de documentatie van de nood voorzieningen voor energie en de back-up voorzieningen voor software. De documentatie dient zowel digitaal als in hardcopy op twee fysiek gescheiden locaties bewaard te worden.
4. Organisatie en borging continuïteitsbeheer
   Een beschrijving van de wijze waarop het beheer en onderhoud van het continuïteitsplan is belegd in de (project)organisatie van de Opdrachtnemer. Tevens dient er een overzicht te zijn van rolhouders, hun bereikbaarheid en vervangers inclusief hun verantwoordelijkheden en bevoegdheden.
5. Continuïteitsplan
   Een beschrijving van situaties waarin het continuïteitsplan wordt geactiveerd door een geautoriseerde functionaris en de wijze van afschaling.
6. Periodieke beproeving en onderhoud van het continuïteitsplan
   Een beschrijving op welke wijze het continuïteitsplan minimaal jaarlijks wordt beproefd, alsmede een beschrijving van de wijze waarop het continuïteitsplan na iedere activaring wordt geëvalueerd en geactualiseerd. Hierbij dient nadrukkelijk aandacht te worden besteed aan de werking van back-up en recovery proces voor software alsmede aan de (nood) energievoorzieningen en gerelateerde voorraden hiervan.

CS R05 - Richtlijn camera’s en omgang met camerabeelden van de verkeersregistratiesystemen

Binnen de verkeersregistratiesystemen van Rijkswaterstaat worden tegenwoordig veel videocamera's ingezet. Het betreft bijvoorbeeld camera's bij tunnels, wisselstroken, spitsstroken, sluizen en bruggen. Reden voor het gebruik van videocamera's kan zijn het bevorderen van veiligheid van het verkeer, maar ook het op afstand regelen van waterstaatswerken, zoals bruggen. Dergelijke videocamera's zijn meestal gekoppeld aan systemen waarmee beelden kunnen worden vastgelegd. Beelden kunnen persoonsgegevens bevatten. Een voorbeeld van een persoonsgegeven is een videobeeld indien daarop een persoon zichtbaar is of gegevens staan die herleidbaar zijn tot een natuurlijk persoon. Persoonsgegevens moeten conform de Wet Bescherming Persoonsgegevens (Wbp) beveiligd worden.

Doelgroep
Medewerkers van de Opdrachtnemer die beheer- en onderhoudswerkzaamheden verrichten aan camera’s en systemen die camerabeelden opslaan, verwerkt of distribueert.

Doel
Deze richtlijn heeft als doel om medewerkers van de Opdrachtnemer bewust te maken van de privacy aspecten wanneer ze in contact komen met camera’s en systemen waarin camerabeelden worden opgeslagen, verwerkt of gedistribueerd en de hieronder beschreven instructies in acht nemen bij het verrichten van hun werkzaamheden.

Randvoorwaarden
Medewerkers
Medewerkers van de Opdrachtnemer die beheer- en onderhoudswerkzaamheden uitvoeren aan ICT en IA systemen van Rijkswaterstaat hebben een bewustwordingstraining voor cybersecurity gevolgd waarbinnen ook aandacht is besteed aan het vertrouwelijk omgaan met persoonsgegevens. Voor deze medewerkers geldt verder dat zij strikte geheimhouding in acht nemen en over een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) beschikken zoals contractueel overeengekomen.

Instructies
Voor het beveiligingsbewust omgaan met camera’s en systemen waarin camerabeelden worden opgeslagen gelden de volgende instructies:

1. Alleen geautoriseerde medewerkers van de Opdrachtnemer mogen beheer- en onderhoudswerkzaamheden uitvoeren aan camera’s en systemen die camerabeelden opslaan;
2. De eventueel benodigde en verkregen accounts en wachtwoorden zijn strikt voor persoonlijk gebruik en mogen niet met anderen worden gedeeld. Hieronder vallen de accounts en wachtwoorden en toegangsmiddelen tot ruimten en de toegang tot de systemen binnen de ruimten;
3. Zonder uitdrukkelijke toestemming van de opdrachtgever worden camerabeelden niet vernietigd, verwijderd of verstrekt aan derden of gebruikt voor persoonlijke of bedrijfsdoeleinden;
4. Indien bestanden met camerabeelden tijdelijk opgeslagen moeten worden of een kopie gemaakt moet worden voor onderzoeksdoeleinden is zorgvuldige omgang vereist. Er dient hierbij altijd een beveiligingsmaatregel actief te zijn zodat alleen een geautoriseerde medewerker toegang kan verkrijgen tot het bestand met beelden met in achtneming van de vigerende wachtwoord policy. Voorbeeld is dat bestanden op een beveiligde usb-stick of laptop met encryptie van de harde schijf worden opgeslagen en ontsluiting via een wachtwoord plaatsvindt. Standaard dient hierbij AES-256 versleuteling gebruikt te worden;

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

5. Na afronding van de werkzaamheden dient controle plaats te vinden dat er geen onnodige kopieën van bestanden met camerabeelden op eigen apparatuur of media en/of back-ups achterblijft;
6. Indien onregelmatigheden worden geconstateerd rondom de inzet, werking en opslag van camerabeelden dient dit direct als beveiligingsincident bij de opdrachtgever gemeld te worden.

CS R06 - Richtlijn registratie CI items in een configuration management database

Een actuele configuration management database maakt het de opdrachtgever mogelijk om proactief cybersecurity kwetsbaarheidsanalyses uit te kunnen voeren en de beheerders te adviseren over maatregelen alsmede het kunnen analyseren van security incidenten of storingen. Derhalve moet de opdrachtgever vanuit een informatievoorzieningsketen benadering kunnen leunen op de kwaliteit van de afzonderlijke configuration management databases die door de afzonderlijke opdrachtnemers worden opgezet en bijgehouden.

De Opdrachtnemer dient in het kader van cybersecurity dan ook ten minste de volgende gegevens van alle configuration items (CI) in de configuratie management database (CMDB) te registreren en actueel te houden:

		Waarde	Definitie	Schrijfwijze
1	**Type en merk ICT en/of ICS/SCADA apparatuur**			
	Type		Type ICT en/of ICS/SCADA apparatuur	
	Merk		Merk ICT en/of ICS/SCADA apparatuur	
	Soort ICT/ICS/SCADA		Soort ICT/ICS/SCADA	LOV: ICT; ICS; SCADA
	Ordernummer vendor			
2	**Producent en Leverancier**			
	Producent		Overkoepelende naam, waaronder de `Producent` zijn applicaties verkoopt.	Naam van de handelsnaam van de applicatie op de box, zonder juridische bedrijfsvorm of andere toevoegingen.
	Leverancier		Leverancier	
3	**Versienummer van ICT en/of ICS/SCADA apparatuur**			
	Versie		Versie ICT en/of ICS/SCADA apparatuur	
4	**Formaat van de apparatuur**			
	Formaat		Lengte, Breedte en Hoogte	
5	**Type object en locatiegegevens**			
	Type object		Type object	LOV: Brug; Sluis; etc.
	Locatiegegevens		Fysiek adres	Naam, Straat, Huisnummer, Postcode, Plaats
6	**Ingezette software en hardware componenten inclusief hun samenhang en configuratie**			
	Software		Naam van de applicatie, zoals uitgegeven door de `Producent`. Indien er zowel een `Volledige naam` als een afkorting bestaat, dient hier de afkorting te worden ingevuld.	Naam van de applicatie op de box. Indien er zowel een `Volledige naam`

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

		Waarde	Definitie	Schrijfwijze
				als een afkorting bestaat, dient hier de afkorting te worden ingevuld.
	Hardware		Een specifieke variatie of verdere ontwikkeling van een origineel stuk software.	Zonder voorloop-V, nummers gescheiden door punten.
	Configuratie		Relatie "Bestaat uit" en tegenrelatie "Is onderdeel van"	
7	**Informatie over de back-up voorziening**			
	Back-up voorziening			
8	**Datum laatste back-up en locatie van de back-up**			
	Datum laatste back-up		Datum laatste back-up	ISO 8601 formaat: jjjj-mm-dd
	Locatie van de back-up		Fysiek adres	Naam, Straat, Huisnummer, Postcode, Plaats
9	**OS (Operation System), versie OS en Firmware**			
	OS (Operation System)		Naam van de applicatie, zoals uitgegeven door de `Producent`. Indien er zowel een `Volledige naam` als een afkorting bestaat, dient hier de afkorting te worden ingevuld.	Naam van de applicatie op de box. Indien er zowel een `Volledige naam` als een afkorting bestaat, dient hier de afkorting te worden ingevuld.
	Versie OS			
	Versie Firmware		Versie Firmware	
10	**Ingezette netwerk en applicatieprotocollen**			
	Applicatie Protocollen			LOV: SOAP, JSON,
11	**licentie informatie en verloopdatum licentie**			
	Verloopdatum licentie		De datum, waarop het contract zijn rechtsgeldigheid verliest.	ISO 8601 formaat: jjjj-mm-dd
12	**Escrow documentatie**			
	Escrow documentatie			
13	**Antimalware geïnstalleerd ja/nee**			
	Antimaleware geïnstalleerd		Antimaleware geïnstalleerd	LOV: Ja; Nee
14	**Welke antimalware applicatie en versie**			

		Waarde	Definitie	Schrijfwijze
	Applicatie Naam		Relatie Applicatie gebruikt Applicatie (Antimaleware)	
	Applicatie Versie		Relatie Applicatie gebruikt Applicatie (Antimaleware)	
15	**Netwerkoverzichten fysieke en logisch en IP-plan**			
	Fysiek Netwerkoverzicht		Fysiek Netwerkoverzicht	
	Logisch netwerkoverzicht		Logisch netwerkoverzicht	
	IP-plan		IP-plan: • VICnet switch poort • Hostname RWS • Onderdeelcodering Project • Systeem Functie (bv handheld) • Source IP adres • Netwerk (bv 10.117.160.0) • Subnetmask (bv 255.255.255.224) • Default Gateway (bv 10.117.160.1) • Source VLAN nummer (bv 550) • Source type (bv INTERCOM) • Ring (bv GELDW R6) • Source VPN (bv VPN-HWN :PRO-BOA) • VLAN overzicht (bv 550, DATA, VPN-VICNET:VICNET)	
16	**IP- en MAC-adres, DNS en hostnaam**			
	IP-adres		IP-adres	
	MAC-adres		Mac-adres	
	DNS		Domain Name Server Relatie "Gebruikt Server"	
	Hostnaam		Hostnaam	
17	**Documentatie patch procedure**			
	Patch documentatie			
18	**Datum laatste patch en versie**			
	Datum		Patch documentatie datum	ISO 8601 formaat: jjjj-mm-dd
	Versie		Patch versie	
19	**Vervangingsinstructie en/of –procedure voor apparaat**			
	Vervangingsinstructie en/of –procedure voor apparaat;			
20	**Identificatie en verwijzing naar vindplaats gebruikers-, beheer- en onderhoudsdocumentatie**			
	Identificatie			
	Verwijzing naar vindplaats gebruikers-, beheer- en onderhoudsdocumentatie		Verwijzing naar vindplaats gebruikers-, beheer- en onderhoudsdocumentatie	
21	**Datum laatst gewijzigd en door wie**			
	Updated		Laatst gewijzigd datum	ISO 8601 for-

		Waarde	Definitie	Schrijfwijze
				maat: jjjj-mm-dd
	Persoon		Laatst gewijzigd door	Achternaam, Voornaam tussenvoegsel

Deze gegevens dienen conform de contractueel overeengekomen informatieleveringen in excelformaat aangeleverd te worden.

Definitie Configuration Item (CI): een component deel uitmakende van of direct gerelateerd aan de ICT of IA zoals documentatie.

Deel 3: Template Plan Cybersecurity

Template

Plan Cybersecurity <20XX>

voor

<<<<object, installatie, dienst(verlening)>>>>

Opdrachtnemer/Uitvoerder	
Naam	
Functie	
Datum	
Status	
Classificatie	Vertrouwelijk (*na invulling door ON*)
Paraaf	

Colofon

1. Inleiding

Uitgegeven door	RWS/CIV/IRN/Security Centre
Informatie	
Opmaak	
Datum	06 oktober 2015
Versienummer	1.0

1.1 Doel

De doelstelling van dit document is om een template voor de Opdrachtnemer beschikbaar te stellen waarmee de risico's met betrekking tot cybersecurity zodanig kunnen worden beheerst dat de betrouwbaarheid (in termen van beschikbaarheid, integriteit en vertrouwelijkheid) van de installatie, het object of de dienst(verlening) gedurende de looptijd van de Overeenkomst wordt gewaarborgd.

De Opdrachtnemer is vrij in het gebruik van deze template en kan ook een eigen template gebruiken, mits minimaal de informatie-elementen uit dit document zijn opgenomen.

1.2 Scope

Onder de scope van het Plan Cybersecurity vallen:
de Opdrachtnemer beschrijft hier wat wel en niet onder de areaalscope van dit Plan Cybersecurity valt.

2 Risico's

2.1 Risico's

De beheersing van de toegang, of het nu fysiek of digitale vorm is, vormt letterlijk en figuurlijk het sleutelbegrip voor het terugdringen van de cybersecurity risico's voor de infrastructuur van Rijkswaterstaat.

De mitigatie van de volgende risico's zijn vanuit de Opdrachtgever geprioriteerd:

1. Niet-geautoriseerden hebben fysieke toegang tot bedien- en technische ruimten;
2. Niet-geautoriseerden hebben logisch toegang tot de ICT en ICS/SCADA-systemen van RWS;
3. Informatie over zwakke plekken in de beveiliging en beveiligingsincidenten ontbreekt alsmede een handelingsperspectief;
4. Niet-geautoriseerden hebben (via Internet of draadloze toepassingen) toegang tot het RWS datanetwerk;
5. Risico's geïntroduceerd door (zelfstandige) hulppersonen. Deze zijn zich niet bewust van onveilige situaties, beschikken niet over de juiste opleiding en training, hebben geen geheimhoudingsverklaring getekend of beschikken niet over een recente verklaring omtrent het gedrag;
6. Functionele wijzingen brengen onvoorziene veiligheid- en beveiligingseffecten met zich mee en kunnen zelfs de functionele werking van ICT en IA-systemen deels of volledig doen uitvallen;
7. De handhaving en de effectiviteit van de Cybersecuritymaatregelen is niet gewaarborgd alsmede de structurele borging bij onderaannemers;
8. Bij systeemstoringen of functionele wijzigingen is er geen terugvaloptie (geen back-up en recovery proces).

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

3 Cybersecurity beheersmaatregelen

De Opdrachtnemer werkt minimaal de volgende items uit.

3.1 Comply or explain
De Opdrachtnemer motiveert in deze paragraaf welke cybersecurity eisen uit de Overeenkomst voor betreffende object, installatie of dienst(verlening) niet of afwijkend worden ingevuld in relatie tot de scope van het Plan Cybersecurity, zoals beschreven in paragraaf 1.2 voor de betreffende installatie, object of dienst(verlening).

3.2 Risico's
De Opdrachtnemer beschrijft hier de risico's die door de Opdrachtgever zijn aangereikt en die naar voren komen uit de periodiek door de Opdrachtnemer uit te voeren risicoanalyse en risicoafweging zoals vereist in de Overeenkomst of de Cybersecurity Implementatierichtlijn Objecten - RWS. Indien de door de Opdrachtgever aangegeven risico's niet van toepassing zijn voor de betreffende installatie, object of dienst(verlening), dan dient dit gemotiveerd te worden bij paragraaf 3.1 waar de 'comply or explain' regel geldt.

3.3 Beheersmaatregelen
De Opdrachtnemer beschrijft de voor dit object getroffen cybersecurity beheersmaatregelen inclusief de jaarlijks evaluatie en indien nodig bijstelling.

3.3.1 Belegging verantwoordelijkheden
De Opdrachtnemer beschrijft hoe de verantwoordelijkheid voor cybersecurity is belegd binnen zijn organisatie, het eerste aanspreekpunt voor cybersecurity aangelegenheden voor de Opdrachtgever en zijn of haar vervanging bij afwezigheid van het eerste aanspreekpunt

3.3.2 Borging Cybersecurity
De Opdrachtnemer beschrijft hoe de cybersecurity beheersmaatregelen in zijn managementsysteem zijn geborgd.

3.3.3 Onderaannemers
De Opdrachtnemer beschrijft op welke wijze de cybersecurity eisen geborgd zijn bij gebruik van onderaannemers die in aanraking komen met de getroffen cybersecurity beheersmaatregelen of het beheer en onderhoud van de cybersecurity maatregelen verzorgen.

3.3.4 Beheer bedrijfsmiddelen, CMDB
De Opdrachtnemer beschrijft conform richtlijn CS R06 op welke wijze de configuration items van alle ICT en IA (waaronder ICS/SCADA-systemen) worden geregistreerd in een CMDB en hoe de actualiteit van deze wordt gewaarborgd. Ook dient beschreven te worden op welke wijze deze informatie aan de Opdrachtgever beschikbaar wordt gesteld.

3.3.5 Aanvaardbaar gebruik toegangsmiddelen
De Opdrachtnemer beschrijft op welke wijze de Opdrachtnemer een aanvaardbaar gebruik van door de Opdrachtgever eventueel beschikbaar gestelde toegangsmiddelen (pasjes, tokens, e.d.) bewerkstelligt en een sluitende administratie bijhoudt aan de kant van de Opdrachtnemer.

3.3.6 Classificatie en beveiliging informatie
De Opdrachtnemer beschrijft conform richtlijn CS R01 omgaan met vertrouwelijke informatie en documenten op welke wijze de beveiliging wordt bewerkstelligd van de door de Opdrachtgever aangegeven vertrouwelijke documenten, zoals ontwerp, constructietekeningen en datanetwerkschema's.

3.3.7 Bewustwording, scholing en VOG
De Opdrachtnemer beschrijft op welke wijze het personeel bewust wordt gemaakt van de cybersecurity risico's, aantoonbaar over de juiste opleiding, training en vaardigheden beschikt en geheimhouding in acht neemt.

3.3.8 Fysieke toegangsbeveiliging
De Opdrachtnemer beschrijft op welke wijze de fysieke toegangsbeveiliging tot het object, de IA-gerelateerde en technische ruimten wordt beheerst of op controleerbare manier aansluit op het fysieke toegangsbeheerproces van de Opdrachtgever.

3.3.9 Logische toegangsbeveiliging tot ICT en IA-systemen
De Opdrachtnemer beschrijft op welke wijze de logische toegangsbeveiliging tot de ICT en IA-systemen wordt beheerst of op controleerbare manier aansluit op het logische toegangsproces van de Opdrachtgever.

3.3.10 Wachtwoordrichtlijn
De Opdrachtnemer beschrijft op welke wijze invulling wordt gegeven aan de door de Opdrachtgever beschikbaar gestelde wachtwoordrichtlijn. De Opdrachtnemer geeft gemotiveerd aan of er afwijkingen bestaan.

3.3.11 Back-up en recovery proces
De Opdrachtnemer test jaarlijks voor zover back-up en recovery voorzieningen bestaan het back- up recovery proces.

3.3.12 Beveiliging documentatie
De Opdrachtnemer beschrijft op welke wijze de beheer en technische documentatie in zijn organisatie beschermd wordt tegen verlies en ongeautoriseerde kennisname of wijziging.

3.3.13 Wijzigingsproces
De Opdrachtnemer beschrijft hier het wijzigingsproces die gevolgd wordt voor het doorvoeren van (functionele) wijzigingen aan ICT en IA conform de eisen uit de overeenkomst en de Cybersecurity Implementatierichtlijn Objecten - RWS.

3.3.14 Beveiliging tegen malware, hardening en patching
De Opdrachtnemer beschrijft, voor zover voorzieningen en inrichtingen aanwezig zijn, voor hardening, malware en patching en op welke wijze het onderhoud hierop vormt krijgt.

3.3.15 Patch proces en kritieke Patches
De Opdrachtnemer beschrijft op welke wijze het patchproces wordt vormgegeven zowel qua proces als de hiervoor gebruikte voorzieningen en hoe de risicoafweging plaatsvindt inclusief de formulering van het advies aan de Opdrachtgever conform de eisen uit de Cybersecurity Implementatierichtlijn Objecten - RWS.

3.3.16 Koppeling van apparatuur
De Opdrachtnemer beschrijft conform richtlijn CS R02 veilig koppelen van beheer- en onderhoudsapparatuur aan ICT en IA systemen van RWS op welke wijze de bescherming tegen malware (waaronder virussen) wordt vormgegeven qua proces en voorzieningen bij koppeling van mobiele apparatuur of removable media aan de ICT en IA van de Opdrachtgever door de Opdrachtnemer of zijn (zelfstandige) hulppersonen.

3.3.17 Logging en monitoring
De Opdrachtnemer beschrijft, indien logvoorzieningen aanwezig zijn op de bestaande ICT en IA, op welke wijze wordt omgegaan met de logbestanden en hoe op verzoek van de Opdrachtgever deze aan de Opdrachtgever ter beschikking worden gesteld.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

3.3.18 Datanetwerkkoppelingen
De Opdrachtnemer beschrijft hoe het bijwerken van netwerkschema's plaatsvindt naar aanleiding van wijzigingen op datanetwerkkoppelingen.

3.3.19 Remote Access
De Opdrachtnemer beschrijft of er sprake is van remote acces voor beheer en onderhoud van ICT en IA en hoe geborgd is dat dit conform de eisen hieraan verloopt.

3.3.20 Gebruik veilige communicatieprotocollen
De Opdrachtnemer beschrijft indien configuratie van de ICT en IA (waaronder ICS/SCADA) buiten de door de Opdrachtgever beschikbaar gestelde dienst op afstand plaatsvindt welke communicatieprotocollen hiervoor worden ingezet en of deze veilig zijn.

3.3.21 Webapplicaties
De Opdrachtnemer beschrijft indien (web)applicaties worden ingezet voor beheer op afstand hoe de beveiliging is vormgegeven.

3.3.22 Continuïteit en herstel dienstverlening
De Opdrachtnemer beschrijft voor zover door Opdrachtgever beschikbaar gesteld op welke wijze hij de continuiteitsplannen onderhoud.

3.3.23 Testen continuïteitsplannen
De Opdrachtnemer beschrijft voor zover door de Opdrachtgever beschikbaar gesteld op welke wijze de continuïteitsplannen periodiek worden getest en geactualiseerd.

3.3.24 Beveiliging Spionage
De Opdrachtnemer beschrijft welke maatregelen er in zijn organisatie voor de beveiliging tegen spionage zijn getroffen.

3.3.25 Beveiliging van de Informatievoorziening
De Opdrachtnemer beschrijft op welke wijze geclassificeerde informatie en documenten, zoals aangegeven door de Opdrachtgever, zijn beveiligd tegen verlies, ongeautoriseerde kennisname of wijziging bij verwerking in de kantoor- en netwerkomgeving van Opdrachtnemer.

3.3.26 Cybersecurity inbreuken en verhoogde dreiging
De Opdrachtnemer beschrijft conform richtlijn CS R03 handelwijze bij een hack, malwarebesmetting en verhoogde dreiging welk proces er is ingericht en gevolgd wordt indien de Opdrachtgever melding maakt van Cybersecurity inbreuken (incident response proces) en bij verhoogde dreiging.

3.3.27 Security gerelateerde wijzigingen
De Opdrachtnemer beschrijft hier op welke wijze security gerelateerde wijzigingen worden beoordeeld op mogelijke impact en risico's alvorens de wijziging wordt doorgevoerd.

4 Jaarlijkse toestandsrapportage cybersecurity

De opdrachtnemer werkt minimaal de volgende items uit.

4.1 Bevindingen
De Opdrachtnemer beschrijft hier de maatregelen die hij neemt o.b.v. de bevindingen die voortvloeien uit de jaarlijkse cybersecurity audit.

4.2 Analyse cybersecurity incidenten
De Opdrachtnemer beschrijft hier de maatregelen die hij neemt o.b.v. de resultaten van de analyse van alle cybersecurity incidenten die zich de afgelopen periode (jaar) hebben voorgedaan en gemeld zijn aan de Opdrachtgever in de tussentijdse toestandsrapportages.

4.3 Testresultaten back-up en recovery proces
De Opdrachtnemer beschrijft hier de maatregelen die hij neemt o.b.v. de resultaten van de jaarlijkse beproevingen van het back-up voorzieningen en recovery proces voor zover deze bestaan in het areaal.

4.4 Testresultaten continuiteitsplannen en -voorzieningen
De Opdrachtnemer beschrijft hier de maatregelen die hij neemt o.b.v. de resultaten van de jaarlijkse beproevingen van de continuiteitsplannen en -voorzieningen voor zover deze bestaan in het areaal.

4.5 Risicoanalyse en risicoafweging
De Opdrachtnemer beschrijft hier de maatregelen die hij neemt o.b.v. de resultaten van de jaarlijks uit te voeren risicoanalyse en risicoafweging waarbij ook de resultaten van de paragrafen 4.1 t/m 4.4 ook in beschouwing worden genomen.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage W Invulinstructie format LV BRO

Attribuut	Invulinstructie
Bronhouder	**27364178** *(ALTIJD)* *Toelichting: het KvK nummer van Rijkswaterstaat ter identificatie als bestuursorgaan*
Object-ID	<Vul WBS-element in> *Toelichting: het 'WBS-element niveau 2' uit SAP invullen ten behoeve van de Opdrachtnemer. Met behulp van dit nummer kan RWS ook op lange termijn de interne opdrachtgever en opdrachtnemer achterhalen; tevens is het mogelijk om alle onderliggende elementen te vinden. Een WBS-element is altijd als volgt opgebouwd: een letter, een punt, acht cijfers, een punt, vier cijfers. Dus bijvoorbeeld P.00000183.0002.* *Niet bekend met het nummer? Vraag het de betrokken adviseur bedrijfsvoering.*
Data-leverancier	**Het KvK nummer van de hoofdopdrachtnemer.** *(ALTIJD)* *Toelichting: dit is een invulinstructie voor de Opdrachtnemer*
Kwaliteits-regime	**IMBRO** *(ALTIJD)*
Kader aanlevering	**<Vul het inwinkader in>** *(PROJECTSPECIFIEK)* *Toelichting: Rijkswaterstaat kiest in welk kader de onderzoeken zijn uitgevoerd; keuze uit:* *a. Opdracht publieke taakuitvoering,* *b. Rechtsgrond Waterwet.*
Kader inwinning	**Invullen door diegene die de opdracht verstrekt tot het onderzoek naar de ondergrond. Keuze uit 7 opties.** *Toelichting: indien de uitvoerder van het onderzoek naar de ondergrond niet zelf verantwoordelijk is voor het bepalen welke onderzoeken naar de ondergrond nodig zijn in het licht van de werkzaamheden, kan het zo zijn dat de uitvoerder niet weet wat het doel is van het onderzoek dat hij uitvoert. Dit dient dan te worden voorgeschreven. Keuze uit onderzoek met als doel:* *1. eigenschappen van de ondergrond rondom waterkeringen te verkennen,* *2. eigenschappen van de ondergrond rondom bouwwerken en constructies te verkennen,* *3. eigenschappen van de ondergrond rondom wegen, spoorwegen, fiets- en voetpaden te verkennen,* *4. eigenschappen van de ondergrond in waterwegen te verkennen,* *5. eigenschappen van de ondergrond te verkennen met een milieu hygiënische (natuurlijke of niet natuurlijke) achtergrond,* *6. om veranderingen in de ondergrond t.g.v. werkzaamheden te verkennen. Betreffend onderzoek heeft veelal een lokaal karakter. Vaak is voorafgaand aan de werkzaamheden al in een ander kader informatie ingewonnen om de verandering te kunnen beoordelen,* *7. onderzoek met als doel een vergunning te onderbouwen.*
Eigenaar	**Invullen door diegene die opdracht geeft tot het meten van grondwater met behulp van een grondwater-monitoringput die niet in eigendom is van Rijkswater-**

	staat. *Toelichting: het kan bijvoorbeeld gaan om het tijdelijk gebruiken van een put van een ander, maar ook op grond van een burger (laten) aanleggen van een put.* *De eigenaar moet gespecificeerd worden o.b.v. KVK-nummer. In het geval dat Rijkswaterstaat eigenaar is, moet KVK-nummer 27364178 worden ingevuld.*
Onderhoudende instantie	**<Vul het KvK-nummer in>** *(PROJECTSPECIFIEK)* **Invullen door Rijkswaterstaat in geval dat grondwatermonitoringputten zullen worden aangelegd door de Opdrachtnemer maar het onderhoud door een ander wordt uitgevoerd, en die Opdrachtnemer geen kennis heeft van onderhoudende instantie(s) die hiervoor zijn gecontracteerd.** *Toelichting: de onderhoudende instantie moet gespecificeerd worden o.b.v. KvK-nummer.*
Initiële functie	**Invullen door diegene die opdracht geeft tot het aanleggen van een grondwatermonitoringput. Keuze uit 5 opties:** *Toelichting: keuze uit:* *1. Brandput,* *2. Monitoring grondwaterstand,* *3. Monitoring grondwatersamenstelling,* *4. Monitoring grondwaterstand en grondwatersamenstelling,* *5. Grondwateronttrekking.*

Vertrouwelijkheid: RWS informatie

Bijlage X Richtlijnen voor inspectie en onderhoud van faunavoorzieningen bij wegen 2008.

Voor de 'Richtlijnen voor inspectie en onderhoud van faunavoorzieningen bij wegen 2008' wordt verwezen naar bijlage X in de Digitale Bijlage behorend bij deze Overeenkomst.

Bijlage Y Quick Reference Card Wekelijkse Rapportage

Wordt aan de Opdrachtnemer verstrekt na opdracht.

Vertrouwelijkheid: RWS informatie